ئابلەت جۇمە

پۇل تېپىش ھەققىدە يېڭىچە بايان

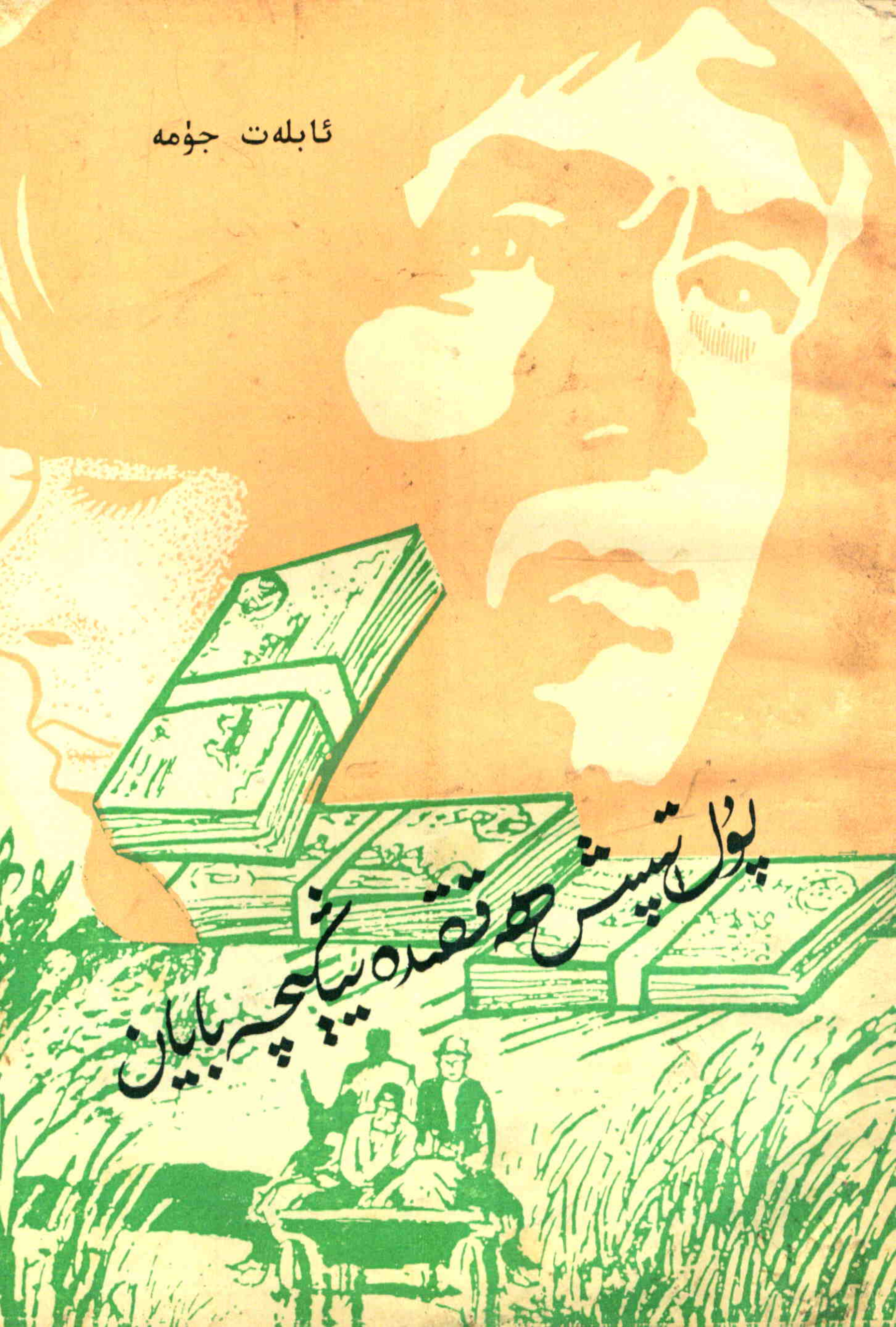

ئابلەت جۇمە

پۇل تېپىش ھەققىدە يىگىچە بايان

(2 - قىسىم)

مەسئۇل مۇھەررىرى: تۇردى قۇربان يامغۇر

مۇندەرىجە

تىجارەتتىكى بوشلۇق ئىگى ۋە پۇل تېپىش… 1

پۇل ئەسلىدە ئەتراپىمىزدا …………………… 11

بالام، پۇلنى سىز خەجلەڭ …………………… 22

سەن، «مالىيە ئەمەلدارى» بول ………… 22

پۇل بىلەن كۆڭۈل ياساش ……………… 27

بالىلار پۇلدارلاردىن بولسۇن ………… 31

بالىلارغا پۇل بېرەيلى، ئەمما ………… 34

ئەدەبلىك بالىنىڭ تاپاۋەت سىرى ……… 38

ماھىر يېتەكچى يەنىلا ئانا ……………… 48

خاتىمە ……………………………… 53

ئەدىبلەر، پۇلغا قارىغان كۆزۈڭلار نۇرلۇق بولسۇن ……………………………… 55

تىجارەتچى نەزەرىدىكى ئەدىب ………… 55

ئەدىبلىرىمىزنىڭ پۇلى يوق ……………… 66

ئەدىبلەر «يوق» نى «بار»غا ئۆزگەرتىشى كېرەك ……………………………… 74

پۇلى يوق ئەدىبنىڭ ھالىغا ۋاي ……… 79

ئەدىبلەر غۇرۇر - ۋىجدانىنى تېخىمۇ ياشارتىشى كېرەك ……………………… 84

تىجارەتتىكى بوشلۇق ئىگى ۋە پۇل تېپىش

مېنىڭ بىر ئاغىنەم كىيىم - كېچەك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىناتتى. ھەر قانداق چاغدا، تىجارىتىنىڭ قانداق دېسەم، سودام ياخشى ئەمەس، شۇنداقتىمۇ باشقا رىقابەتچىلەرگە قارىغاندا يەنىلا مېنىڭ ئەھۋالىم ياخشى دەيتتى. قىسقىسى، ئۇ، نېمىلا دېسۇن تىجارەتتىن ۋايسىماي قالمايتتى، مەن تولا ھاللاردا ئۇنىڭ يېغىرىغا تېگەتتىم، كىيىم - كېچەك تىجارىتىدىمۇ بوشلۇق تېپىشنى، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەسلىكنى تەۋسىيە قىلاتتىم.

— ھازىرقى ۋاقىتتا، تىجارەتتە نەدىمۇ بوشلۇق بولسۇن؟ سەن بۇنىڭ قانۇنىيىتىنى بىلمىگەچكە، ھەمىشە ئاشۇنداق خىيالىي گەپلەرنى قىلىسەن، تىجارەتتىن قانداق بوشلۇق تاپىسەن، قېنى، سەن بۇ كوچىغا كىرىپ باقساڭ بىلەتتىڭ! - دېدى ئۇ بىر قېتىم تېرىكىپ.

ئۇنىڭ كاللىسى شۇ دەرىجىدە قۇرۇق، چۈشەنچىسى شۇنداق ئاددىيمىدۇ!؟ شۇ سەۋەبتىن ھە دېسە تىجارەتتىن ۋايسامدىغاندۇ؟ مەن بۇ نۇقتا ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ، بوشلۇق ھەققىدە بىلىدىغانلىرىمنى ئەسلەپ قالدىم.

كېيىن ئېيتىشقا بولىدۇكى، جاھاندا پۇل تې-

پىشىنىڭ يوللىرى ناھايىتىمۇ كۆپ. ئەمما، پۇل تېپىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىدىغان بىر نەرسە بار. ئۇ بولسىمۇ، تىجارەتتىكى بوشلۇقتىن ئىبارەت! تىجارەتتىكى بوشلۇق يەنە بىر مەنىدىن ئالغاندا پۇل تېپىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى، شۇڭا، ھەر قانداق تىجارەتچىدە بوشلۇق ئېڭى ۋە بوشلۇقتىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ئىقتىدارى بولمايدىكەن، قانچە قىلغىنى بىلەنمۇ ئويلىغىنىدەك پۇل تاپالمايدۇ. ئۇنداقتا، بوشلۇق زادى قانداق پەيدا بولىدۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن گەپنى بوشلۇق بىلەن زىچلىق ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشتىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ. شۇ چاغدىلا بوشلۇق ھەققىدە چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولالايمىز.

پەلسەپۋىلىك نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، زىچلىق ئىچىدە بوشلۇق بولىدۇ، بوشلۇق ئىچىدە زىچلىق بولىدۇ، بۇ ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل قانۇنىيەت، ئەمما، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئۆز ئارا مەھكەم باغلانغان ئورتاقلىق بولۇشى ناتايىن. چۈنكى، ئۇلار كۆپھاللاردا بىر - بىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مەۋجۇت بولىدۇ، ئەمما بۇ خىل مەۋجۇتلۇق شەكلىدە بىر - بىرىنى شەرت قىلمايدۇ. بەلكى زىچلىق، زىچلىق پېتىچە، بوشلۇق، بوشلۇق پېتىچە يەككە-يېگانە ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئايرىم ھاللاردا بوشلۇق زىچلىقنى مەلۇم نىسبەتتە تارايتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئەھۋالمۇ ئۇچرايدۇ. ئەمما، زىچلىق بوشلۇق ئۈچۈن خىزمەت قىلمايدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا بوشلۇق زىچلىقنى ئازايتالمايدۇ. زىچلىق بوشلۇقنى تارايتالمايدۇ

ياكى كېڭەيتەلمەيدۇ.

دېمەك، بوشلۇق يەنىلا بوشلۇق، زىچلىق يەنىلا زىچلىق بولۇپ، بوشلۇق ھامان ئادەملەرنىڭ تولدۇرۇشىغا، زىچلىق بولسا تارايتىشىغا موھتاج. بۇ ھال كىشىلەردە ئوخشاش بولمىغان ئىنكاسلارنى ۋە ھەرىكەتلەرنى پەيدا قىلىدۇ: زىچلىق كۆپ ھاللاردا بىزار بولۇش تۇيغۇسىنى ۋە ئالدىراشچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛ بوشلۇق بولسا، دىلغۇللۇق، ھورۇنلۇق ۋە ئېھتىياتچانلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. زىچلىق ھامان ئاشكارا ھالەتتە، بوشلۇق بولسا يوشۇرۇن ھالەتتە بولىدۇ؛ زىچلىقنى پەرق ئېتىش ئاسان، بوشلۇقنى پەرق ئېتىش قىيىن بولغانلىقتىن، نۇرغۇن ئادەملەرگە دۇنيا زىچلىق بىلەن تولۇپ كەتكەندەك، بوشلۇق زادىلا مەۋجۇت ئەمەستەك بىلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا، ئەتراپىمىزدا نۇرغۇن بوشلۇق ۋە كەڭلىك مەۋجۇتتۇر.

بىز قايسى نۇقتىدىن چىقىشىمىزدىن قەتئىينەزەر، بوشلۇق يوق دەپ زارلىنىشىمىزنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق، بۇ يەردىكى گەپ، بىزنىڭ بوشلۇق بىلەن زىچلىقنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمىزنىڭ بار-يوقلۇقى ۋە يۇقىرى-تۆۋەنلىكىدە، بوشلۇق ئىنسانىيەت دۇنياسىدىكى ئىمكانىيەت يولى بولۇپ، ئۇ، كىشىلەرگە ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىق يارىتىپ بېرىشكە پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ، يېڭى ئۇتۇق ئاتا قىلىدۇ. ئۇنداقتا، ئۇنى قانداق پەرق ئېتىش كېرەك؟ روشەنكى، بوشلۇقنى پەرق ئېتىش — ئۇزاق مۇددەتلىك تەجرىبە-ساۋاقلارنى يەكۈنلەشتىن ھاسىل بولغان

ئىقتىدارىدىن، كۈچلۈك ئىجادچىلىقتىن پەيدا بولغان
روھىي كۈچتىن، سەزگۈرلۈكتىن پەيدا بولغان ئەتراپ-
لىق ۋە مول ئۇچۇر ئېكىندىن ئايرىلمايدۇ.
ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان، سودا-
سانائەت، ئۇچۇر، پەن-تېخنىكىلار ئۇچقاندەك تەرەق-
قىي قىلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ھەر بىر ئادەم مەلۇم
بوشلۇق ئېكىنىغا ۋە بوشلۇقتىن پايدىلىنىش ئىقتىدا-
رىغا ئىگە بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭسىز ياخشى ياشاش
شارائىتى ۋە گۈزەل كېلەچەكتىن سۆز ئېچىش قىيىن.
ئۇزاق زامانلار مابەينىدە، بىزنىڭ ئېكىنىمىز
بەكلا قاتماللىشىپ كەتكەن، دوگما، قاتمال ئىشلەپ-
چىقىرىش ئۇسۇلى ۋە بېكىنمىچىلىك بوشلۇق ئېكىنىمىز-
نى پۈتۈنلەي نابۇت قىلىۋەتكەن بولۇپ، بۇنىڭ تە-
سىرى ھېلىمۇ ناھايىتى ئېغىر. شۇ سەۋەبتىن، نۇرغۇن
كىشىلەر ئۆزىنى تاشلىۋېتىپ، دەۋرنىڭ، جەمئىيەت-
نىڭ ئارقىسىدا قېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ھە دېسىلا دەۋردىن،
جەمئىيەتتىن ئايرىلىپ زارلىنىۋاتىدۇ. بۇ تولىمۇ بى-
چارىلىك بولۇپلا قالماي، قاتتىق قامچىلاشقا تېگىش-
لىك ئىش. شۇنى بىلىش كېرەككى، ھازىرقى دەۋردىن
زارلىنىش ئۇنىڭدىنمۇ ئېغىر ئاقىۋەت ئېلىپ كېلىدۇ-
كى، ھەرگىز پايدا بەرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر
ئادەم بوشلۇقتىن پايدىلىنىشقا ماھىر بولۇشتىن ئى-
بارەت ئاكتىپ روھىي ھالىتىنى يېتىلدۈرۈشى ۋە بوش-
لۇقنى ئۆزى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرالايدىغان ئىقتى-
دارىنى ھازىرلىشى كېرەك.
ئۇنداقتا بوشلۇق نەدە؟ ئەتراپىمىزغا قارايلى-

غان بولساق، مۆلچەرلىگۈسىز بوشلۇق بارلىقىنى ھېس
قىلماي قالمايمىز؛ جەمئىيەتنى يۈزەكى نۇقتىدىن كۆ-
زەتكەندە، بوشلۇقنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كۆرەلمەيمىز، پە-
قەت ئىنچىكە، ئەتراپلىق كۆزەتكەندىلا، ئاندىن نەزەرىمىز
بوشلۇقنىڭ «يوق» لۇق قورغىنىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ،
ھەقىقىي بوشلۇقنى روشەن ھالدا كۆرەلەيدۇ. مەسىلەن،
ھەممە كىشىگە دېگۈدەك ئورتاق كۆرۈنىدىغان، ئەڭ
تونۇشلۇق، ئەڭ زىچ بولۇپ كەتكەن سودا - تىجارەت-
نى ئالىدىغان بولساق، ئۇنىڭدا زادىلا بوشلۇق كۆ-
رۈنمەيدۇ، ھەممىلا ئادەم سودا - تىجارەت بىلەن مەش-
غۇل بولۇۋاتقاندەك، ئالغۇچىلاردىن ساتقۇچىلار كۆپ-
تەك، بۇ ئىشقا يېڭىدىن كىرىشىشكە ئىمكانىيەت يوق-
تەك بىلىنىدۇ، «يول» ئىنتايىن زىچ، قىستا - قىس-
تاڭ كۆرۈنىدۇ؛ ئەمما، جۈرئەتلىك كىشىلەر بۇ قاي-
نامغا سەكرەپ چۈشۈپ، تىجارەتنى روناق تاپقان تى-
جارەتچىلەردىن ئۈستۈن تۇرۇش بىلەن تىجارەتتە بىر-
دىنلا ئۇتۇق قازىنىدۇ، ئالدىن چىققان «قۇلاق» تىن
ئېشىپ كېتىدۇ. بۇنىڭدىكى سىر مۇشۇ ساھەدىكى مە-
لۇم بىر بوشلۇقنى بايقاپ، بۇنى ئۇتۇق قازىنىشنىڭ
مەنبەسى قىلغانلىقتۇر. بۇنداق كىشىلەر جەمئىيەت-
نىڭ بىر خىل ياكى بىر قانچە خىل ئېھتىياجىنى قان-
دۇرۇشنى روناق تېپىشنىڭ ئاساسى قىلغان بولىدۇ.
مەسىلەن، ترانسپورت كەسپىنى ئالىدىغان بولساق،
جەمئىيەت ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان بۈگۈنكى
كۈندە، تۈرلۈك ماشىنا - ئۈسكۈنە ۋە سايمانلار ھەدې-
گەندە يېڭىلىنىپ تۇرىۋاتىدۇ. بۇ ھال، كىشىلەرنىڭ
يۈرۈش - تۇرۇش ۋە ھەر خىل پائالىيەتلىرىدە ئۆزگى-

رىش ياسىماي قالمايدۇ. ئالايلۇق، ئىلگىرى كىشىلەر
يول يۈرۈشتە ئىپتىدائىي ئۇسۇل بويىچە پىيادە ماڭ-
غان بولسا، ئاڭ سىستېمىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا
ئەگىشىپ، ھايۋانات ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان قاتناش
قوراللىرىغا تايىنىپ يول يۈرىدىغان بولدى. مانا
مۇشۇ خىل قاتناش قوراللىرى ئۈزلۈكسىز تەرەققىي
قىلىپ، كىشىلەرنىڭ يول يۈرۈشى ئادەتتىكى ئات-
ئۇلاغدىن ھارۋىغا، ھارۋىدىن ماشىنا - ئايروپىلان...
غىچە يېتىپ باردى، كىشىلەرمۇ ئۆز ئەھۋالىغا يار-
شا ئۇلارنىڭ رولىدىن يول يۈرۈشتە پايدىلىنىدىغان
بولدى. بۇنداق زامانىۋى قاتناش ۋاسىتىلىرى بىر-
سىنىڭ ئارقىسىدىن بىرسى مەيدانغا كەلدى ۋە تەرەق-
قىي قىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ماھىيەتتە بوشلۇقنى
مەيدانغا كەلتۈردى. يىراقنى قويۇپ، ئەتراپىمىزدى-
كى قاتناش ۋاسىتىلىرىغا نەزەر سالىدىغان بولساق،
ئەينى چاغدىكى ئېشەكھارۋىسىنىڭ ئورنىنى ئۈچ چاق-
لىق ۋېلىسىپىت، ئۈچ چاقلىق ۋېلىسىپىتنىڭ ئورنى-
نى ئۈچ چاقلىق موتسىكلىت، ئۇنىڭ ئورنىنى كىچىك جىپ
ماشىنىلار ئىگىلىدى، بۇ خىل دەۋرىي قىلىش تىجارەت-
كە نۇرغۇن بوشلۇق يارىتىپ بەردى. بۇنداق بوشلۇق-
تىن بەزىلەر ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن پايدىلاندى؛
بەزىلەر بولسا ئاشۇ خىل ئەھۋالغا ماس قەدەمدە ھە-
رىكەت قىلىپ، ھەر قايسى دەۋرلەردىكى ئۆزگىرىشكە
ماسلىشىپ دەۋر سۈرگەن ئۇسكۇنە تىجارىتى بىلەن، يە-
نە بەزىلەر ئاشۇ خىل ئۇسكۇنىلەرنىڭ
زاپچاسلىرى تىجارىتى بىلەن ۋە يەنە بەزىلەر ئاشۇ

خىل ئۇسكۇنىلەرنىڭ رېمونتچىلىقى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، يۇقىرى تاپاۋەتكە ئېرىشتى. مانا بۇنى بوشلۇق ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا ماھىر بولغانلىق دېيىشكە بولىدۇ.

ئادەملەر ئۈچۈن، يالغۇز تىجارەتتىلا ئەمەس، بەلكى باشقا ئىشلاردىمۇ نۇرغۇن بوشلۇق ئامىللىرى مەۋجۇت. ھۆكۈمەت خىزمەتچى خادىملىرىنى ئالىدىغان بولساق، ئۇلار شۇغۇللىنىدىغان خىزمەت، ئىشلەپچىقىرىش سورۇنلىرىدىمۇ نۇرغۇن بوشلۇق بار. نۆۋەتتە نۇرغۇن كىشىلەر بۇ خىل بوشلۇقتىن ناھايىتى ياخشى پايدىلىنىۋاتىدۇ. خىزمەتتىكى قولايشارائىت، پۇرسەت ۋە بىكار ۋاقىتلارنىڭ ھەممىسى بوشلۇق بولۇپ، بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ. مەسىلەن، ھويلا - ئاراملاردىن پايدىلىنىپ گۈل ئۆستۈرگىلى، ۋاقىت چىقىرىپ تۈرلۈك مەزمۇنلاردىكى ماقالىلارنى يازغىلى، تۈرلۈك! مۇلازىمەتلەرنى قانات يايدۇرغىلى بولىدۇ.

ئۇنداقتا بوشلۇقنى قانداق پەرق ئېتىش كېرەك؟ بۇنىڭ يولى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئاساسلىقى مۇنداق بىر قانچە خىلغا بۆلۈنىدۇ...

1. تەكشۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىش. بوشلۇق تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىقلا مەلۇم بولىدۇ. چۈنكى ھەر قانداق بىر ئىش مەلۇم جەريان ۋە باسقۇچتىن ئۆتىدۇ، ئاندىن نەتىجىلىنىدۇ، بوشلۇقنى بايقاشتا جەمئىيەتنى تەكشۈرۈش، ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش، ئاندىن بوشلۇققا ئېھتىياجلىق بولغان ئېھتى-

ياج بىلەن مەنبەنى سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش كې-
رەك، مۇشۇ يول ئارقىلىق ئىگە بولغان بوشلۇقتىن
پايدىلىنىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدۇ،
بۇنى كەڭ مەنىدىن چۈشەندۈرگەندە مەلۇم بىر كىشى
تىجارەت بىلەن شۇغۇللانماقچى بولسا، ئالدى بىلەن
بازار، سودا ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، ئاندىن ئېھتىياج
بىلەن مال مەنبەسىنى ئىگىلەپ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئا-
رىلىقىدىن بوشلۇقنى تېپىش، بۇلارغا ئاساسەن شۇ
تىجارەتنى قىلىشقا تېگىشلىكمۇ - يوق، تېز ھەرىكەت
قىلىش كېرەكمۇ ياكى مەلۇم ۋاقىت كۈتۈش كېرەكمۇ-
قاندىق؟ دېگەنلەرگە ئېنىق ھۆكۈم قىلىش كېرەك.

2. ئۇچۇرغا ئەھمىيەت بېرىش. ئۇچۇر كۆپ ھال-
لاردا بوشلۇقنى ئاشكارىلاش رولىنى ئوينايدۇ. ئەمما
نۆۋەتتە نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۇچۇر ئېڭى يۇقىرى ئە-
مەس. تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردە ئۇچۇر جەمئىيەت-
نىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، سودا - سانائەت، پەن -
تېخنىكا، كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ جان تومۇرى ھېساب-
لىنىدۇ. بازار ئىگىلىكى يولغا قويۇلغان
ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتى كۈنسېرى ياخشى بو-
لۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ئۇچۇر جەمئىيەتنىڭ ھەر بىر
ھۈجەيرىلىرىگىچە سىڭىپ كىرىپ، ئۆز قۇدرىتىنى نا-
مايان قىلىشقا باشلىدى. ئۇ، بىزگە نۇرغۇن بوشلۇق-
نى كۆرسىتىپ بېرىۋاتىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئۇچۇر ئېڭى-
نىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ بوشلۇق ئېڭىمۇ ئۆز-
لۈكسىز ئۆسىدۇ. چۈنكى، ئۇچۇر — بوشلۇقنى ئېلىپ كېلى-
دۇ ۋە بوشلۇقنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ، كىشىلەر تىجارەت

بولغا كىرىشىدىكەن، ئاشۇ بوشلۇقتىن پايدىلىنىشقا
يۈزلەنمەي قالمايدۇ، ئۇنداقتا، ئۇچۇر ئارقىلىق ئۇ-
چۇر بوشلۇقىنى قانداق بايقاش كېرەك؟ بۇنىڭدا، ئا-
ساسلىقى، بازار، تاۋار، ئىستېمال ئۇچۇرى ۋە تۈرلۈك
ئىجتىمائىي پائالىيەت، ھەرىكەتلەرنىڭ ئۇچۇرى قا-
تارلىقلاردىن پايدىلىنىپ بوشلۇق ئۇچۇرىغا ئىگە بول-
غىلى بولىدۇ. تۈرلۈك ئۇچۇرلاردىن ھاسىل بولغان بۇ
خىل بوشلۇق ئۇچۇرى تېزلا ئومۇملىشىدۇ، ئۇ، كۆپھا-
لاردا ئاشكارە بولىدۇ. شۇڭا، بۇ خىل بوشلۇقنىڭ ئو-
نۈمى ئۇنى تېز بايقاش ۋە ئۇنىڭغا تېز ئىنكاس قاي-
تۇرۇش - قايتۇرالماسلىق بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.
ئۇچۇر بوشلۇقىنى بايقاش ۋە ئۇنىڭغا ئىگە بولۇشتا
كۆز ئۆتكۈر، قۇلاق سەزگۈر، ھەرىكەت چاققان بولۇشى
كېرەك.

3. سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق بوشلۇقنى تېپىش. بى-
رەر ئىش - ھەرىكەتنىڭ ياخشى - يامان ياكى ئۈنۈم-
لۈك - ئۈنۈمسىزلىكىنى ئايرىشنىڭ ياخشى ئۇسۇلى سې-
لىشتۇرۇش بولۇپ، سېلىشتۇرۇش ئارقىلىقلا ئارىلىق-
تىكى پەرقنى تاپقىلى بولىدۇ؛ بوشلۇقنى تېپىشنىڭمۇ
بىر ياخشى ئۇسۇلى يەنىلا سېلىشتۇرۇش بولۇپ، بىرقا-
نچە خىل ئىش-ھەرىكەتنى سېلىشتۇرغاندا، ئۇلار ئارىسى-
دىكى پەرق ئايدىڭلىشىدۇ. مانا بۇ پەرق — قىسمەن-
لىكنى ھېسابقا ئالمىغاندا — كۆپ ھاللاردا بوشلۇقنى
شەكىللەندۈرىدۇ. سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق بوشلۇقنى
تېپىشتەك بۇ خىل ئۇسۇل تىجارەتتە كۆپ قوللىنىلى-
دۇ. ئۇ، كۆپرەك ئومۇملاشقان بولۇپ، نۇرغۇن تىجا-

رەتچىلەر سودا - سېتىق جەريانىدا تىجارەت تۈرلىرىنى ئۆز ئارا سىڭىشتۇرىدۇ ۋە سىڭىشتۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىنچىكە ھېسابات ئېلىپ بارىدۇ، شۇنداقلا تىجارەت تۈرلىرىنى سىڭىشتۇرۇشتىن تاپقان ئۈنۈمنى ئايرىپ، ئۈنۈمى ياخشى بولغان تۈرلەرنى كەڭ يولغا قويىدۇ ۋە تەرەققىي قىلدۇرىدۇ، مانا مۇشۇنداق ئۈنۈم ماھىيەتتە بوشلۇق پەيدا قىلغان ئۈنۈم بولۇپ، پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

4. بوشلۇقتىن پايدىلىنىش ئېڭىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش. ھەر قانداق بىر ئىشنى جايىدا قىلىشقا مەلۇم بىلىم ۋە كەسپىي ئىقتىدار كېتىدۇ، بوشلۇقتىن پايدىلىنىشتىمۇ بوشلۇقنى چۈشىنەلىگەن ئاڭ ۋە ئىقتىدار بولۇشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئەمەلىيەتكە چوڭقۇر چۆكۈشكە، بوشلۇقنى پەرق ئېتىشكە دائىر بىلىملەرنى ئەتراپلىق ئۆزلەشتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭدا باشقىلارنىڭ بۇ ھەقتىكى تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى ئۆرنەك قىلىش، تۈرلۈك نەزەرىيىۋى بىلىملەرنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش، قوللىنىش جەريانىدا تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق، بوشلۇقتىن پايدىلىنىش ئىقتىدارىنى ئۈزلۈكسىز يېڭىلاش ۋە مۇستەھكەملەش لازىم.

بۇلاردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، تىجارەتتە بوشلۇق يوق دەپ ۋايساشنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق. دېمەك، بوشلۇق — پۇرسەت ۋە پۇل دېمەكتۇر، بوشلۇقنى تولدۇرۇشنى بىلگەندىلا، تىجارەتتە پۇل تاپقىلى، كىشىلىك ھاياتتا يول تاپقىلى بولىدۇ.

1994- يىل 8- ئاي

1997- يىل 9- ئاي، قەشقەر

پۇل ئەسلىدە ئەتراپىمىزدا

ياش خىزمەتچىلىرىمىزنىڭ بىرىسى توي قىلماقچى بولۇپتۇ، توينىڭ ھارپا ئاخشىمى ئاغىنىلىرىدىن بىر نەچچىمىز پەتىلەپ باردۇق. ئۇنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا بارغاندا، كەكە، پىچاق چاقلايدىغان چاقچىنى ئۇچراتتۇق. مەن بۇ چاقچىنىڭ دەل ئۆي ئىگىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپقاندەك ئىشىك ئالدىغا كېلىپ مۇلازىمەت قىلىشقا ئىلتىماس قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەقىقەتەن پۇل تېپىشنى بىلىدىغان ئادەمكەن دېگەن ئويغا كەلدىم ۋە ئۇنىڭغا قىزىقىپ قالدىم:

— سىلە ۋېلىسىپىت بىلەن ئۆيمۇ - ئۆي بېرىپ، كەكە، پىچاق چاقلاش بىلەن شۇغۇللانغىلى قانچە يىل بولدى؟

— ئون يىلدىن ئاشتى.

— ھەر كۈنى قانچە پۇل تاپالايلا؟

— گاھى كۈنلىرى 50—60 يۈەن، گاھى كۈنلىرى 30—40 يۈەن چۈشىدۇ...

— ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر كۈنى 30 يۈەندىن كىرىم بولدى، دېسەك، بىر ئايدا 900 يۈەن بولىدىكەن، بىر يىلدا ئون- ئون بىر مىڭ يۈەن تاپالايدىكەنلا - دە!؟ شۇنداق بولغاندا، ئون يىلدا 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇل ياندۇرىۋالغان ئىكەن...

— ئىنچىكە ھېسابلىساق، تۆنىگدىنمۇ كۆپ.

— ئۇنداق بولسا، جاننى چىغرىق ۋېلىسىپىت بىلەن قىيىنىماي، شەھەرنىڭ ئاۋات يېرىگە دۇكاندىن بىرنى ئاچسىلا، ئىچكىرىگە كىرىپ، چەتكە چىقىپ، مال ئەكېلىپ، ئولتۇرۇپ ئوقەت قىلسىلا، بولمامدۇ؟ — دەپ گەپكە قوشۇق سالدى شۇ مەيداندا تۇرغانلاردىن بىرسى.

— نېمە دەيدىغانلا ئۇكام، ماڭا بۇنىڭدىن بەلەن ئىش يوق، بۇ ھۆنەرنىڭ قەدرىنى ئۆزۈم بىلىمەن، ۋېلىسىپىتسەت تۇرغان بىلەن يول يۈرسەم كۆتۈرۈپ ماڭىدۇ، ئايلانما تاسمىسىنى قۇم چاق بىلەن ئارقا كودىنىڭ بەندىشىغا سېلىپ، پېدالنى تەپسەم پۇل تېپىپ بېرىدۇ، دېمەك، پۇل يېنىمدا تۇرسا، ئۇنى تاشلاپ نەگە بارىمەن؟ ئىش - ئوقەتنىڭ يولىنى بىلىدىغان بولساق، تاپىدىغان پۇل دېگەن ئۆز يېنىمىزدىلا بار. بۇنى نۇرغۇن خەق ئۇقماي، پۇل تاپالمىدۇق دەپ ۋايسايدۇ، كاللا يۈگۈرتۈپ، پەم ئىشلەتسە، پۇل دېگەننى ئۆز يۇرتىمۇ تاپقىلى بولىدۇ...

چاقچىنىڭ گېپىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئاساسى بار ئىدى. كونىلار «يول تاپىنىمىزنىڭ ئاستىدا» دەپ تولىمۇ جايىدا ئېيتقان. بۇ ئاساسسىز گەپ ئەمەس. «يول تاپىنىمىزنىڭ ئاستىدا» ئىكەن، پۇل ئالقىنىمىزدا ئىكەن. بۇنىڭدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، يېقىنلىق جەھەتتىن ئالغاندىمۇ، يىراقلىق نۇقتىسىدىن قارىغاندىمۇ، پۇل يېنىمىزدا، ئەتراپىمىزدا. ۋەھالەنكى، بىز تاپماقچى ۋە خەجلى-

مەكچى بولغان پۇل ئۆزلۈكىدىن قولغا كەلمەيدۇ، شۇن-
داقلا ئۇنى بىراۋ تاشلاپمۇ بەرمەيدۇ. پۇل، ئەتراپى-
مىزدا بولغان بىلەن ئۇنى كونترول قىلىش، ھەقىقىي
يوسۇندا ئۆزىگە مەنسۇپ قىلىش ئاسان ئەمەس، بەل-
كى نۇرغۇن ئەجىر، پەم-پاراسەت سىڭ-
دۈرۈش، تەر ئاققۇزۇش، ئەقىل ئىشلىتىشكە
توغرا كېلىدۇ. مانا بۇ پۇل ئالىقىنىمىزدا
دېگەن ئۇقۇمنىڭ ھەقىقىي مەنىسى. پۇل ئەتراپىمىز-
دا دېگەن سۆز چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئۇ بىرازلاش-
تۇرۇلغان، تەتبىق قىلىنغان بۇ ئۇقۇمنىڭ ھەقىقىي مە-
نىسىمۇ يەنىلا ئادەملەرنىڭ ئۆزىدە ئۆز ئىپادىسىنى
تاپىدۇ، خۇددى «چاقچى»غا ئوخشاش چۈشەنگەندىلا ھە-
قىقىي مەنىسى تولۇق يېشىلگەن ۋە ئەمەلىيەتكە تەت-
بىقلانغان بولىدۇ.

مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، بىز تاپىدىغان،
خەجلەيدىغان ۋە قىممەت يارىتىدىغان پۇللارنىڭ ھەم-
مىسى، قايسى جايغا بارمايلى، ھامان بىز بىلەن بىل-
لە بولىدۇ، بىزدىن ئايرىلغان ھالدا مەۋجۇت بولماي-
دۇ، ئۇ دائىم، ھەممىلا يەردە بىزگە ھەمراھ بولۇپ تۇ-
رىدۇ. لېكىن، ئۇنى بىلىپ (پۇرسەتنى تۇتۇپ) ھەقى-
قىي يوسۇندا قولغا كىرگۈزۈپ، پايدىلىنىشنى ئىشقا
ئاشۇرۇش ئاسان ئەمەس. پۇل تاپقىلى بولىدىغان ئىم-
كانىيەت تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىگە بولۇشقا جۈرئەت قى-
لالمىساق، پايدىلىنىشنى بىلمىسەك، تەبىئىيكى ئۇنىڭ
ئەتراپىمىزدا ئىكەنلىكىنى مەڭگۈ ھېس قىلالماسلىقى-
مىز مۇمكىن.

پۇلنى پۇل تاپىدۇ، يەنى پۇل مەبلەغ قىلىنىش ئارقىلىق پۇلنى تاپىدۇ، بۇ خۇددى «قار پومزىكى يۇمىلىغانسېرى چوڭايغان»دەك بىر ئىش. پۇلنى مەبلەغ قىلىپ سېلىشنى بىلمىگەندە، ئۇنىڭ رولىدىن پايدىلانغىلى بولمايدۇ، يۇمىلىتىشنى بىلمىسە بىرى ئىككى بولماي، ئۆز پېتى تۇرۇۋېرىدۇ، بەلكى خەجلىنىپ تۈگەيدۇ. پۇل تېپىش يەنە بىر جەھەتتىن تەبىئىي-ئىجتىمائىي شارائىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ئالايلۇق، نۇرغۇن كىشىلەر پۇل تېپىش پۇرسىتى ۋە قولغا كەلتۈرسە بولىدىغان پۇل مەنبەلىرى بارلىقىنى پەقەت ھېس قىلمايدۇ، نەتىجىدە، ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيدۇ. پۇل تېپىش يولىنى ھېس قىلمىغۇچىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، پۇل تېپىش، پۇل توپلاش ئىستىكى تەبىئىي ھالدا ئۆز تەسىرىنى يوقىتىدۇ. ئۇندا قالارمەلۇم ئىش - ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىپ پۇل تاپقىلى بولىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيدۇ، ئادەتتىكى ئىشنى ياراتمايدۇ، چوڭ ئىش قولىدىن كەلمەيدۇ. بۇ بىر خىل ئۆلگەن ھېسسىيات بولۇپ، تېگىدىن ئالغاندا، بېكىنمىچىلىككە مەنسۇپ روھىي ھادىسە ھېسابلىنىدۇ. ئالايلۇق، مەلۇم ئادەم بىرەر جايدا بىر ياكى بىر قانچە ئىشنى قىلسا چوقۇم مۇۋەپپەقىيەت قازىنالايدۇ، پۇل تاپالايدۇ. ئەمما شۇ ئىشنى قىلمىسا، پۇل تېپىش ھېسسىياتى كۈچلۈك بولسىمۇ، ھېچنېمىگە ئەسقاتمايدۇ. ئەتراپىدىكى بىرەر ئىشنى قىلىشنى ئويلىغاندىمۇ، جۈرئەتلىك ھالدا قول سېلىشنى بىلمىسە، ئۇ ئىش پۇل تاپقىلى بولمايدىغاندەك تۇيغۇ بېرىپ قويىدۇ - دە، نە-

زەرىنى يىراق جايدىكى بىر ئىشقا سالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، باشقىلار ئاللىقاچان بېشىنى تۇتۇپ بولغان بىرەر كەسىپ ياكى تۈرگە ئۆزىنى ئاتقۇسى، باشقىلارغا ئوخشاش «ئوگاي» پۇل تاپقۇسى كېلىدۇ. ئەمما، شۇنداق پۇل تاپقان كىشىلەرنىڭ شۇ كەسىپنىڭ ئەھلىگە ئايلانغان، نۇرغۇن سەرمايىگە، پۇل تېپىش يوللىرىغا، تەجرىبە - ساۋاقلارغا ئىگە بولۇپ بولغانلىقىنى ئويلىمايدۇ. دېمەك، بۇ كەسىپكە كېچىكىپ قوشۇلغان ئادەم چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ، مەغلۇپ بولمىغاندىمۇ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى تولىمۇ مۇشكۈل بولىدۇ. شۇڭا، پۇل تاپاي دېگۈچىلەر شۇ جاي، شۇ ئورۇندا يېڭى بىر تۈر - كەسىپنى، كىشىلەر ھېس قىلمىغان، ئەمما قىلسا ئۈنۈمى بولىدىغان ئىشنى قىلىشى، شۇنداق ئىشلاردىن پۇل تېپىشنىڭ يولىنى ئىزدىشى كېرەك. (بۇ نۇرغۇن مەبلىغى بارلار ئۈچۈنمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ) ئۆزى بىلمىگەن كەسىپكە مەبلەغ سېلىش، كۆپ ھاللاردا پايدىدىن كۆرە زىيان تارتىشقا ئېلىپ بارىدۇ.

جەزملەشتۈرۈپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، دەلۇم بىر جايدىكى ھېچكىم ھېس قىلمىغان بىر ئىشنى باشقا جايدىن كەلگەن بىرسى قىلسا، چوقۇم پۇل تاپالايدۇ، شۇ جايدىكى يەنە بىرسى باشقا جايغا بېرىپ، يەنە بىر ئىشنى قىلسىمۇ ئوخشاشلا پۇل تاپالايدۇ، سەۋەبى ئادەملەرنىڭ ياشاش شارائىتى، تەرەققىيات ئەھۋالى ئوخشاش بولمايدۇ، تۇرمۇش قارىشى، پۇل تېپىش ھۈنەر - سەنئىتى ئۈستۈن - تۆۋەن بولىدۇ. شەرت - شارائىت، ھۈنەر، تېخنىكا، ئە-

قىل - پاراسەت ، ئەجىر - مېھنەت ئوخشىمايدۇ . شۇڭا ، بىر جايدىن بىر جايغا بارسا ، مۇشۇ نەرسىلەر ئوبدان جارى قىلدۇرۇلىدۇ . مانا بۇ بىكىنمىچىلىكتىن كېيىنكى بىر خىل سەزگۈر روھ بولۇپ ، ئادەم بىر جايدىن يەنە بىر جايغا يۆتكەلسە ، بىكىنمىچىلىك روھ بىر قەدەر تۈگەپ روھىي جەھەتتىن يېنىكلەش ، ئىلگىرىلەش پەيدا بولىدۇ . بۇ خىل روھ ئېچىۋېتىشكە قاراپ تەرەققىي قىلىپ ، كىشىگە جاسارەت ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىدۇ . ھازىرقى جەمئىيەت ئەھۋالىنى ئالىدىغان بولساق، خەنزۇلار ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا كېلىپ، نۇرغۇن پۇل تېپىپ ئېلىپ كېتىدۇ، ئۇيغۇرلار ئىچكىرىگە بېرىپ نۇرغۇن پۇل تېپىپ كېلىدۇ. بۇ، يۇقىرىقى قارىشىمىزنىڭ دەلىلى ئەمەسمۇ؟! دېمەك خەنزۇلارنىڭ شىنجاڭغا قارىتا روھى ئېچىۋېتىلگەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكىرىگە قارىتا روھى ئېچىۋېتىلگەن. ئەمەلىيەتتە بولسا، پۇل تاپاي دېگەن ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن ئۆز يۇرتىدىمۇ نۇرغۇن پۇرسەت، شارائىت، ئىمكانىيەت بار، خەنزۇلارغا نىسبەتەنمۇ ئىچكىرىدە شۇنداق پۇرسەت بار. بۇ خىل مۇھىت ئالماشتۇرۇش تەتۈر تاناسىپلىق تەڭپۇڭلۇقنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، قارىماققا ھېچبىر ئەھمىيىتى يوقتەك تۇيۇلىدۇ. ئوبيېكتىپ جەھەتتىن قارىساق، ھەر قانداق ئادەم ئۆز جايىدا تۇرۇپمۇ پۇل تاپالايدۇ. ئەمما ئىقتىساد، سودا، ئالماشتۇرۇش نۇقتىسىدىن قارىغاندا ، بۇنداق قىلىشنىڭ نۇرغۇن ئەۋزەللىكى ، ئارتۇقچىلىقلىرى

بار. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان گەپ، كىچىك جەھەتتىن بولۇۋاتقانلىقتىن، چوڭ جەھەتتىكى ئىشلارنىڭ ئەۋ-زەللىكى، يېتەرسىزلىكى ئۈستىدە توختىلىش ئورۇن-سىز. ئەسلى گەپكە كەلسەك، پۇل ھەر قانداق ئادەم-نىڭ ئەتراپىدا بار.

مېنىڭ ئىككى دوستۇم بار، بىرسى تامچى، يەنە بىرسى كونا كىيىم - كېچەك تىجارىتى بىلەن شۇغۇل-لىنىدۇ. ئالدىنقى يىلى ئۇلار شېرىكچىلىك مۇناسى-ۋىتى ئورنىتىپ، ئىچكىرىدىن كونا كىيىم - كېچەك ئېلىپ كېلىپ ساتتى. تامچى ئاغىنەمنىڭ پۇلى كۆپرەك، يەنە بىرسىنىڭ ئازراق ئىدى، ئۇلار بىر نۆۋەت ئىچكى-رىگە كىرىپ، خېلى كۆپ كىيىم - كېچەك ئېلىپ چىق-تى. ئەلۋەتتە، شۇ چاغلاردا بازارلارنى شۇ خىل كى-يىملەر قاپلاپ كەتكەن ۋە يېڭى كىيىملەرنىڭ سودىسى-نى تەپكەنىدى. چۈنكى دىيارىمىزدەك نامرات يۇرتتا، ھازىرقى زامان كىيىملىرىنى ئېلىپ كىيىشكە ھەممىلا ئادەمنىڭ قۇربىتى يەتمەيتتى. سىرتتىن ئېلىپ كې-لىنگەن كونا كىيىم - كېچەكلەر بۇ يەردىكى نۇرغۇن كىشىلەر ئۈچۈن ئانچە كونا تۇيۇلمىغاچقا ۋە باھاسى ئەرزان بولغاچقا، ئۇنىڭ سودىسى بىر مەزگىل تازا جانلانغانىدى. ھېلىقى ئاغىنىلىرىم ئېلىپ كەلگەن «مال» لارمۇ تېزلا قولدىن ئۆتۈپ، ئۇلار ئاز - تولا پايدىمۇ ئالدى. ئەمما، بۇ شېرىكلەر تىجارەتنىڭ ئا-خىرىنى ئۈزمەي تۇرۇپ، شېرىكچىلىكى بۇزۇلدى: تام-چى دوستۇم، يەنە ئىچكىرىگە كىرىشتە چىڭ تۇردى. يەنە بىرەيلەن «پۇلنى مۇشۇ يەردە خەجلىسەك ئىچكى-

رىگە كىرگەندىن كۆپ پايدا ئالىمىز» دېدى. نەتىجى-
دە، ھەر ئىككىلىسى ئۆز يولىغا ماڭدى. تامچى يەنە
ئىچكىرىگە يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا تامچى-
لىقتەك ئېغىر ئىشقا جېنىمنىڭ كۆكىنى سىلىپ بېرىپ
پۇلىنىڭ، ھاياتىنىڭ راھىتىنى كۆرمەيتىمەن، كۆزۈم
ئېچىلدى، تامچىلىق ئەمدى مەندىن مەڭگۈ ئادا-
جۇدا بولدى دېگەن پىكىر ھۆكۈمران بولغاچقا، دەسمىي
ئۈچۈن ئۇرغۇن پۇلنى قەرز ئېلىپ ماڭدى.
ئۇ، ئىچكىرىگە ئايدا بىر نەچچە قېتىم دېگۈدەك
كىرىپ-چىقىپ، شۇنچە مۇساپىنى سامانلىقنىڭ يولى
قىلىۋالدى، ئۇ، ئېلىپ چىققان ماللارنىڭ ھەممىسىنى
ئىچكىرىگە بارمىغان شېرىكى ئۆتكۈزۈۋېلىپ تۇپ-
پارچە سېتىش بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇلار ئۆز ئاراماس-
لاشقانلىقتىن، ئېلىپ كەلگەن ماللار تازا ئوبدان با-
زار تاپتى. «تامچى» نىڭ ماللىرى يەنە بىرسىنىڭ
قولىدا نەچچە ھەسسە پايدا بىلەن باشقىلارغا ئۆتتى.
تامچىنىڭ ئوبوروتى تېز بولغانىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئىچ-
كىرىگە ھەر قېتىم بېرىپ كەلگىچە ئارىلىقتا ھېلىنىڭ
پۇلى نېمە قىلىپ، كونا شېرىكىگە دەسمىي ئورنىدا
سېلىپ بېرىپتۇ. بۇنى ئۇ ئۆزىمۇ ئۇقماپتۇ. بۇنى
كونا شېرىكى بىلمىدىكەن. ئۇ، بىزگە مۇنداق دېدى:
— ئىچكىرىگە بېرىپ نېمە ئىش قىلىمەن؟ مەن
ئۇنداق ئەخمەق ئەمەس، ئىككى-تۆت تال پايدى-
نى دەپ ئاسماندا ئۇچقان ھېساب ئەمەس، پۇل ئىچ-
كىرىدە نېمە ئىش قىلىدۇ! راست، ئىچكىرىدە سانائەت
تەرەققىي قىلغان، پۇل نىسبەتەن كۆپ، شۇڭا، ئىچكى-

رىنىڭ سانائەت ماللىرىنى يۆتكەپ پۇل تاپقانلىقى بو-
لىدۇ، ئەمما، نېمىلا دېگەن بىلەن پۇل يەنىلا مۇشۇ
يەردە، يېنىمىزدا! شېرىكىم بۇنى بىلمەيدۇ، ئۇ، ھې-
سابلاپ ھەر قېتىمدا 2000 — 3000 يۈەن پايدا
ئالدىم دەيدۇ، ئەمەلىيەتتە قولغا قانچىلىك ئاشىدۇ،
بۇنىسى ئاخىردا مەلۇم بولىدۇ: ھەر قېتىملىق سە-
پەردە ياتقان - قوپقان، يېگەن - ئىچكەن، ماڭغان -
تۇرغان، كىرا قىلغان... ۋەھاكازالارنى تەپسىلىي ھې-
ساب قىلسا ئاشىدىغىنى تاپىنلىق. مەن شۇغۇللىنىپ
مۇللا بولۇپ كەتكەن ئىش ئۇ، ۋاي، ئۇ ھازىرقى سوغۇقتا
سوغۇق يەپ، ئاچ - توق، ئىسسىقسىز قېلىپ، ئۆي -
ماكان، خوتۇن - بالىلىرىدىن ئايرىلىپ، مېنىڭ بالا-
لىقتا ماڭا مال ئەكېلىپ بېرىدۇ. بىچارىگە ئىچىم
ئاغرىيدۇ، ئۆزۈم بىلمەن، پايدا ئالدىم دېگەن بى-
لەن، يوق ھېسابتا بىر نېمە قالىدۇ: مەن ئولتۇرۇپ،
خاتىرجەم، بەخىرامان مال سېتىپ، ئۇنىڭدىن بىر
قانچە ھەسسە كۆپ پايدا ئالىمەن، ھازىر ئۇنىڭ سەر-
مايىسىدىن مېنىڭ سەرمايەم بىر-ئىككى ھەسسە ئېشىپ
كەتتى: ئۇ «ھاشار چېپىپ زاغرا يەيدۇ، مەن قاشتا
ئولتۇرۇپ گىردە يەيمەن!»...

ئارىدىن يېرىم يىلدەك ۋاقىت ئۆتكەندە، ئۇ ئىك-
كى ئاغىنەم مېنى ھېسابات قىلىپ بېرىشكە چاقىردى.
ھېسابات خۇلاسىسىدىن كېيىن، پايدىسىنى سېلىشتۇرۇپ
كۆردۇق. ئاخىرقى ھېسابتا، تامچى ئاغىنەم يېگەن -
ئىچكىنىنى، قەرز پۇل ۋە قەرز ئۆسۈملىرىنى چىقىرىپ
تاشلاپ، 5000 يۈەن ئەتراپىدا پايدا ئاپتۇ، يەنە بىر ئا-

غىنەم بولسا 20 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پايدا ئاپتۇ.

مەن شۇنداق قارىدىمكى، پۇل تېپىشتا پۇرسەت-
كە قاراش، ئاندىن پۇرسەتتىن پايدىلىنىشقا تايى-
نىش تولىمۇ زۆرۈر ئىكەن. مەيلى باشقا جايلاردىن
مال يۆتكىسۇن ياكى باشقا جايلارغا مال ئاپارسۇن،
چوڭ پايدىنىڭ يەنىلا يېنىمىزدا ئىكەنلىكىگە ئىشى-
نىش كېرەك.

يېڭىدىن پۇل تېپىشقا كىرىشكەن، بېكىنمە كۆز
قاراشتىكى كىشىلەرنىڭ پۇلنى باشقا جايلاردىن كۆپ
تاپقىلى بولىدۇ، دېيىشىنىڭ ئاساسى بارمۇ - يوق؟ مې-
نىڭچە، ئاساسى يوق! ئەمەلىيەتتە پۇلنى ئەتراپىمىز-
دىن كۆپلەپ تاپقىلى بولىدۇ. بىر دوستۇم ماڭا مۇن-
داق بىر ئىشنى سۆزلەپ بەردى:

— مېنىڭ كەپتەر باقىدىغان بىر دوستۇم بار،
ئۇ، كەپتەرنى ئانا قىلىپ، ھەر يىلى نۇرغۇن پايدا
ئالىدۇ. ئۇ، ئەتىياز، يازدا كەپتەرلەرنىڭ ياخشىسى-
نى، داڭدارلىرىنى سېتىۋېلىپ بېقىپ، بالا چىقارتىپ،
چوڭ قىلىپ ساتىدۇ؛ كۈزدە، قىشتا كەپتەرلەرنىڭ
بىرسىنىمۇ قالدۇرماي سېتىپ، قىشتا كېتىدىغان دان،
ئۆلۈش - يوقىلىشتىن بولىدىغان چىقىمنى تېجەيدۇ،
كەپتەرلەردە يۇقۇملۇق كېسەل تارقالغاندا كەپتەر
باققۇچىلارغا كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش دورىلىرى-
نى ساتىدۇ؛ كۈزدە دان ئەرزانلىغاندا توننا - توننىلاپ
سېتىۋالىدۇ، يازدا ھەسسىلەپ پايدىسىغا ساتىدۇ، ھەر
بازار كۈنلىكى باشقىلار ساتقىلى ئېلىپ كىرگەن كەپ-
تەرلەرنى ئېلىپ، پايدىسىغا ساتىدۇ، قىلىدىغان ئىشى
مانا شۇ. لېكىن، كۆپ پۇل تاپىمەن دەپ چوڭ ئىشلارغا

ئىشلىتىۋالمايدۇ، كۆپ دەسمايە سېلىپمۇ يۈرمەيدۇ، باش-
قا جايلارغا قاتىرىمايدۇ، بەلكى شۇ يەر ئەتراپىنى ئاي-
لىنىپ يۈرۈپلا خېلى پۇل تاپىدۇ، يىللىق پايدىسىنى
20 — 30 مىڭ يۈەندىن كەملەتمەيدۇ، ئىككى دانە
كەپتەرنى 7500 يۈەنگە سېتىپ، بىنادىن ئۆي سېتىۋال-
دى دېسەم، بەلكىم ئىشەنمەسسىز. لېكىن، ئىشىنىڭ-
ئىشەنمەڭ، بۇ ئەمەلىيەت!

بۇنداق مىساللار بىزدە ناھايىتى كۆپ، پۇل
تاپىمىز دەيدىكەنمىز، ئەتراپىمىزغا ئەستايىدىل نە-
زەر سېلىپ، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشىمىز كېرەك، كىشىلەر
نېمىگە ئېھتىياجلىق؟ ئۆزىمىزچۇ؟ كىشىلەر نېمىنى
سېتىۋاتىدۇ؟ بىز نېمىنى ئېلىپ - سېتىشىمىز كېرەكلىكى-
نى بىلىشىمىز كېرەك. كىشىلەرنىڭ ۋە ئۆزىمىزنىڭ ئەترا-
پىمىزدا قانچىلىك ئىمكانىيەت بار؟ قانداق پايدىلىنىش
كېرەك؟ كىشىلەر بۇ ئىمكانىيەتنىڭ قايسى تەرىپىدىن
پايدىلاندى؟ يەنە قايسى تەرىپى قالدى؟ مانا مۇشۇ-
لارغا توغرا جاۋاب تېپىش ھەم جۈرئەتلىك بولۇپ،
ئەتراپىمىزدىكى پۇلنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جا-
سارەت بىلەن ئاتلىنىشىمىز كېرەك.

بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى،
كاتتا سودا بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ تۇنجى قەدى-
مىنى سۈرۈشتۈرسەك، ئۇلار ئەينى چاغلاردا پۇلنى
ئاددىي، كىچىك ئىشلاردىن تاپقان ۋە ئاساسىنى تۇر-
غۇزۇپ، شۇنىڭ تۈرتكىسىدە يول تېپىپ، چوڭ ئىشلار-
نى ۋۇجۇدقا چىقارغان ۋە تەۋەككۈل قىلىپ مەبلەغ سېلىپ
بۈگۈننى ياراتقان.

1995 - يىل 11 - ئاي 18 - كۈنى

1997 - يىل 9 - ئاي 22 - كۈنى، قەشقەر

بالام، پۇلنى سىز خەجلەڭ

مەن، «مالىيە ئەمەلدارى» بول

يازلىق تەتىلنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، مەن قاغىلىق، خوتەنلەرگە بارىدىغان بولۇپ قالدىم.

بالىلىرىم ماڭا ئەگىشىپ، ساياھەت قىلماقچى بولدى. بىر تۇرۇپ ماقۇل دېگۈم كەلدى، چۈنكى، ئۇلار تەتىل تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ تۈگەتكەن، ئويناۋاتقانغا بىر قانچە كۈن بولغان بولۇپ، ئۆزۈمنىڭمۇ ئۇلارنى بىرەر جايغا ئاپىرىپ ئوينىتىپ كېلىش ۋەدەم بار ئىدى. بۇ، ئەلۋەتتە، بالىلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتى ۋە زېھنىي كۈچىنى ئاشۇرۇشتا تولىمۇ ئورۇنلۇق ئىشتە! ئۇلار تەتىلى تۈگىسە، يەنە بىر مەۋسۇم مەكتەپكە بارىدۇ، ئۆيگە كېلىدۇ، ئۆگىنىدۇ، تاپشۇرۇق ئىشلەيدۇ... ئويناش، سەيلە قىلىش پۇرسىتى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، تەتىلدە شەھەردە تۇرىۋەرسىمۇ، ئىدىيىسى قاتماللىشىپ، نەزەر دائىرىسى كېڭەيمەيدۇ. بۇنى دېسەم ئۇلارنىڭ رايىغا بەكمۇ بارغۇم بار. يەنە بىر تۇرۇپ ئاپارماي دېدىم، چۈنكى، مەن ئۇ يەرلەرگە خىزمەت بىلەن بارىمەن، بالىلار ئەگىشىۋالسا خاتىرجەم ئىشلىيەلمەسلىكىم تۇرغان گەپ. يەنە بىر جەھەتتىن، ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ قىينىلىپ قالىمەن، ئادەتتىكى خىزمەتچى بولغىنىم ئۈچۈن مائاشىم چاغلىق، كاماندىروپكا پۇلى نېمىگە دال بولىدۇ؟ ئىش ھەققىم

بىلەن ئائىلە تۇرمۇشۇمنى ئاران - ئاران قامدايمەن، بالىلارنى يىلدا بىرەر قېتىم مەنزىرىلىك جايلارغا ئاپىرىپ ساياھەت قىلدۇرۇشقا پۇل ئېشىنالمايمەن. شۇڭا، بۇ قېتىم يەنىلا دىلغۇل بولدۇم...بالىلار ماڭا ۋە ئانىسىغا يالۋۇردى، يېلىندى ... ئاخىرى ئۇلارنىڭ نالىسىگە چىدىماي ئاپىرىشقا ماقۇل بولدۇم. بالىلار شۇنداق خۇشال بولۇشتىكى، بۇنى ئىپادىلەپ بېرىشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ!

بالىلارغا تەييارلىق قىلىشنى بۇيرۇدۇم، ئۆزۈممۇ پۇختا تەييارلىق قىلىشىم كېرەك ئىدى. ھەممىدىن مۇھىمى ئىقتىسادىي جەھەتتىكى تەييارلىق بولۇپ، بۇ، بالىلارنى كۆڭۈللۈك ساياھەت قىلدۇرۇشنىڭ جان تومۇرى ئىدى. بالىلارنىڭ ھەدىگەنلا بىرنەرسىگە ئېسىلىشى، ئېلىپ بەر دەپ قەغىشلىق قىلىشى، كىشىلەر ئالدىدا ئىزاغا قالدۇرۇشى... كۆزۈمگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. بۇ تەرەپلەرنى ئويلاشمىغاندا، ئادەمنىڭ ئىناۋىتىگە، سالاپەت - سۈپىتىگە تەسىر يېتەتتى. مەن بۇنىڭغا قارىتا، بالىلارنىڭ «ئۆز قولى بىلەن ئۆزىنى بابلاش» چارىسىنى ئويلىدىم.

— ئەمىسە، — دېدىم بالىلارغا، — سىلەرگە ئازراق پۇل بېرىمەن، ئاپتوبۇستا بىلەت ئالىسەن دەپ تۇرۇۋالسا شۇ پۇلنى تۆلەيسىلەر، بىلەت سۈرۈشتۈرمىسە، شۇ پۇلنى ئۆزۈڭلار خەجلەيسىلەر. بىلەت ئېلىپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرىمەن دېسەڭلارمۇ، قىينالسامۇ ئورۇندۇقتا ئولتۇرماي پۇلنى تېجەيمەن دېسەڭلارمۇ ئىختىيارىڭلار، گەپ سىلەردە. لېكىن، مەن ئاكاڭلارنى

«مالىيە ئەمەلدارى» قىلىپ تەيىنلەيمەن، ھېساباتنى شۇ بىر تەرەپ قىلىدۇ، ھە دېگەندە مېنى خاپا قىل-ساڭلار بولمايدۇ، ھەممىمىز ئاكاڭلار ئېلىپ بەرگەننى يەيمىز، ئاكاڭلار خەجلەپ بەرگەنگە ماقۇل دەيمىز، مەنمۇ ئاكاڭلارغا بويسۇنىمەن...

باللارنىڭ ھەممىسى چۇرقىرىشىپ ماقۇل بول-دى. ئانىسى ئۇلارغا چىرايلىق نەسىھەتلەرنى قىلدى. مەن تۇنجى مەنزىلگە بارغىچە كېتىدىغان بارلىق چىق-قىمنى مۆلچەرلەپ چوڭ ئوغلۇمغا 100 يۈەن بەردىم. شۇنداق قىلىپ، بىز يەتتە ئادەم سەپەرگە ئاتلاندۇق.

مەن ئوغلۇمدىن ئۇدۇللۇق ھېسابات خۇلاسىسىنى سۈرۈشتۈرۈپ تۇردۇم. كىرىم - چىقىم جايىدا، سايا-ھەت تەرتىپلىك ھەم كۆڭۈللۈك داۋام قىلدى. ئوتتۇ-رانچى ئوغلۇم كەپسىزرەك ئىدى. ئۇ، ئاكىسىنىڭ پۇل-نى قىسىپ خەجلىشىگە قاراپ «مەنمۇ مالىيە ئەمەل-دارى بولىمەن» دەپ تۇرىۋالدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ چوڭ ئوغلۇم قېيىداپچالۋاقىدى، مەن بەزلىدىم. ئوت-تۇرانچى ئوغلۇمغا:

— كەلگۈسىدە ھەممىڭلارنىڭ «مالىيە ئەمەلدارى» بولۇشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. ئەمما، ھازىر بۇنىڭغا ئامال يوق، سەنمۇ چوڭ بولساڭ، پۇل خەجلەشنى ۋە پۇل تېپىشنى بىلىسەن، شۇنداقلا ياخشى ئوقىساڭ چو-قۇم «مالىيە ئەمەلدارى» بولالايسەن،- دېدىم.

ئۇ، بۇ گەپلەرگە بەك قايىل بولۇپمۇ، زەن سې-لىپمۇ كەتمىدى.

— ئەمسە، يەنە بىر قېتىمدا مەن «مالىيە ئە-

مەلدارى» بولىمەن، جۇما، - دېدى.

بىزنىڭ «مالىيە ئەمەلدارى» مىز ئارىلىقتا سەككىز يۈەن 50 پۇڭ پۇلنى ئېھتىياتسىزلىقتىن چۈشۈرۈپ قويدى، مەن كايىپ كەتمىگەن بولسامۇ، ئۇ قاتتىق ئوڭايسىزلاندى، ئۇكىلىرى تاپا - تەنە قىلدى. مەن ئۇلارغا چۈشەنچە بېرىپ: «ئۇنچىلىك سەۋەنلىك بولىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن، شۇنداق ئىش يۈز بەرسە ئۆزى تۆلەيدۇ» دېدىم. ئۇكىلىرى غەۋغا كۆتۈرۈپ: «تۆلىسۇن، تاماق يېمىسۇن، ئىچىملىك ئىچمەي، يەل - يېمىش يېمەي، پۇلنىڭ ئورنىنى تولدۇرسۇن» دېدى. ئۇ ماقۇل بولدى، كۆپ قېتىم مەندىن: «ئۇنى ئالىمەنمۇ، بۇنىڭغا بىر نەرسە ئېلىپ بەرسەم بولامدۇ؟» دەپ سورىدى؛ مەن: «مۇۋاپىق كۆرسەڭ ئال، مۇۋاپىق كۆرسەڭ بەر، لېكىن مەندە پىلاندىن ئارتۇق چىقىم قىلىپ بېرىدىغان پۇل يوق، ئۆزۈڭ بىر ئىش قىل» دەپ ئۇنىڭ مۇستەقىل ئىش بېجىرىشىگە يول قويدۇم. ئايرىم چاغلاردا يول كۆرسەتتىم، مەسلىھەت بەردىم.

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ، تىنچ - ئامان ئۆيگە قايتىپ كەلدۇق. بىزنىڭ «مالىيە ئەمەلدار» ىمىزساياھەت داۋامىدىكى ھېساباتىنى تەپسىلىي خۇلاسىلاپ بەردى. ئۇ، ئەستايىدىل، ئەتراپلىق خاتىرە قالدۇرغان بولۇپ، مەن كۆزلىگەن ئىقتىسادىي چىقىم 30% ئەتراپىدا تېجىلىپ قاپتۇ. بۇ ئىش بالىلارنى ھەر جەھەتتىن چېنىقتۇردى. چوڭ ئوغلۇمنىڭ پۇل خەجلەش، تېجەش، يولۇققان مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى ئاشتى، پۇل كۆز قارىشى، بولۇپمۇ

ئىقتىسادى كۆز قارىشى دەسلەپكى قەدەمدە تىكلىنىدى.

ئەلۋەتتە، بۇنداق ئەمەلىي چېنىقتۇرۇش بالىلارغا نىسبەتەن تولىمۇ زۆرۈر بولۇپ، ئۇ، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ، جۈملىدىن پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ مەسئۇلىيىتى. ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ بالىلارنى پۇل كۆز قارىشى بىلەن تەربىيىلەش ئۇسۇلى بار. يەھۇدىيلار بالىلىرىغا پۇل بېرىپ ئىش قىلىشنى ئۆگىتىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ پۇلغا چوقۇنۇشى بولماستىن، پۇلدىن ئىبارەت ۋاسىتە ئارقىلىق، بالىلاردا كىچىككىدىنلا قىممەت كۆز قارىشىنى يېتىلدۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ، ياپونلار، خەنزۇلار، ئىنگلىزلار ۋە ئەرەبلەر بۇ جەھەتتە پەرقلىنىدۇ، شۇنداقلا بىزنىڭ كۆز قارىشىمىزمۇ ئوخشىمايدۇ، بىز ــ ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى قارىشى ئەڭ قالاق بولغانلىقتىن بىزنىڭ ۋە ئەۋلادلىرىمىزنىڭ پۇل چۈشەنچىسى، قىممەت قارىشى ئەڭ تۆۋەن، ئىپتىدائىي ھالەتتە دېسەك خاتالاشمايمىز. ئالايلۇق، بىز بالىلىرىمىزنىڭ پۇل خەجلىشىنى توسىمىز، پۇل تېپىشىنىمۇ توسىمىز، ئۇلارغا پۇل بېرىشكە توغرا كەلگەندە زورۇقۇش بىلەن «تولغىشىپ» تۇرۇپ، تەستە بېرىمىز؛ جايىدا، ئىشلىتىلىدىغان چاغدا بەرمەي، ئورۇنسىز ۋاقىتلاردا بېرىمىز؛ ئۆزىمىز پۇل خەجلەشكە قىسىق بولغاچقا، بالىلارغا يېڭى ئۇسۇلدا پۇل خەجلەشنى ئۆگەتمەيمىز. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار پۇل تېپىشنى ياكى پۇل خەجلەشنى بىلمەيدىغان «ئۆزىمىز» بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ. دەپ كەلسەك، بۇنىڭ مىساللىرى ناھايىتىمۇ كۆپ.

پۇل بىلەن كۆڭۈل ياساش

ئەقلىمگە كەلسەم، كىشىلەر بالىلارغا پۇل بېرىشنى ھەم يامان كۆرىدىكەن، ھەم ياخشى كۆرىدىكەن. مەن ھازىر دادا بولدۇم، چوڭ ئوغلۇم 11 ياشقا كىردى، قۇرامىغا يارىشا ئەقىل ئىگىسىگە ئايلاندى. دېمەك، ئارىدىن بىر دەۋر ئۆتتى، ئەۋلاد ئالماشتى، ئەمما، بىزنىڭ كىشىلىرىمىزنىڭ بالىلارغا پۇل بېرىش ئادىتى قىلچە ئۆزگەرمىدى. مەن ئۆزۈمنى ئاڭلىق ساناپ، بۇنى ئۆزگەرتىشىم دېگىنىم بىلەن تەلتۆكۈس ئۆزگەرتەلمىدىم، ئەمەلىيەتتە بولسا قىسمەن، ئىدىيەدە بولسا، تولۇق ئۆزگەرتتىم؛ ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى خىياللىرىم ئىزچىل تۈردە ئىلغار، ئېچىۋېتىلگەن ھالغا يەتتى. بۇ خىياللىرىمنى كىشىلەر ئالدىدا نامايان قىلىپ كۆرگەنىدىم، دەسلەپتە ئالدىمدا توغرا تاپتى، ئارقامدىن بولسا، ئۇچى- بۇچى دەپ غاجىدى. بۇنداق سۆزلەر قۇلىقىمغا كىرگەندە ئوڭايسىزلاندىم، تۇرۇپ بىر قىسما بولدۇم. لېكىن، نېيىتىمدىن يانمىدىم. كۆرۈنۈشتە ھېسسىياتىمدىكىنى ئاشكارىلىماي، رېئاللىق بىلەن ھېسابلىشىپ ئىش قىلدىم، رېئاللىقنى كۆڭلۈمدىكىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشنىڭ بىر ئۆلچىمى قىلدىم؛ ئادەملەر ئۆگىنىپ قالغان ئادەتنى ئۆزگەرتىش تولىمۇ قىيىن ئىكەن، ئۇنىڭغا ئۇزاق جەريان ۋە بەدەل تۆلەش كېتىدىغان گەپ ئىكەن. ئۆزى يەيدىغان ئاش - ناننى قويىدىغان داستىخانغا ھايۋاندەك دەسسەيدىغان بىر ئۇيغۇرلارنى بۇنداق قالاق ئىسكەنجـ

دىن تارتىپ ئېلىش ئاسان ئىش دەمسىلەر؟!

ھەر يىلى روزى ھېيت، قۇربان ھېيت كېلىدىغان بولسا، بالىلىرىمىز شادلىققا تولىدۇ. ئۇلار ئۇرۇق-تۇغقانلار ۋە يەتىلەپ كەلگەن مېھمانلار بېرىدىغان «ھېيتلىق پۇل» لارنى ئېلىشقا خۇشتار. ھېيتھارپىسىدا بانكىلار پارچە پۇل تېگىشىش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىدۇ، پارچە، يېڭى پۇل جىددىيلىكى ھەممىلا يەرنى قاپلايدۇ. چوڭراق ئىدارىدىكىلەرگە 10 مىڭ، 20 مىڭ يۈەن پارچە پۇل ئاران يېتىدۇ. چوڭلار بالىلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن پارچە پۇل تېگىشىشىپ قويمىسا خىجىللىقچىلىق يۈز بېرىدۇ. بۇ مەزگىل بالىلارنىڭ قولى پۇل كۆرىدىغان خاسىيەتلىك «ھوسۇل يەسلى» ھېسابلىنىدۇ، «ھېيتلىق پۇل» بالىلارغا ياخشى كۆرۈنۈش، سېخىيلىقنى ئىپادىلەش، ئۇلارنىڭ ھېيتىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن بېرىلىدۇ. بۇ تەرىپىنى ئېتىراپ قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ئائىلىۋى، كىشىلەر ئۆز ئارا يەتىلەشكەندە، ئۆي ئىگىسىنىڭ بالىسى، شۇنداقلا بىللە ئويناۋاتقان بالىلارغا ھېيتلىق بېرىدۇ؛ بۇ كۆپ ھاللاردا يەرقلىق بولۇپ، ئۆي ئىگىسىنىڭ بالىسىغا كۆپرەك، يات بالىلارغا ئازراق بېرىلىدۇ. بۇ ئارقىلىق شۇ كىشى ياخشى كۆڭلىنى، دوستانە مۇناسىۋەتنى قەدىرلىگەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. «ھېيتلىق پۇل» بېرىش تولا چاغلاردا سەممىي، قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە بولىدۇ، بىر خىل تەبىئىي تۇيغۇ ۋە ئاماراقلىق — مەردلىك سىماسىنى جۇلالاندۇرۇپ، ھەر ئىككى تەرەپتە سېخىيلىق گۈللىرىنى ئېچىلدۇرىدۇ. مانا

مۇشۇنداق ئەھۋالدا، پۇلنى يامان كۆرۈش تۇيغۇسىمۇ يوقىلىدۇ.

بالىلارغا پۇل بەرسە بولمايدۇ دەپ قارايدىغان كىشىلەرگە كەلسەك، بۇ ئاشۇنداق تۇيغۇنى ئۆرنەك قىلغانلار بولۇپ، ئۇلار كۆپ ھاللاردا ئۆزى بەرمىگەنـ نىڭ ئۈستىگە باشقىلار بالىلىرىغا پۇل بەرسىمۇ خاپا بولىدۇ، قېزىق يېرى شۇكى، باشقىلارنىڭ ئۆز بالىـ سىغا پۇل بېرىشىنى ياقتۇرمايدۇ - يۇ، ئۆزى باشقىـ لارنىڭ بالىلىرىغا پۇل بېرىشكە ئامراقكېلىدۇ، «مەن بالىلىرىمغا باشقىلارنىڭ پۇل بېرىشىنى ياقتۇرمىـ غاندىكىن، مەنمۇ باشقىلارنىڭ بالىلىرىغا خالىغانچە پۇل بەرسەم بولماس» دېمەيدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشـ قا بولىدۇكى، بىلىپ تۇرۇپ زورمۇ زور قىلىنىدىغان «ھۆرمەت» نى، «ياخشى نىيەت» نىڭ ئىپادىلىنىشىنى ھەر قانداق ئادەم باتۇرلۇق بىلەن بۇزالمايدىكەن - دە! قارىمۇ قارشى بولغان بۇ زىددىيەتلىك مەسىلە بىرسىنى بىرسى ئىنكارقىلىش ئورنىغا، ئەكسىچە ئۆز ئارا تولۇقلاپ داۋام قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ بۇ ھەرىـ كىتى بالىلارغا پۇل بېرىش ياخشى ئىش، ھېسسىياتى بولسا ياخشى ئىش ئەمەس، بويىچە قېلىپلىشىۋېرىدىكەن.

مەن ھەرپىلەرنى ھەجىلەشتىن ھالقىپ، گېزىت - ژۇرنال ئوقىيدىغان بولغاندىن بۇيان، خىلمۇ خىل تەشۋىقات ۋاسىتىلىرىنىڭ پۇل ۋە بالىلار توغرىسىـ دىكى تەشۋىقاتلىرىنىڭ ھەممىسىدە، پۇل ئىپلاس نەرـ سە، بالىلارغا پۇل بېرىش زىيانلىق، قالايمىقان پۇل بېرىش تېخىمۇ توغرا ئەمەس، ۋەھاكازا دېگەنلەر ئېزىپ

ئۇچۇرلىنىدىغانلىقىنى ئاڭلاۋاتىمەن. تەشۋىقاتتىكى بۇ خىل ئۇقۇمنىڭ يوقىلىشى تۈگۈل، ئازراق ئاجىزلاشقانلىقىنى كۆرمىدىم. ئەمما، ئاشۇنداق تەشۋىقاتلارنىڭ بىرەرسىدە جانلىق پاكىت بىلەن كىشىنى قايىل قىلىدىغان ھېچقانداق ئەھۋال كۆرسىتىلمىدى. بەلكى ئابستراكت ئۇقۇملار بىلەن تولغان جۈملىلەر ئارقىلىق، بالىلارغا پۇل بېرىشتىن ساقلىنىشنىڭ يولى، ئۇزىتىشنىڭ چارىسى قاتارلىقلار سۆزلەندى. كىشىلەر ھېلىھەم مۇشۇ خىل تۇشەكتىن قۇتۇلۇپ كېتەلمىدى، يەنى، ئىدىيىدە ئازاد بولۇپ، سىياسىي پۇل ئورنىغا دەسسىتىشتىن قۇتۇلغان، پۇلغا بولغان چۈشەنچە يېڭىلانغان، قاراش تەدرىجىي تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، بالىلارغا پۇل بېرىش خاتا، دېگەن چۈشەنچىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلالمايۋاتىدۇ. ھالبۇكى، بالىلارغا پۇل بېرىش راستىنلا زىيانلىقمۇ؟ بەلكىم، كىشىلەرنىڭ بۇ چۈشەنچىسىنىڭ مەلۇم ئاساسى باردۇر ياكى ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسى يوقتۇر. ئاساسى بولۇشى مۇمكىن دېگىنىمىز، سەلبىي تەرەپكە باغلىق، ئاساسى يوق دېگىنىمىز، ئىجابىي تەرەپكە باغلىق بولۇپ، بالىلارغا پۇل بېرىشنىڭ ئەھمىيىتىگە قارىتىلغان. چۈنكى، بىز كۆپ ھاللاردا سەلبىي تەرەپكە، يەنى بالىلارغا پۇل بەرسە بۇزۇلۇپ كېتىدۇ، دېگەن قاراشقا ئېسىلىۋالىمىز، مانا مۇشۇ تەرەپ كۆزىمىزگە بەكرەك تاشلىنىدۇ، شۇڭا، ئۇنىڭغا مەھكەم ئېسىلىۋالىمىز-دە، ئاخىرىدا خاتا چۈشەنچىنى ئۆزىمىزگە ئۆرنەك، بىرەر ئىشقا ئۆلچەم قىلىۋالىمىز، ئۇنى مەڭگۈ ئۆزگەرمەس

ئورۇنغا قويىمىز. مېنىڭچە، بالىلارغا پۇل بېرىش خا-
تا، دېگەن دوگما چۈشەنچىمۇ دەل مۇشۇنداق تونۇشتىن
كېلىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن. بۇنى دەلىللەش يە-
نىلا بىزنىڭ بۇ مەسىلىدىكى ئويلىنىشىمىزنىڭ ئەت-
راپلىق، ئەستايىدىل، تەتقىقاتىمىزنىڭ چوڭقۇر بولۇ-
شىغا باغلىقتۇر. بىز بۇ مەسىلىدە سەلبىي تەرەپكىمۇ،
ئىجابىي تەرەپكىمۇ توغرا قاراپ، پەرقىنى، ئارتۇقچى-
لىق ۋە يېتەرسىزلىكىنى، ئوبيېكتىپ پاكىتنى ئاساس
قىلغان سېلىشتۇرۇشنى قانات يايدۇرساق، بالىلارغا
پۇل بېرىشنىڭ خاتا ياكى خاتا ئەمەسلىكىنى چۈشى-
نەلەيمىز؛ قارىشىمىزدىكى دوگما چۈشەنچىلەرنى ئىن-
كار قىلالايمىز.

بالىلار پۇلدارلاردىن بولسۇن

بالىلارغا پۇل بېرىش راستىنلا زىيانلىقمۇ؟! مې-
نىڭچە، ئۇنداق ئەمەس. بۇ قارىشىمنى
كىشىلەرنىڭ ئىنكار قىلىشىدىن قەتئىينەزەر، مەن
يەنىلا شۇنداق دەيمەنكى، بالىلارغا مۇۋاپىق ھالدا
پۇل بېرىشنىڭ پايدىسى باركى، ھېچقانداق زىيىنى
يوق!

تەرەققىي قىلىۋاتقان بۈگۈنكى دۇنيا ئىقتىسادقا
ۋە تاۋار ئالماشتۇرۇشقا تايىنىپ يۈكسىلىشكە موھ-
تاج، بۇنىڭ نېگىزى يەنىلا ئالماشتۇرۇش ۋاستىسى-
نىڭ ئالتۇن ئاچقۇچى بولغان پۇلغا تاقىلىدۇ. ھال-
بۇكى، ئالماشتۇرۇش يالغۇز چوڭلارغا خاس پائالى-
يەت بولماستىن، بەلكى ھەممىگە باب كېلىدۇ، ھەممى-

نىڭ ئورتاق پايدىلىنىشىغا، تەرەققىي قىلدۇرۇشىغا تا-
يىنىدۇ. شۇنداق ئىكەن، جەمئىيەت ھەممىلا ئادەمنىڭ
ئورتاق پۇل پائالىيىتى ئېلىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلى-
دۇ. جۈملىدىن بۇ بالىلارنىڭ پۇل بىلەن تونۇشۇشى،
پۇل خەجلىشى، پۇلنى بىر تەرەپ قىلىشىنى چەتكە قاقمايدۇ.
بىز كېلەچەك بالىلارغا مەنسۇپ دەيمىز-يۇ، ئەمما
بۇ تەرەپكە تولىمۇ ئاز قارايمىز. دۇنيا ئىقتىسادى-
نىڭ تەرەققىياتىنى ۋە جان تومۇرىنى
ئىلكىگە ئالغان يەھۇدىي مىللىتى بۇ نۇقتىغا بەكمۇ
ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئۇلار بالىلارنىڭ كىچىكىدىن پۇل-
نى توغرا، ئۈنۈملۈك بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارىنى
يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئىشقا بۇيرىغاندا پۇلنى ئۆلچەم
قىلىپ (پۇل بېرىپ) قىلدۇرىدۇ، ئادەتتىكى ئەھۋالدا
بىكارچىلا پۇل بەرمەيدۇ؛ ئىشنى پۇلغا قىزىقتۇرۇپ
قىلدۇرۇشنى توغرا، خۇش قىلىش مەقسىتىدە پۇل بې-
رىشنى خاتا دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ بالىلىرىدا پۇل
تۈپەيلى غەيرىي يامان ئىللەتلىك بولۇپ قالىدىغان
ئەھۋاللار كۆرۈلمەيدۇ. دەل بۇنىڭ ئەكسىچە، ئەڭ يا-
راملىق، ئەڭ قابىلىيەتلىك بولۇپ يېتىشىدۇ. ئايرىم
كىشىلەر، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يۇقىرى، شۇڭا،
ھەممىدە پۇلغا تايىنىپ شۇنداق قىلىدۇ دەپ قاراي-
دۇ. بۇنىڭ ئىلمىي ئاساسى بولمىسا كېرەك، پۇلى
كۆپ ئادەم بالىلىرىنى بىزگە ئوخشاش كۆزىگە قاراپ،
ھورۇن، ئىشقا كېرەككە كەلمەيدىغان قىلىپ تەربىيە-
لەش كېرەكمۇ ياكى تېخىمۇ ياراملىق قىلىپ تەربى-
يىلەشكە كېرەكمۇ؟ بىزنىڭ يەھۇدىيلار بىلەن بولغان

پەرقىمىز مانا مۇشۇ يەردىكى، ئۇلار بالىلارنى پۇل تاپقانسېرى قاتتىق باشقۇرىدۇ، بىز بالىلىرىمىزنى پۇل تاپقانسېرى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ تامىقىنى ئۆزى يېيەلەيدىغان قىلىپ قويىمىز. يۇقىرىقىدەك ئىككى خىل بالا تەربىيىلەش ئۇسۇلىدىن، يەھۇدىلارنىڭ قىلغان ئىشقا قاراپ پۇل بېرىشىنىڭ مەقسىتى باشقا، مەنىسى باشقا ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

بىز نامرات بىر مىللەت، شۇڭا، ھەر قانداق ئۇقۇمنى دوگما، قاتمال ھالدىلا ئىستېمال قىلىمىز. بالىلارغا پۇل بېرىشتىمۇ شۇنداق بولۇپ، بىردە ئۇلارغا پۇل بېرىشنى ئۆلگۈدەك يامان كۆرىمىز، يەنە بىردە ئۆلگۈدەك ياخشى كۆرىمىز. شۇنى بىلىش كېرەككى، پۇلى يوقنىڭ كۆزى ئۆتكۈر بولمايدۇ، پەمى كالتە، ئەقلى چولتا بولىدۇ. بىزنىڭ پۇلغا ھېلىقىدەك مۇئامىلە قىلىشىمىزنىڭ سەۋەبى شۇ بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. قەلب قاتلاملىرىمىز پۇل قىسرەندىچىلىكى ۋە پۇل پىخسىقلىقى بىلەن كۆمۈلۈپ كەتكەن بولغاچقا، خاتا قاراشنىڭ ئىسكەنجىسىدىن ئاسانلىقچە بۆسۈپ چىقالماي تۇنجۇقۇپ ياتىمىز، ئاجىزلىقلىرىمىزنى تۈزىتىشكە قىلچە قىزىقمايمىز. بۇ خىل يېتەرسىزلىكىمىز بالىلارغا مىراس قالسا بولامدۇ؟ ياق! چۈنكى، بالىلار كەلگۈسىنىڭ ئىگىلىرى، ياراتقۇچىلىرى. ئۇلار پۇل خەجلەشنى بىلىشى ۋە پۇلنى ئوبوروت قىلىشنى ئۆگىنىشى كېرەك. ئۇلار كىچىكىدىن باشلاپلا پۇل خەجلەشنى ۋە پۇل تېپىشنى بىلمىسە، كېلەچەكنىڭ ماددىي ئاساسىنى يارىتالمايدۇ،

كەلگۈسىنىڭ مۇستەھكەم ئىگىسى بولالمايدۇ، ئۇلاردا ھازىرقى زامانىنىڭ يېڭىچە، كەلگۈسىنىڭ ئۆزگىچە تەرەققىيات كۆز قارىشى، بولۇپمۇ قىممەت قانۇنىيىتى، قىممەت قارىشى تۇرغۇزۇلمايدىكەن، بىزگە ئوخشاش ئىقتىسادتا ئاجىز، مەدەنىيەتتە ساپاسىز، ئەقىل-پاراسەتتە چولتا، بىچارە كىشىلەردىن بولۇپ يېتىلىشىدۇ-دە، مەڭگۈ تۇرمۇش غېمىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلالماي، ھايات، تۇرمۇش لەززىتىنى ئۆزى ۋەباشقىلارغا ھېس قىلدۇرالمايدۇ، بالىلار نامرات مەدەنىيەتنىڭ ئەلچىلىرى بولماي، باي، پۇلدارلارنىڭ سىماسى بولغانىدىلا، ئاندىن ئۆزىنى ۋە كەلگۈسىنى، ئۆزىنى ۋەباشقىلارنى، ئۆزىنى ۋە خەلقنى، ئۆزىنى ۋە ئانا تۇپراقنى قۇدرەت تاپقۇزالايدۇ.

بالىلارغا پۇل بېرەيلى، ئەمما...

— مەن بالىلارغا خالىغان چاغدا، دېگەن ھامان پۇل بېرىشكە بەكمۇ ئۆچ، بۇنداق قىلىش تەجرىبىسىزلىك بولۇپ، ئۇلارنى يامان ئۆگىتىپ قويىدۇ، — دېدى بىر دوستۇم. — پۇلغا كۆنۈپ قالغان بالىلاردا بىرخىل پۇل خۇمارى بولىدۇ، پۇلنى ئالغان ھامان بىر نەرسە ئالىدۇ، تەربىيە بەرسە ئۇنىمايدۇ، يامان يېرى، يېسىلا زىيان قىلىدىغان نەرسىلەرنى ئېلىپ يەپ كېسەل بولىدۇ، داۋالىتىمىز دەپ بىر مۇنچە چىقىم تارتىمىز، شۇڭا، مەن بالىلارغا ئالدىراپ پۇل بەرمەيمەن، ئايالىم پۇلنى مەن كۆرمەستە بېرىپ، مېنىڭ ھېسسىياتىمغا خىلاپ ئىش قىلىدۇ، بالىلار مەندىن

پۇل سورىماي، ئانىسىدىن سورايدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئەر - خوتۇن پات - پات سوقۇشۇپمۇ قالىمىز. بالا دېگەنگە پۇل بەرمەي، ئېچىن - توقۇن باقسا، چېنىقىدۇ، پۇلنى قانداق تاپقىلى، ناننى قانداق يېگىلى بولىدىغانلىقىنى ئاندىن چۈشىنىدۇ. پۇل بەرسە يامان ئۆگىنىدۇكى، ئاتا - ئانىسىنىڭ دېگەن يېرىدىن ھەرگىز چىقمايدۇ...

بۇ گەپلەرنىڭ قانچىلىك ئاساسى بارلىقىغا ھازىرچە قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرەلمەيمىز. ئەمما، تېگىدىن ئالغاندا، بۇنداق قاراشنىڭ ئانچە ئاساسى يوق. بالىلارغا پۇلنى قالايمىقان بېرىش بىلەن مۇۋاپىق، جايىدا بېرىشنى بىر تاياقتا ھەيدەشكە بولمايدۇ. پۇلنى قالايمىقان بېرىش راستىنلا ياخشى ئىش ئەمەس، مۇۋاپىق بېرىش، جايىدا بېرىش بولسا، بالىلارغا پۇل خەجلەش سەنئىتى ۋە قانۇنىيىتىنى ئۆگىتىپ، ۋۇجۇدىدا ساغلام روھىي ھالەتنى شەكىللەندۈرىدۇ. بالىلاردا ساغلام روھىي ھالەت، مەۋقە، چۈشەنچە يېتىلسە، قالايمىقان بېرىلگەن پۇلمۇ جايىدا ئىشلىتىلىش خاسىيىتىگە ئېرىشىدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بالىلارغا پەقەت پۇل بەرمەسلىكنىڭ ئۆزى ياخشى ئىش ئەمەس، ئاز - تولا پۇل بېرىش كېرەك، ئەمما، يېتەكچى ئىدىيە ۋە نىشان توغرا بولۇشى كېرەك. بالىلارغا پۇل بەرسەم يامان ئۆگىنىپ قالىدۇ، دەپ بالىلاردىن ئاغرىنىشنىڭ ئورنى يوق، گەپ بالىلارنى قانداق تەربىيىلىشىمىزگە باغلىق. ئۇلارنى قانداق تەربىيىلەش چوڭقۇر ئويلىنى-

شىمىزغا تېگىشلىك مۇھىم مەسىلە. مېنىڭچە، بالى-
لارنىڭ پۇلغا بولغان چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇ-
شىمىز كېرەك، بالىلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتى ۋە چۈ-
شەنچىسى تەدرىجىي يېتىلىدۇ، ئۇلار نەرسىلەرگە يۈزە-
كى چۈشەنچىدە مۇئامىلە قىلىدۇ، ئاڭ، جىسمانىي قا-
بىلىيەتىنىڭ يېتىلىشى ۋە سىرتقى كۈچلەرنىڭ تەسى-
رى ئارقىسىدا شەيئىلەرگە بولغان قارىشى مۇرەك-
كەپلىشىدۇ، چۈشەنچىسى روشەنلىشىدۇ. بالىلار پۇلغا
يۈزەكى قارايدۇ. شۇڭا، ئۇلار تەربىيىلەشكە ۋە چۈشى-
نىشكە موھتاج بولىدۇ. بۇ ۋەزىپىنى ياخشى ئادا قى-
لىش ئاتا - ئانىلارنىڭ، جەمئىيەتنىڭ، جۈملىدىن
ھەر قايسى ساھەلەرنىڭ مۇھىم بىر مەسئۇلىيىتى. مىل-
لىتىمىزنىڭ ئىدېئولوگىيە، پسىخولوگىيە جەھەتتىكى
يېتەرسىزلىكى، مەسىلىلەرگە يۈزەكى قاراش ئادىتى
نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئاتا - ئانىلار بالىلارغا پۇل
ھەققىدە ياخشى چۈشەنچە بەرمەيدۇ، ھە دېسە، پۇل
مەينەت، ئەسكى نەرسە دەيدىغان قاراشنى سىڭدۈرۈپ،
بالىلارنىڭ پۇل ھەققىدىكى چۈشەنچىسىنى قاراڭغۇ-
لاشتۇرۇۋېتىدۇ، بالىلاردا كىچىكىدىن باشلاپلا توغرا
پۇل چۈشەنچىسىنى يېتىلدۈرۈشكە نۇقسان يەتكۈزۈپ،
ماددىي دۇنيا ۋە ئىقتىساد قارىشىنى خۇنۈكلەشتۈرىدۇ،
ئاتا - ئانىلارنىڭ بۇنداق قىلىشى بالىلارنى كىچى-
كىدىنلا تېجەشلىك، ئاددىي - ساددا، پۇلغا كۆزى توق،
پۇلدىن يىرگىنىدىغان، پۇلغا ئۆزىنى ئۇرمايدىغان
قىلىپ تەربىيىلەشتىن ئىبارەت نادانلارچە كۆز قا-
راشتىن كېلىپ چىققان. ئەمەلىيەتتە، بالىلارغا قا-

رىتىلغان بۇ خىل تەربىيە ئۇلارنىڭ ئويلىغىنىدەك
نەتىجە بەرمەيدۇ. چۈنكى، بىز ھەدېسىلا خىيالىمىز-
دىكى ئاشۇ قاراشنى تەكىتلەيمىز، ھەتتا، چېكىدىن
ئاشۇرۇۋېتىمىز، لېكىن، مەسىلىنىڭ ئىككىنچى بىر
تەرىپىگە، يەنى پۇلنىڭ ئۇنچىۋالا ئەسكى نەرسە ئە-
مەسلىكىدىن ئىبارەت ئارتۇقچىلىقى، ئالاھىدىلىكى
بارلىقىغا سەل قارايمىز. مانا بۇ، بالىلاردا گۇمان
پەيدا قىلىپ قويىدۇ. سەۋەبى، بىزنىڭ پۇلغا بولغان
مۇئامىلىمىز بالىلارغا تەشۋىق قىلغانىدەك بولمايدۇ،
ئەكسىنچە ئۇنىڭغا چوقۇنىمىز، ئۆلگۈدەك ياخشى كۆ-
رىمىز ۋە تىرىشىپ - تىرمىشىپ يىغىمىز؛ ئۇنى خەج-
لەپ ئەيش - ئىشرەت سۈرىمىز... بالىلار ھامان بۇنى
كۆرىدۇ ياكى ھېس قىلماي قالمايدۇ، نەتىجىدە، بالى-
لاردا ئاتا - ئانىلىرىغا قارىتا، سىلەرنىڭ دېگىنىڭ-
لار بىلەن قىلغىنىڭلار ئوخشىمايدىكەنغۇ؟ دېگەن تۇيغۇ
پەيدا بولىدۇ ۋە ئاندىن ئۆزىگە پۇل نەدە ئەسكى،
نەدە مەينەت؟! سەندىكى پۇل ساڭا ئەسكىلىك قىلمى-
دىغۇ؟ مەينەت بولسا بىرەر يېرىڭ مەينەت بولمى-
دىغۇ، مەينەت پۇلنى نېمىشقا خەجلەيسەن، مەينەت
بولسىمۇ، بىر نەرسە ئالساڭ بېرىدىكەنغۇ؟ دېگەندەك
سوئاللارنى قويىدۇ. بۇ ھالدا، پۇل بالىلارنىڭ ئېڭى-
دا، ئاتا - ئانىلارنىڭ چىدىماسلىقى تۈپەيلىدىن
ئەسكى، مەينەت نەرسە دەپ ئاتىلىپ قالغان خاسىيەت-
لىك نەرسىگە ئايلىنىدۇ - دە، ئۇلار ئاتا - ئانىلى-
رىنىڭ بايقىغىدەك چۈشەندۈرۈشلىرىگە ئىشەنمەس بو-
لۇپ قالىدۇ ۋە كۆڭلىدە غايىبانە يوسۇندا پۇلغا چو-

قونۇش ئىدىيىسى يېتىلىدۇ، نەتىجىدە، ئاتا - ئانىلاردىن يوشۇرۇن پۇل تېپىش، پۇل خەجلەش كويىدا بولىدۇ، بەتخەجلىك ھېسسىياتىمۇ كۈچىيىپ بارىدۇ. بالىلارنى بۇ خىل ھېسسىيات ۋە كىشەنلەرنىڭ ئاسارىتىگە چۈشۈپ قېلىشتىن ساقلاشتا، چوقۇم پۇلنىڭ كۆپ تەرەپلىك خۇسۇسىيىتى بىلەن يېتەرسىزلىك، ئارتۇقچىلىقىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈش، ھە دېسە بىر تەرەپلىمە ھالدا، پۇل ئۇنداق ئەسكى، مۇنداق مەينەت دېمەسلىك، پۇلنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەتراپلىق، توغرا چۈشەندۈرۈش، تېجەش، بۇزماسلىق، بىھۇدە پۇل خەجلىمەسلىك، پۇل خەجلەشتە تېگىشلىك ئىشلاردا جۈرئەتلىك بولۇشقا تارلىق تەرەپلىرىنى چوڭقۇر، ئەستايىدىل، جانلىق مىساللار بىلەن چۈشەندۈرۈش كېرەك.

ئەدەبلىك بالىنىڭ تاپاۋەت سىرى

مەن تونۇش - بىلىشلىرىمنىڭ ئۆيىگە بارسام، بەش ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىسىدىن يوشۇرۇن ھالدا پۇل تەلەپ قىلغانلىقىنى دائىم دېگۈدەك ئۇچرىتىپ تۇرىمەن. بۇ، كۆپلىگەن ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە، بولۇپمۇ زىيالىي، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلىلىرىدە كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش. بۇنداق ھادىسىنىڭ قاچان پەيدا بولغانلىقى ۋە كونكرېت سەۋەبلىرى ھەققىدە كېسىپ بىر نەرسە دېمەك قىيىن. راستىنى ئېيتقاندا، بۇنىڭغا ئۇيغۇر روھىيىتىدىكى چۆكمە لەختىلەر سەۋەب بولغان دەپ ھۆكۈم قىلىشقا

بولىدۇ. بۇنى توسقىلى، يىلتىزىدىن تۈگەتكىلى بولامدۇ-يوق؟ مېنىڭچە، بۇنى تۈگىتىش قىيىن ئەمەس، بۇ ئۆزىمىزگە باغلىق بولۇپ، ئاگاھلىق بۇنى تۈگىتىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى. ئەمما، داستىخانغا دەسسەپ، يەنە شۇ داستىخانغا يېمەكلىكلەرنى تىزىپ يەيدىغان بىز ئۇيغۇرلار بالىلىرىمىزغا ئاشۇنداق غەيرىي خۇي-مىجەزنى پەسىخىلىك خۇسۇسىيەت سۈپىتىدە سىڭدۇرۇۋاتىمىز، ئۇنى خۇددى ئەنئەنىمىزدە يوق بولغان بۆشۈك تويى، تۇغۇلغان كۈن خاتىرىسى، سۈننەت تويى، تۈگەنچى تويى (ۋىچىركا) ۋەھاكازالارغا ئوخشاش تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئەۋلادلارنى تۈگىمەس توي، ئاۋارىچىلىق پاتقىقىغا تىققانغا ئوخشاش، بالىلارنىڭ ئۆيگە كەلگەن مېھمانلاردىن پۇل ئېلىش، مېھمانلارنىڭ پۇل بېرىشىنى ئەنئەنە، ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋاتىمىز. بۇ چېكىدىن ئاشقان بىمەنىلىك ئەمەسمۇ؟

بىر كۈنى ئۆيۈمگە كەلگەن بىر مېھمان بالامنى چاقىرىپ پۇل تەڭلىدى. مەن دەرھال توستۇم، ئوغلۇممۇ رەت قىلىپ پۇلنى ئالغىلى ئۇنىمىدى.

— ھەي، ئالمىسا بولمايدۇ، مەن رەنجىپ قالىمەن، كىچىك بالا دېگەن پۇل خەجلىسە خۇش بولىدۇ. ئازغىنە پۇلغۇ بۇ، تويغۇلۇق ئەمەس! تۇتۇڭ ئەكەك.

ئۇ شۇنداق دەپ ئوغلۇمنى ئېلىشقا مەجبۇرلىدى. ئوغلۇم ئاخىرى تاشلاپ قاچتى.

— سىلىنىڭ بالىلار ئەجەبكىنا؟ — دېدى مېھمان. — مېنىڭ بالىلىرىم ئۆيگە كەلگەن مېھماندىن پۇل ئالمىسا ئۇنىمايدۇ، ئالقىنىغا پۇل كىردىما ئۆيگە كىر-

مەيدۇ!- ئۇنىڭ ھاياجانلىق سۆزلىرىگە ھەم بالى-
سىدىن نەپرەتلىنىش، ھەم بىر خىل پەخىرلىنىش
تۇيغۇسى ئارىلاشقانىدى.- ئۇلارنى ئۆيگە كەلگەن مېھ-
مان، دوست - بۇرادەرلەر، ئۇرۇق - تۇغقان، يۇرتداش-
لار ئاشۇنداق يامان ئۆگىتىپ قويدى. ئۇلار كىچىك
بالىلارنى خۇش بولىدۇ دەپ، قالايمىقان پۇل بېرىپ،
تەمەخور قىلىپ قويىدىكەن. دەسلەپ بىزمۇ مەيلى
دەپتىمىز، كېيىنچە ئويلىنىپ، مەيلى دېسەك بولماي-
دىكەن دېدۇق - يۇ، لېكىن توسۇشقا مۇمكىن بولمى-
دى. تۈزىتىمىز دەپ تۈزىتەلمىدۇق، ھازىر چوڭ ئوغ-
لۇم بەش ياشقا، كىچىكى ئۈچ يېرىم ياشقا كىردى؛
ئۇلارنىڭ پۇل ئېلىشتىكى ئۇستاتلىقىنى دېمەيسىز،
ئادەمنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمىغان قىلىقلارنى قى-
لىدۇ، خۇددى مەدداھ - ۋايىزلارنىڭ شاگىرتىدەك پۇل
بەرگۈچىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئۇتىدۇ؛ ئۆيىمىزدە بالا
باققۇچى يوق، ئىدارىنىڭ يەسلىسى بالىلارنىڭ ئى-
دىيە، ئەخلاق، مەدەنىيەت ساپاسى بىلەن كارى بول-
ماي، يوقاپ كەتمەسلىكىگىلا ئىگە بولىدىغان بول-
غاچقا، بالىلارنى شەھەرلىك بالىلار باغچىسىغا بەر-
دۇق. بالىلار باغچىسىنىڭ ساپاسى ئانچە ياخشى بول-
مىسىمۇ، ھەر ھالدا ئىدارىنىڭ يەسلىسىدىن كۆپ
ياخشى دەپ قارايمىز؛ بالىلارنى كەچتە ئېلىپ كەل-
سەم، ئۇلار يەنە ئۆيدە ئولتۇرماي ئىشىك ئالدىدا
ئوينايدۇ ۋە تونۇشلۇرۇم، تۇغقانلار ھەتتا ئۆزلىرى
تونۇيدىغانلار ئۆتۈپ قالسا، ئۇلارنىڭ پۇل بېرىشىنى
تەلەپ قىلىدۇ، مەن بۇنى كېيىن بىلدىم. بالىلارنىڭ

ئالدىنقىلا قوللىنىدىغان ئۇسۇلى ئۇلارغا چوڭلاردەك
سالاپەت بىلەن سالام بەجا كەلتۈرۈش، ئاندىن ئۆيگە
تەكلىپ قىلىش بولۇپ، ئۇلار «خوش» دەپ ماڭسا،
«ئەمىسە ئۆيگە كىرمىسەك، پۇل بېرىپ ماڭسەن، بول-
مىسا ماڭغۇزمايمەن» دەپ تۇرۇۋالىدۇ ياكى پېشىگە ئې-
سىلىۋېلىپ قويۇپ بەرمەيدۇ؛ سېغىز كەمپۈت، شاكى-
لات... ئېلىپ بېرىشكە مەجبۇرلايدۇ، تونۇشلار بۇنداق
ئەھۋالدا نائىلاج پۇل بېرىدۇ. بالىلار پۇلنى ئالىدۇ-
يۇ، ھېلىقى سېيىلىق - سىپايىلىقى، كۆيۈمچانلىقى نە-
لەگىدۇر غايىب بولىدۇ - دە، بىرەر نەرسىنى سېتىۋې-
لىپ يېيىشكە ئالدىرايدۇ. دەسلەپ بالىلارنىڭ بۇ قى-
لىقىنى كۆرگىنىمىزدە: «كىم بەردى، نەدىن ئالدىڭ»
دەپ سۈرۈشتە قىلىپ، ئەسكى قىلىقىنى تاشلاش ھەققى-
دە تەربىيە بەردۇق. بالىلار ئاغزىدا «ماقۇل» دېيدى-
يۇ، لېكىن، يەنە شۇنداق قىلدى. ئاخىرى، «ئاڭلىمى-
غان قۇلىقىڭ مۇشۇمۇ» دەپ قۇلىقىنى سوزدۇق، ئۇر-
دۇق. بالىلار: «بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز ئۇنداق قىل-
مايمەن» دەپ يىغلاپ تۇرۇپ ۋەدە بەرگىنى بىلەن، يە-
نىلا ئۈنۈمى بولمىدى. ئويلىدىمكى، پۇل دېگەن شۇ قە-
دەر جەلپكار، ئوتلۇق نەرسە ئىكەن، يېقىنلاشقان كىشى
ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتالمايدىكەن، سەبىي بالىلارنىڭ
بۇ ئىشلىرى ئادەمنى ھەقىقەتەن ئويغا سالىدۇ. پۇل
دېگەن نەرسىگە كىچىك بالىلاردا شۇنچە ئوت بولغان
يەردە، چوڭلاردا بولمامدۇ؟! چوڭلاردىكى پۇلغا بولغان
ھېرىسمەنلىكنى نېمە دەپ چۈشەندۈرۈش كېرەك؟! ھەي،
پۇل نېمانچە مېھىرلىك نەرسە - ھە!...

بالىلارنىڭ ئۆيگە مېھمان كەلگەن ۋە بازارغا چىقساق تونۇشلار ئۇچرىغان چاغدا «پۇل بەر» دەپ تۇرۇۋالىدىغان ئەسكىلىكلىرىنى دېمەمسىز. نەدە ئۇياتلىق مېھمان كەلگەندە، ئادەمنى ئۆلگۈدەك نومۇس قىلدۇرىدۇ. ھەر قانچە غەزىپىڭ ئۆرلىسىمۇ، ئۇلارنى ئۇرۇۋېرەي دېسە تېخى بولمىغان، سولاپ قويغىلى تېخى بولمىغان، ئاخىرى ئامالسىز ھالغا چۈشۈپ قالىدىغان گەپ. شۇڭا ئۆيگە مېھمان كەلسە يۈرىكىم «جىغ» قىلىدۇ، بۇنداق چاغدا ئۆيدە بالىلار بولمىسا، خۇش بولىمەن، بىرسى مېھمان كەلگەننى بىلسە، يەنە بىرسىنى «مېھمان كەلدى، پۇل ئالمايمىزمۇ» دەپ چاقىرىپ كېلىدۇ، ئەييۇھاننا س، دەيدۇ كىشى. بالىلار شۇ ھامان ئاسماندىن چۈشكەندەك ئۆيگە ئۈنۈپ بولىدۇ. ئاشۇنداق چاغدا پۇل بېرىپ يولغا سالساق، ئالىدىغاننى ئېلىپ كىرىپلا يەنە مېھمانغا ھەمراھ بولىدۇ. مېھمان تونۇش بولسا باشقىچە، ناتونۇش بولسا باشقىچە گەپلەرنى قىلىدۇ، ناتونۇشلاردىن:

— نەدىن كەلدىڭىز ئاكا، ئىسمىڭىز نېمە، قانچە بالىڭىز بار، ئۇلار مەندەك ئەسكىمۇ؟ — دېگەندەك سوئاللارنى سورايدۇ.

مېھمان ئۇنىڭ ئاشۇنداق ئۇماق سۆزلىرىدىن سۆيۈنىدۇ، ئاندىن سوئال - جاۋابلىق پاراڭ داۋاملىشىدۇ.

— يانچۇقۇڭدا پۇلۇڭ بارمۇ؟ — دەيدۇ بالا.

— بار.

— قانچىلىك پۇلۇڭ بار؟

— خېلى كۆپ.
— پۈتۈن پۇلمۇ ياكى پارچە پۇلمۇ؟
— ھەر ئىككىلىسى بار.
— ئالە قېنى! مەن كۆرۈپ باقاي.
— ياق، كېيىن...
— ھەي، پۇلى يوق بىچارە... دادامدا پۇل جىق، ئەكىرىپ ساڭا كۆرسىتىپ قويايمۇ؟
— ياق.
— ئەمىسە ئۆزەڭدىكى پۇلنى ئالە قېنى؟

بۇنداق «مەجبۇرىيەت» ئالدىدا مېھمان ئالماي ئىلاج تاپالمايدۇ. نەتىجىدە، بالىلارغا يەنە پۇل بەرگۈسى كېلىپمۇ قالىدۇ. مۇبادا يانچۇقىدىن پۇلنى ئېلىپ شۇنداق كۆرسىتىپ قويۇپلا يانچۇقىغا سېلىۋەتمەكچى بولسا، بالىلار:
— ئارىسىنى ئاچە، پارچە پۇل بارمۇ؟- دەيدۇ.
— نېمە قىلىسىز؟
— پوپوتاك ئالاتتىم. پارچە پۇل بولمىسا، پارچىلاپ ئېلىپ كىرىمەن، دۇكانچىدا پارچە پۇل جىق...

بۇنداق چوچۇك گەپلەرنى ئاڭلىغان مېھمان پىخسىقلىق قىلىپ ئولتۇرالامدۇ؟! مۇبادا بالىلار مېھمان بار ئۆيگە كىرەلمىسە، ئاللا - تۇۋا سېلىپ، يىغلاپ - قەغشلىق قىلىپ، بىزنى مېھمان ئالدىدا نومۇسقا ئۆلتۈرىدۇ. بالىلىرىمىزنىڭ بۇنداق يارىماس قىلىقىنى كۆرگەندە تۇرۇپ قالتىس ئاچچىقىم كېلىدۇ؛ تۇرۇپ سەل چوڭ بولسا، تۈزىلەر دەپ ئۆزۈمگە ھاي بېرىمەن، ئايالىم گاھىدا نومۇسقا ئۆلدۈم دەپ ئۆزىنى كاچاتلاي-

دۇ. ئەككى بالىنىڭ بىر - بىرىگە ماسلاشقانلىقىنى، بىرى - بىرىدىن پۇلنى تالاشماي تەڭ خەجلەيدىغانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، تۈزىلىدىغانلىقىغا ئىشەنچ تۇرغۇزىمەن، خاتىرجەم بولىمەن؛ ئەقىللىق، ھوشيار ئىككەيلەننى كۆرسەم، پەخىرلىنىمەن، سۆيۈنىمەن؛ قىسقىسى، كىچىك بالىلارغا قالايمىقان پۇل بېرىپ يامان ئۆگىتىپ قويۇشنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدىكەن...

ئەلۋەتتە، بۇ بىر ئادەمنىڭ ئاددىي كەچۈرمىشى، بەلكىم بۇنىڭدىن ھەسسىلەپ ئېشىپ چۈشكۈدەك، ئۆزگىچە كەچۈرمىشى بار ئادەملەر باردۇ. ئاددىي مىسال ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان بۇ خىل رېئاللىقنى ئۇيغۇرلارنىڭ بالىلىرىدا بىر قەدەر ئومۇملاشقان ھادىسە دېسەك ئارتۇق كەتمەيدۇ. مېنىڭچە، كىچىك بالىلارغا پۇل بېرىشتە ۋاقىتنى تاللاش تولىمۇ زۆرۈر دەپ قارايمەن. بۇ ھەرگىزمۇ بالىلارغا پۇلنى ئەقلى - ھوشىنى تاپقاندا بېرىش كېرەك دېگەنلىك ئەمەس. بالىلارغا پۇل بېرىشنىڭ ھېچقانداق يامان تەرىپى يوق، بەلكى پايدىلىق تەرىپى كۆپ. بۇ يەردىكى گەپ بالىلارغا پۇل بەرگەندە، ۋاقىت، سورۇن، پۇرسەتنى تاللاشقا دىققەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئاتا - ئانىلار بالىلارغا پۇل بېرىشتە ئىنچىكە ئەھمىيەت بەرمەي كېلىۋاتقان ئىش مانا مۇشۇ. بەزى ئاتا - ئانىلار بالىلارغا قانداق ۋاقىت، قانداق سورۇن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، سورۇشتە قىلماي ئولتۇرما يىلا قالاي-

ىدقان پۇل بېرىپ ئۆگىتىپ قويىدۇ، ھەتتا باللار پۇل سورىمىسىمۇ بېرىۋېرىدۇ، سورىغان ھالەتتىمۇ، نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى سۈرۈشتە قىلماي، دېگىنىنى بېرىدۇ، گاھىدا تېخى ئىشلىتىش مىقدارىدىن ئاز ياكى كۆپ بېرىدىغان ئەھۋالمۇ ئۇچرايدۇ. بۇ خىل پىلانسىزلىق باللاردا ئوخشاش بولمىغان تەسىراتلارنى پەيدا قىلىدۇ؛ ئاز بەرسە ئۆز ۋاقتىدا، شۇ ئىشقا ئىشلەتمەي يىغىپ باشقا نەرسىلەرگە بۇزىدۇ، كۆپ بەرسە، ئاشقان قىسمىنى بۇزۇپ - چاچىدۇ، باللارنىڭ بەتخەج، ئىسراپخور، پۇلخۇمار بولۇپ قېلىشىدىكى ئاساسلىق ئامىل يۇقىرىقى بىر قانچە تەرەپ بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئۇنىڭدىن باشقا، بىزنىڭ قىممەت قارىشىمىز، ئەخلاق قارىشىمىز، ئۆرپ - ئادەت قارىشىمىز، ۋاقىت، پۇرسەت قارىشىمىز، تاللاش، شاللاش، تەربىيىلەش، يېتەكلەش ئېڭىمىز تۆۋەن، مەۋقەيىمىز روشەن ئەمەس؛ بۇ بىزنىڭ نادانلىقىمىزنىڭ يەنە بىر گەۋدىلىك ئىپادىسى بولسا كېرەك. مەسىلەن، ئالايلى، بىز يورۇق دۇنياغا ئەمدىلا كۆز ئاچقان باللارغا قاراپ سۆيۈنىمىز ۋە قولىغا پۇل تۇتقۇزۇپ، تەبرىكلەيدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز. ئاشۇ ئەمدىلا تۇغۇلغان بوۋاق پۇلنىڭ نېمىلىكىنى بىلەمدۇ - يوق، بۇنىڭ بىلەن ھېسابلاشمايمىز. بۇ گەرچە باللارغا بولغان ياخشى كۆڭۈلنى ئىپادىلەش، پۇلدەك ئەتىۋارلاش ھېسسىياتىنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە قىلىنغان ئىش بولسىمۇ، بوۋاق ئۈچۈن قىلچە ئەھمىيىتى يوقلۇقىنى نەزەرىمىزگە ئال-

مايمىز ، بىزنىڭ بالىلارغا پۇل بېرىش ئادىتىمىز
ھانا شۇنىڭدىن تارتىپ باشلىنىدۇ ؛ بۇنى توسساق ،
قارشى تەرەپ :« ھە، بولدى ، كىچىك بالا ئوينايدۇ ،
بىر نەرسە ئېلىپ يېيىشنى بىلمىگەندىكىن ، ياماان
ئۆگىنىپ قالمايدۇ» دەيدۇ . بۇ ، مېنىڭچە ، ئانچە
توغرا قاراش ئەمەس ، چۈنكى بالىلار بارا - بارا
چوڭ بولىدۇ ، ئاق - قارىنى پەرق ئېتىشكە باشلايدۇ ،
بالىلارغا پۇلغا بىر نەرسىلەرنى ئېلىپ بېرىۋىمىز ، با-
لىلار ئەقلى يېتىلگەنسېرى پۇلغا ئاشۇنداق نەرسىلەر-
نىڭ كېلىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىدۇ ، ئۆزىمۇ
باشقىلار بەرگەن پۇلغا ياقتۇرىدىغان نەرسىلەرنى
سېتىۋېلىشنى ئۆگىنىدۇ . ئاخىرىدا بايا گېپى بولغان
بالىلاردەك پۇلنى جاندىن ئەزىز كۆرىدىغان قاراشنى
يېتىلدۈرۈپ ، بەتخەج ، پۇلخۇمارلارغا ئايلىنىدۇ .
بۇنى توسۇش تولىمۇ قىيىنغا چۈشىدۇ .

ئۇنداقتا، بالىلارغا پۇلنى زادى قانداق چاغدا،
قانداق ئۇسۇلدا بەرگەن تۈزۈك ؟ ئەلۋەتتە، ھەر كىم-
نىڭ بۇنىڭغا قارىتا ئىنكاسى ئوخشاشمايدۇ ، شۇن-
داقلا بالىلارغا پۇل چۈشەنچىسىنى سىڭدۈرۈشتىكى ئۇ-
سۇل - چارىلىرىمۇ پەرقلىنىدۇ . دېمەك ، بۇنىڭدا
ئېنىق بىر ئۆلچەم ۋە جانلىق قوللىنىشچانلىققا ئىگە
قوللانمىمۇ يوق ، قىسقىسى ، يەنىلا بالىلارنىڭ خا-
راكتېر ئالاھىدىلىكىنى چىقىش قىلىپ ، ياخشى خۇ-
سۇسىيەت يېتىلدۈرۈش ئارقىلىق ، ئۈنۈملۈك چىقىش
يولى تېپىش كېرەك . پسىخولوگلارنىڭ قارىشىچە ،
بالىلارنىڭ ئىككى ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان ۋاق-

تىسى تولىمۇ گۆدەكلىك دەۋرى بولۇپ، ئاق - قارىنى
ئانچە پەرق ئەتمەيدۇ، ئەمما، ياخشى - يامانىنى
بىلىدۇ ۋە ئۆزلەشتۈرۈۋالالايدۇ؛ بۇ مەزگىلدىكى تەر-
بىيە، چۈشەنچە، يېتەكلەش ياخشى بولسا، بالىلار-
نىڭ ساغلام روھىي ھالەت يېتىلدۈرۈشى ئوڭۇشلۇق بو-
لىدۇ؛ بالىلار بەش ياشتىن ئاشقاندىن كېيىن، ئو-
مۇمەن ئاق - قارىنى پەرق قىلىدۇ، گەپ قىلسا ئاڭ-
لايدۇ، قىلغان نەسىھەتنى ئەستە تۇتۇپ، ئەمەلدە
كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ، رېئاللىق ئىنكاسى بىلەن
ئاغزاكى ئىنكاسى ئاساسەن بىردەك، چۈشەنچىسى بىر
قەدەر ئەتراپلىق بولىدۇ. بۇ، بالىلارغا پۇل بېرى-
دىغان ۋە پۇلنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشنى ئۆگىتىدى-
غان، يېتەكلەيدىغان مەزگىل ھېسابلىنىدۇ. ۋەھا-
لەنكى، بىزدە ھېلىقىدەك قاتمال، دوگما ئىدىيە ھۆ-
كۈمران ئورۇندا تۇرغاچقا، نۇرغۇن بالىلار يېشى
خېلى چوڭ بولسىمۇ، پۇلنىڭ رەڭگى ۋە چوڭ - كى-
چىكلىكىگە قاراپ بىرلىكىنى، قىممەت - مىقدارىنى
بىلمەيدۇ. يېقىندا، بىر مۇخبىر باشلانغۇچ مەكتەپ-
تە ئوقۇيدىغان بىر ئوقۇغۇچىنىڭ 400 يۈەندىن ئار-
تۇق پۇل يىغقانلىقىنى خەۋەر قىلدى: ئۇ بالا بەش
ياشتىن تاكى توققۇز ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا ئاتا-
ئانىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ھېيت - بايراملاردا
بەرگەن پارچە - پۇرات پۇللارنى يىغقان، بۇنىڭدىكى
سەۋەبنى سۈرۈشتۈرگەندە، بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى
ئۇنىڭغا پۇلنىڭ رولىنى، تېجەش لازىملىقىنى چۈشەن-
دۈرگەن، بانكىغا ئامانەت قويۇشقا يېتەكلىگەن.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان بىزنىڭ «ماليە ئەمەلدا-رى» مىزمۇ بۇ يىل 11 ياشتىن ئاشتى، بىز ئۇنىڭغا بولغان پۇل چۈشەنچىسىنى ئەستايىدىل ئېلىپ بار-غان، ھەتتا، دەرستە ئالغان نەتىجىسىگە قاراپ، ئازراق«مۇكاپاتلاش»، كۆپرەك«جەرىمانە قويۇش» ئۇ-سۇلىنى قوللانغانىدۇق. بۇنىڭ ئۈنۈمى زور بولدى، ھازىر ئۇنىڭ بانكىدا قويغان پۇلى 2100 يۈەنگە يەتتى.

يۇقىرىقىلاردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بالى-لارغا پۇل بېرىش ۋاقتىنى تاللاش بىلەن پۇلنى تې-جەش توغرىسىدىكى تەربىيە ۋە ئىلمىي چۈشەنچىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش كېرەك.

ماھىر يېتەكچى يەنىلا ئانا

— بىر كۈنى ئوغلۇمنى ھېيتگاھقا ئېلىپ بار-دىم. — دېدى زىيالىي تونۇشلىرىمدىن بىرسى، — قايت-قان چاغدا، سېتىۋالغان نەرسە - كېرەكلەرنى ۋېلىسىپىتكە ئارتىشقا توغرا كەلگەچكە، بالامنى مىنى-دۇرۇشكە مۇمكىن بولمىدى. ۋېلىسىپىتنى يېتىلەپ ماڭاي دېسەم، ھەر ئىككىمىزگە ئاۋارىچىلىق ئىكەن، شۇڭا ئۇنىڭغا بەش موچەن پۇل بېرىپ:

— ئاپتوبۇسقا چىقساڭمۇ مەيلى، ئۆي يىراق بولمىغاندىكىن مېڭىپ كېتىپ، بەش موچەننى باشقا ئىشقا ئىشلەتسەڭمۇ مەيلى، ئىختىيار ئۆزۈڭدە. — دېدىم.

— بازار كۆرگەچ مېڭىپ كېتىمەن، بەش موچەن-

گە دەپتەر ياكى كىتاب ئالىمەن، — دېدى ئۇ.

باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 1- يىللىقىدا ئوقۇيدىغان كىچىككىنە بالىنى بۇنداق قىلىشىمدىن مەقسەت، مۇستەقىللىقى يېتىلسۇن، پۇل خەجلەشنى ئۆگەنسۇن، پۇل تېجەپ، كىشىلىك تۇرمۇشتا باياشات ئۆتۈش- نىڭ يولىنى كىچىكىدىن باشلاپ بىلسۇن دېگەنلىكىم ئىدى. مەن پۇلغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردا ھەمىشە دېگۈدەك بالامغا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلىمەن؛ گاھى- دا ئۇ قىلالىغۇدەك ئۆي ئىشلىرىنى پۇلغا قىزىقتۇرۇپ قىلدۇرىمەن. مېنىڭچە، بۇ خىل ئۇسۇل بالىدا قىم- مەت قارىشى ئېڭىنى يېتىلدۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ. ئىزچىل ئېلىپ بېرىلغان ئىجابىي تەربىيىنىڭ رولى- دىن بولسا كېرەك، ئۇنىڭ پۇلغا قارىتىلغان مۇئا- مىلىسىدە بەتخەجلىك، چوقۇنۇش، ئۆيگە كەلگەن مېھمان ياكى چوڭلاردىن پۇل «تىلەش» تەك غەيرىي قىلىقلارنى ئۇچراتمىدىم. ماختانغىنىم ئەمەس، ئۇ- نىڭ پۇل چۈشەنچىسى تەڭتۇشلىرى ئىچىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ...

بۇمۇ بىر خىل تەربىيىلەش، پۇل تېجەش ئۇسۇ- لى بولۇپ، گەرچە كىچىك ئىشتەك تۇيۇلسىمۇ، بالى- لاردا بىر خىل روھ ۋە قىممەت ئېڭى پەيدا قىلماي قالمايدۇ. بۇ، بالىلاردا ئىلمىي بولغان پۇل چۈشە- نچىسى، قىممەت قارىشى يېتىلدۈرۈش رولىنى ئوينا- يدۇ. بۇنداق چاغدا بالىلارنىڭ رايى بويىچە ئىش قىلىش، ئەمەلىي ئىلھاملاندۇرۇش ئۇسۇلىنى چىقىش قىلىش كېرەك. ئالايلۇق، مۇشۇنداق ئەھۋالغا دۇچ

كەلگەندە، بالىغا: «ئۆيگە مېڭىپ بار، پۇلنى بۇز-
ماي» دەپ بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا گەپ قىلساق، ئۇنىڭ
روھىي ھالىتىدە يامان تۇيغۇ پەيدا بولماي قالمايدۇ.
ئۇ ھالدا بالىنىڭ پۇلغا بولغان چۈشەنچىسى خىيمىغا
يانىدۇ ياكى كۆچىيىپ كېتىدۇ، نەتىجىدە، پۇلغا ئۆچ
بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

— مېنىڭ بىر دوستۇم بار، — دېدى خىزمەتداش
بىر چوكان، — بالىلىرىنى ئەگەشتۈرمىسە بازارغا
بارالمايدۇ، ئېرى ئارقىسىغا سېلىپ قويامدىكى دې-
سە، ئۇ، ئۇنداق گۇمانخور ئەرلەردىن ئەمەس، دوس-
تۇمۇ كۆندەشلىك قىلىغۇدەك چىرايلىقلار قاتارىغا
كىرمەيدۇ. ئەمما، سودا-سېتىققا بەك ئېپى بار.
بىر نەرسىلەرنى ھېچكىم ئۇنىڭدەك ئەرزان ئالالمايدۇ.
سۈرۈشتۈرسەم بازارغا بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ چى-
قىشىنىڭ سەۋەبى، سودا قىلىشنى ئۆگىتىش ئىكەن. مەن
تاكى يېقىنقى چاغلارغىچە بۇنى ئۇقماپتىكەنمەن.
بالىلىرىغا ئادەمنىڭ مەسلىكى كېلىدۇ، مۇشتەك تۇ-
رۇپ چاقماقتەك سودا قىلىپ كىرەلەيدۇ. ئائىلىسى-
نىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىمۇ ياخشى. ئەسلىدە دادىسى
باي ئۆتكەن ئادەم ئىكەن. ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنىڭ
ھەممىسى دېگۈدەك تىجارەت قىلىدۇ، ئېرىمۇ ئاياغ
كىيىم تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دوستۇم ئىلگى-
رى يىپەك زاۋۇتىدا كادىر ئىدى، ھازىر شتاتىغا پۇل
تۆلەپ خىزمەتتىن چېكىنىۋالدى. ئۇ شەنبە، يەكشەن-
بىدە بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ بازار ئارىلايدۇ. ئۇ-
لارنىڭ بىرسىگە، ئاپتوبۇسقا چىققاندا بېلەت ئال-

دىغان خىراجەتنى باشقۇرغۇزىدۇ، ئۆزى ئارىلاشمايـ
دۇ؛ بىرسىگە، سېتىۋالغان نەرسىلەرنىڭ پۇلىنى
بەرگۈزىدۇ، يەنى مالنىڭ سودىسىنى قىلىپ بولغانـ
دىن كېيىن، پۇلنى بالىنىڭ تۆلىشىگە قويۇپ بېرىدۇ؛
باھاسى ئېنىق، تۇراقلىق نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش
توغرا كەلسە، بالىغا پۇل بېرىپ ئالدۇرۇپ كېلىدۇ.
ئۇ، بالىلىرىنى كىچىكىدىنلا شۇنداق تەربىيىلەپ كېـ
لىۋاتىدۇ. ھازىر ئۆيىدە ئولتۇرۇپ، بالىلىرىنىڭ
بىرسىنى بىر ئىشقا، بىرسىنى يەنە بىر ئىشقا بۇيـ
رۇپ بىرمۇنچە سودىنى قىلىۋېتەلەيدۇ؛ بۇنداق ئىـ
دىتلىق تەربىيىلەنگەن بالىلار ئىشتا شۇنداق ئەستاـ
يىدىل، سودىدا بىر پۇڭ ئۈستىدە تىك تۇرىدىغان،
پۇلغا كۆزى توق، سىيلىق ـ سىپايە بولىدىكەن. ئۇـ
لارغا ئادەمنىڭ ھەۋىسى كېلىدۇ...

مانا بۇ ئەمەلىيەتكە ئاساسلىنىپ، ئۇيغۇر ئاـ
يالىرىنى بالا تەربىيىلەش ۋە پۇل خەجلەشتە
ئەڭ ماھىر ئانىلار دېسەك ئاشۇرۇۋەتكەن
بولمايمىز. پۇل خەجلەش ۋە تېجەشتە ئۇلارغا يېتىـ
دىغان ئەرلەرنى تېپىش ھەقىقەتەن تەس. مىسال
ئېلىش توغرا كەلسە، ئۇيغۇر ئاياللىرى ئىچىدە
نۇرغۇن مەشھۇر كىشىلەر ئۆتكەن، نۆۋەتتىكى بازار
ئىگىلىكى دەۋرىنى ئالىدىغان بولساق، بازارلاردىكى
تىجارەتچىلەرنىڭ خېلى كۆپ قىسمى ئاياللار. پۇلنى
ئەڭ كۆپ تاپقانلارمۇ ئاياللار بولۇپ، رابىيە قادىرغا
ئوخشاشلار بۇنىڭ تىپىك مىسالىدۇر. چۈنكى، ئاياللار
ھەم پۇل خەجلەشنى ھەم پۇل تېجەشنى بىلىدۇ، خەجـ

لەش بىلەن تېجەشنى ئۆز ئارا باغلاپ، چىقىمنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ ماڭالايدۇ؛ مانا مۇشۇنداق شىجائەتلىك ئانىلار مىللىتىمىزنىڭ كەلگۈسى ئىز باسارلىرىنى تەربىيىلەش بۇرچىنى ئۈستىگە ئالغان ئۇلۇغۋار كۈچ. ئۇلار بىرەر نەرسە سېتىۋالماقچى بولسا، ئەتراپلىق كېڭىشىدۇ، ئىدىيىدە كەسكىن مۇنازىرە ئېلىپ بارىدۇ، سودىدا باھانى تۆۋەن قويىدۇ، سىنت پۇلنى ئۆتكۈزۈۋەتمەيدۇ. ئېلىم - بېرىمدىمۇ ئادىل، ئەستايىدىل، سەمىمىي پوزىتسىيىدە بولىدۇ، مال سېتىشتا كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتمەي قويمايدۇ، بىزنىڭ قىز پەرزەنتلىرىمىز ئانىلىرىنىڭ ئارقىسىدا كۆپرەك يۈرگەن بولغاچقا، سودا - سېتىقتا پۇختا، پۇل خەجلەشكە ماھىر كېلىدۇ؛ ئوغۇللىرىمىز بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، قىزلارغا يېتىشەلمەيدۇ.

ئاتا - ئانىلار بازارغا سودا - سېتىق قىلغىلى چىققاندا، بالىلارنى ئەگەشتۈرۈۋېلىشنى ئېغىر كۆرمەي، پۇل خەجلەشنى ئۆگىتىشى، قىممەت ئېڭىنى يېتىلدۈرۈشى كېرەك. بالا تەربىيىسىگە مۇناسىۋەتلىك بۇنداق ئىشلاردا ئىزدەنسەك، نۇرغۇن پۇرسەتلەر مەۋجۇت. ئالايلۇق، يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن «مالىيە ئەمەلدارى» نىڭ كەچۈرمىشىگە ئوخشاش پائالىيەتلەرنىڭ بالىلارنى چېنىقتۇرۇش رولى زور. بالىلار چېنىقتۇرۇلۇش جەريانىدا تاسادىپىي ھالدا سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويسا كايىماسلىق، چىقىش يولىنى كۆرسىتىپ بېرىش كېرەك. ئەدەبىلەنسە بالىلار سودا - سې-

تىقتىن ئوڭايلا يالتىيىۋالىدۇ، بولۇپمۇ ھاۋالە تەر-
قىسىدە بۇيرۇلغان سودا - سېتىقتىن ئۆزىنى تارتى-
دىغان بولىۋالىدۇ.

خاتىمە

بالىلارغا پۇل خەجلەش، پۇل تېجەشنى ئۆگىتى-
دىغان ئاساسلىق مەكتەپ ئائىلە بىلەن بازار، بى-
رىنچى ئۇستاز بولسا ئاتا - ئانىلاردۇر. تارىختىن
بۇيان، بۇنداق بىر پەننىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكىنى،
مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، سىستېمىلىق نەزەرىيىسى
شەكىللەنگەنلىكىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. مېنىڭچە، بۇن-
داق بىر دەرسلىكنىڭ بولۇشى بالىلارغا توغرا ئىدىيە
تىكلەش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىشتە تولىمۇ مۇھىم
ئىدى. شۇنداق بولسا، بالىلار ھەر قايسى جەھەتلەر-
دىن ياراملىق ئەۋلاد بولۇپ يېتىلەتتى.

مەلۇمكى، پۇل خەجلەشنى بىلمىگەن ئادەم پۇل-
دىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنى ۋە ئۇنىڭدىن تېگىشلىك
بەھرى ئېلىشنى تېخىمۇ ئۇقمايدۇ، بالىلارغا نىسبەتەن
ئېيتقاندا، كىچىكىدىن پۇل خەجلەشنى بىلىش پۇل
تېجەشنى بىلىشتىنمۇ مۇھىم، چۈنكى، پۇل خەجلەشنى
بىلمىگەن ئادەم پۇل تېجەشنىمۇ بىلمەيدۇ؛ پۇل تېجەشنى
بىلىپ، پۇل خەجلەشنى بىلمەسلىك ماھىيەتتە
ھېچنېمىنى بىلمىگەنگە باراۋەر. شۇڭا، بالىلارغا پۇل
خەجلەشنى قاراتمىلىقى بولغان ھالدا ئۆگىتىش تو-
لىمۇ زۆرۈر. بۇنىڭدا تۈرلۈك ئىمكانىيەت، پۇرسەت،
بوشلۇق، شارائىت، يوشۇرۇن مەنبەلەردىن پايد-

لىنىش، ئىسراپخورلۇق بىلەن پۇل تېجەشنىڭ پەرقىنى ئايرىش، ئەمەلىي پاكىت ئارقىلىق قايىل قىلىش، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق، زىددىيەت، پايدا - زىيان قاتارلىقلارنى تونۇتۇش (پۇل تېجەشنىڭ پايدىسى بىلەن ئىسراپچىلىق قىلىشنىڭ زىيانلىرىنى تونۇتۇش) پۈرسىتى يارىتىش كېرەك. بالىلارغا پۇل بەرسە بۇزۇلۇپ كېتىدۇ، دېگەن قاراشنى ئۆزگەرتىپ، مۇۋاپىق مىقداردا پۇل بېرىش بىلەن قالايمىقان پۇل بېرىشنىڭ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن قارىغۇلارچە قىسىش بىلەن ئىلمىي ئاساستا كەڭقول بولۇشنىڭ پەرقىنى ئايرىپ، ئەۋلادلىرىمىزنىڭ قىممەت قارىشىنى مۇجمەللەشتۈرۈشتىن ساقلىنىشىمىز كېرەك. دېمەك، بالىلاردا توغرا پۇل قارىشى، توغرا قىممەت قارىشى يېتىلگەندىلا، ئاندىن ئىقتىسادچى بولۇپ يېتىلىپ، كەلگۈسىنىڭ ياخشى قۇرغۇچىلىرىدىن بولالايدۇ.

1995 - يىلى 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى يېزىلدى.

1997 - يىلى 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، قەشقەردە تۈزىتىلدى.

ئەدىبلەر، پۇلغا قارىغان كۆزۈڭلار نۇرلۇق بولسۇن

تىجارەتچى نەزەرىدىكى ئەدىب

مەن تاسادىپىي تونۇشۇپ قالغان بۇ ئادەمنىڭ نەزەرىدە يېرىم زىيالىي، يېرىم تىجارەتچى ئىدى. ئۇنىڭ تولىمۇ كىتابخۇمار ئىكەنلىكى، ئىلمىي مەسىلىلەر ئۈستىدىكى ئۆتكۈر، ئورۇنلۇق گەپ-سۆزلىرى بۇنى ئىسپاتلايتتى.

ئۇنىڭ بىلەن بىر تىجارەتچى ئاغىنەم ئۇيۇشتۇرغان ئولتۇرۇشتا تونۇشۇپ قالغانىدىم.

ئۇ، شۇ سورۇندا خېلى ئىچكەن بولسا كېرەك، شېركەيىپ كۆرۈنەتتى. ئۇ، سورۇننىڭ بىر چېكىسىدىن سۇرۇلۇپ يېنىمغا كەلدى-دە، ھېچقانداق قورۇنمايلا سۆزلەپ كەتتى:

— سىز مۇخبىر ھەم يازغۇچى ئىكەنسىز، ساھىبخان شۇنداق تونۇشتۇردى. مەن بولسام ئاددىي بىر ئىنسان، يازغۇچى، مۇخبىرمۇ ئەمەس. ئەمما، يازغۇچى، شائىر، مۇخبىرلارنى چىن كۆڭلۈمدىن ھۆرمەتلىمەن، ئۇلاردىن سۆيۈنىمەن. نېمىشقا دەمسىز؟ ئۇلار بولمىسا، مۇشۇ سورۇندا ئولتۇرغان، پۇلدىن ۋە يېيىش-ئىچىشتىن باشقىنى چوڭ بىلىپ كەتمەيدىغان

ئادەملەرنىڭ (سىز بۇنىڭ سىرتىدا) مەدەنىيەتنى نەدىن كېلىدۇ؟ ئۇلار مەدەنىيەتنى نەدىن تاپىدۇ؟ ئۇلارغۇ مەيلى، مەن مەدەنىيەتنى قانداق قوبۇل قىلىمەن، ئاڭ-سەۋىيەمنى قانداق مۇستەھكەملەيمەن؟ ئۇلار، خىلمۇخىل ماقالە - ئەسەرلەرنى يېزىپ تۇرمىسا، بىز جەمئىيەتنىڭ مۇرەككەپ تەرەپلىرىنى قانداق پەرق ئېتىمىز؟ تېخىمۇ مۇھىمى، نېمىدىن زوق ئالىمىز، پۇلدىنمۇ، چىرايلىق قىز - چوكانلاردىنمۇ، تاغ-دالا، باغ، سەھرالاردىنمۇ؟ ياق - ياق! ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئادەمگە مەڭگۈلۈك زوق بېرەلمەيدۇ؛ چۈنكى پۇل ۋە تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكلىرى ۋاقىتلىق، مەلۇم مەزگىلدىن كېيىن، زوق - مەززىسى تۈگەيدۇ. ئادەمگە مەڭگۈلۈك زوق بېغىشلايدىغان نەرسە كىتاب ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەك! قاراڭ، يازغۇچىلىرىمىز ئەسەر يېزىپ تونۇشتۇرمىسا، بىز ئۆزىمىزنى بىلەلەمتۇق. ئۆزىمىزنى نامايان قىلالامتۇق؟! يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇت قەشقىرىدەك سەلتەنەت ئىگىلىرىنى بىز نەدىن بىلەتتۇق، ئۇلار يازغان بۈيۈك كىتابلارنى نەدىن تاپاتتۇق؟ ئەجدادلىرىمىزنىڭ شانلىق سەنئەت مىراسى 12 مۇقامنى رەتلەش، بېيىتىش ۋە كېيىنكىلەرگە يەتكۈزۈشتە ئاجايىپ تۆھپىلەرنى قوشقان ئاماننىساخاننى نەدىن بىلىمىز، بۈيۈك ناخشىلارنى، تېكىستلەرنى نەدىن تاپىمىز؟!...ئەسلىدەمەن بۇلارنى سىزگە ئەمەس، سىز ماڭا دەپ بەرسىڭىز ئوڭ ئىش بولاتتى... مېنىڭ ئويلىغانلىرىمنى ئىپادىلەش ئىقتىدارىم بەك تۆۋەن، گاھىدا نېمىشقىمۇ ياز-

غۇچى بولۇپ قالمىغان بولغىيدىم دەپ قالىمەن، ياز-
غۇچى دېگەن يېزىپ قالدۇرغان ئەسەرلىرى، كىتابلىر-
ى بىلەن ئەبەدىي ئۆلمەيدۇ. تىجارەت دېگەن نېمە
ئۇ!؟ تىجارەت يولى بىر پاتقاق، ئۇنىڭغا ئادەم پات-
قانچە پېتىپ كېتىدۇ، ئادەمنى گاھىدا بەختكە ئېرىش-
تۈرىدۇ، گاھىدا رەزىللىك، بەختسىزلىككە ئىتتىرىدۇ.
مەن بۇلارنى يازغۇچىلارنىڭ كۆزى بىلەن دېمەيدىم.
چۈنكى، بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىزنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك
پۇل، تىجارەت دېگەنلەرنى ئانچە چوڭقۇر بىلمەپ كەت-
مەيدۇ. بىلگەن تەقدىردىمۇ ئۇزەكى ھالدىلا قارايدۇ.
ئۇلارنىڭ نەزەرىدە (ئەگەر يازغىنى راست بولسا) پۇل
دېگەن ئەڭ رەزىل نەرسە ھېسابلىنىدۇ. مانا بۇ بىل-
مىگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى!... سىزنىڭمۇ بەلكىم پۇل، تى-
جارەت ھەققىدىكى قاراشلىرىڭىز نىسبەتەن يۈزەكى
بولسا كېرەك. دەپ بېقىڭا قېنى، ھاياتلىقتا پۇل بول-
مىسا بولامدۇ؟ مېنىڭچە ھەرگىز بولمايدۇ، ئۇنىڭسىز
ھايات دېگەندەك مەنىلىك ئۆتۈشى ناتايىن. يازغۇچى-
لار، شائىرلار ئۆز ئەسەرلىرىدە ئىپادىلەپ كېلىۋات-
قاندەك، پۇلنىڭ ھەممىلا تەرىپىنى قاراڭغۇ قىلىپ
كۆرسىتىش ئاقىلانىلىق ئەمەس! ئۇنىڭ يامان تە-
رىپىدىن ياخشى تەرىپى كۆپ، ئادەمدە ۋە بىر ھا-
كىمىيەتتە پۇل بولماسلىق جان يوق دېگەن بىلەن با-
راۋەر. بۇ ، تىجارەتچىلەرنىڭمۇ ئاساسلىق دەستۇرى،
ئۇلارنىڭ ئەقىدە قىلىدىغىنىمۇ ماھىيەتتە پۇل . بۇ ئە-
قىدە بىكارچىلا تىكلەنگەن ئەمەس، بەلكى ئەمەلىيەت
ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن. ئەپسۇسكى، سىلەردەك

يازغۇچىلارنىڭ نەزەرىدىكى پۇل چۈشەنچىسى، ئەقىدە دىگەنلەرنىڭ ھەممىسى نەزەرىيىدىن كەلگەن، شۇڭا پۇلغا سۆس قارايسىلەر، پۇلنى رىئاللىقتىن تۆۋەن ئورۇنغا قويىسىلەر. قارىشىڭلارنىڭ شۇ قەدەر بىمەنە ئىكەنلىكىگە قارىماي، يەنە شۇ نەزەرىيىدە، ئەقىدىدە چىڭ تۇرىسىلەر. تىجارەتچىلەرنىڭ نەزەرىدە پۇل ئەمەلىيەتتە ئەجىرنىڭ مېۋىسى! بۇنداق دېسەم، پۇلنى جېنىڭدىن ئەلا بىلىدىكەن دەپ قالماڭ، دەرۋەقە، پۇل دىگەنگۇ قەغەز ياكى بىر پارچە مېتال. پو ئاتساق ، پۇل ئوغۇل بالىنىڭ قولىنىڭ كىرى. لاپ ئەمەسكى ئۇنى ناپاقلى بولىدۇ، پۇل تېپىشتىن مەقسەت پايدىلىنىش. ئۇنىڭغا ئېرىشكەن ئىكەنسەن، خالىغانچە بۇزۇپ-چاچىسەن، مەئىشەت قىلىسەن ياكى يولىدا پايدىلىنىسەن. مانا بۇ پۇلنىڭ رولى.

ئويلاپ بېقىڭ، پۇل بولمىسا ئادەمنى نامراتلىق باسىدۇ، ئادەمگە نامراتلىق ھۆكۈمران بولغاندا نادانلىق باش كۆتۈرىدۇ. ئۇ چاغدا ئادەم نېمىگە ئايلىنىپ قالىدۇ؟ چىرايلىق ئاتىساق، ئادەملىكىنى يوقىتىدۇ. بىزنىڭ يازغۇچى، مۇخبىرلىرىمىز بۇنى بىلمەمدىغاندۇ، چۈشەنمەمدىغاندۇ؟! ئۇلار ئىچىدە ئايرىملارنىڭ يازغانلىرىنى كۆرۈپ راستىنلا ئەپسۇسلىنىمەن. ئۇلار دەۋرىمىزنىڭ بىلىمدارلىرى، مەدەنىيەت سەركەردىلىرى تۇرۇپ، مۇشۇنداق يازسا بولامدىغاندۇ دەيمەن، گاھىدا بۇنىڭدىمۇ بىرەر مۇددىئا، مەقسەت باردۇر دەپ ئويلاپ قالىمەن. ئىچىمدە يازغۇچىلىرىمىزمۇ تاپىنلىق ئادەملەر ئىكەن دەيمەن، تۇرۇپلا

چەنە، ئۇلارنى ئۇنداق ئەيىبلەشكە كۆڭلۈم ئۇنىماي، «ئېشەككە بىلىپ مۈڭگۈز بەرمىگەن» لىكىنى ئېتىراپ قىلىپ ئۆزۈمنى ئەيىبلەيمەن.

ئىلگىرى قولۇمدىن كىتاب چۈشمەيتتى، كىتاب، ژۇرنال، گېزىتلەرنى ئوقۇپ تۇرمىسام بىر نېمەم كەمدەك سېزەتتىم. هازىر تاللاپ ئوقۇيدىغان، نۇرغۇن كىتاب، ژۇرناللارنى قولۇمغا ئالغۇم كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. سەۋەبى، يازغۇچى، ئەدىبلىرىمىزنىڭ «ئاتام ئېيتقان بايىقى» دىن چىقالمىغانلىقى بولسا كېرەك. ئۇلارنىڭ يازغىنى ساپلا ئامراتلىقنى چىللايدىغان نەرسىلەر بولۇپ، شۇ خىل رامكىدىن زادىلا چىقىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ. بۇ هال مېنى يازغۇچى، مۇخبىرلىرىمىزنىڭ قەلبىدە شۇلاردىن باشقا نەرسە يوقمىدۇ، دېگەن ئويغا كەلتۈرىدۇ. ئۇنداق «ئەسەر» لەرنى تەكرار ئوقىغاننىڭ نېمە ئەهمىيىتى بولسۇن؟ بۇنداق دېگىنىم كىتاب ئوقۇشتىن ۋاز كەچكىنىم ئەمەس، كىتابسىز، يەن - مەدەنىيەتسىز تۇرمۇش، مېنىڭچە تۇزسىز تاماققا ئوخشايدۇ، مېنىڭ پەقەت يازغۇچى - شائىر، مۇخبىرلار يازغان ۋە يېزىۋاتقان كونا نەرسىلەر («ئاتام ئېيتقان بايىقى» لار) دىن رايىم يېنىپ قالدى. مەنلا ئەمەس، هازىر نۇرغۇن كىشىلەر كالېندارچى شائىرلاردىن بىزار بولدى. سەۋەبى، ئۇلار كالېندارلىق نەرسىلەرنى يېزىۋەردى، بۇ خۇددى تەمى قالمىغان چاي شامىسىنى چايناۋەرگەندەك بىر ئىش! قىزىق يېرى، بىزدە هازىر شۇنچە كۆپ شائىر بار. ئەپسۇسكى، ئۇلار بىر - بىرى چىقارغان كىتابىنى سېتىـ

ۋالمايدىكەن، مۇبادا ھەر بىرسى بىردىن كىتاب ئال-سىمۇ، نەشرىياتلارنىڭ كىتاب ئاپتورلىرى ئۇستىگە يۈكلەپ قويغان مۇشتەرى توپلاش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشقا ياردەم بەرمەسمىدى؟! ئەجەب ئىش، ئۇلار شائىر تۇرۇپ، بىر پارچە شېئىرىي توپلامنى ئالمايدۇ، لېكىن، ھەدېسە كىتابىمنى ئالمىدى دەپ باشقىلاردىن رەنجىيدۇ. ئۆزۈم ياقتۇرمىغان شېئىرنى باشقىلار ياقتۇرامدۇ، مەن شائىر تۇرۇپ، سېتىۋالمىغان شېئىرلار توپلىمىنى باشقىلار سېتىۋالامدۇ، باشقىلاردىن رەنجىشكە نېمە ھەددىم، دېگەنلەرنى خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ.

گاھىدا مەن يازسا بولىدىغان نى - نى ئىشلار-نى ئۇچرىتىپ قالىمەن، يازغۇچى - شائىر، مۇخبىرلار مۇشۇنداق ئىشلارنى يازسا بولماسمۇ دەپ ئويلايمەن. مۇبادا مەن ئۇچراتقان ئىشلارنىڭ ئۆزىنىلا يازسىمۇ، سەلبىي تەرىپى كىشىلەرگە ئىبرەت، ئىجابىي تەرىپى ئۈلگە بولماسمىدى؟ لېكىن، ئۇلارنىڭ يازغىنى نېمىشقا ئاددىي ۋەقەلىكلەر؟ مەن ئۇچراتقان ئىشلار-نى ئۇلار كۆرمەمدىغاندۇ؟ مىسال ئۈچۈن ئالساق، ھا-زىر تىجارەتچىلەرنىڭ ئىچىدە «قويىمچى» دېگەن بىر ئاتالغۇ پەيدا بولدى. بۇ غەيرىي قىلىق ھەتتا شەخس-تىن شىركەتكە، شىركەتتىن ئۆتۈپ ھاكىمىيەت ئور-گانلىرىغىچە يۆسۈپ كىردى. قارىغاندا، سىلەر،«قوي-مىچى» دېگەننىڭ نېمىلىكىنى ئانچە چۈشىنىپ كەت-مەيدىكەنسىلەر. بۇ، كىشىلەردىكى ئىقتىسادىي ئال-دامچىلىقنىڭ ئۇچىغا چىققان بىر خىل ئىپادىسى بو-لۇپ، مەلۇم شەخس ياكى ئىقتىسادىي تەشكىلاتنىڭ

ەك ئەشەددىي دۈشمىنى! چۈنكى، ئۇ ئىقتىسادنى ۋەي-
رانچىلىققا ئېلىپ بارىدۇ. نۇرغۇن ئىقتىسادىي ئە-
مەلىي گەۋدە ۋە زاۋۇت، شىركەت، روناق تاپقان تى-
جارەتچىلەر، سودىگەرلەرنىڭ پاجىئەلىك كەچۈرمىشى
بۇنىڭ جانلىق مىسالى. ھۆكۈمەت، قانۇن ئورگانلىرى-
رىمۇ ئۇلارنى توسۇشقا ئامالسىز قالدى. كىشىلەرمۇ
ئۇلارنىڭ دامىغا چۈشۈپ تۇردى. ئۆزىمىز سەگەك بول-
ماي، قويمىچى داق سالسا، ھۆكۈمەتتىن رەنجىشكە
ھەققىمىز بارمۇ؟ «نەپ» ھەققىدىكى شېرىن - شېكەر
گەپلەرگە ئالدىنىپ، «قويمىچى»نىڭ دەردىنى تارتقان
تىجارەتچىلەر شۇنداق كۆپ. لېكىن، يازغۇچى-شائىر،
مۇخبىرلىرىمىزنىڭ «قويمىچى» لاردىن ئاگاھ بولۇش
توغرىسىدا يازغان جانلىق، تەسىرلىك ماقالىسىدىن بى-
رەرسىنى كۆرگىنىم يوق، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭدىن ساق-
لىنىش توغرىسىدا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، كونكرېت
ئەسەرلەر ئارقىلىق كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرسا بولات-
تى. مەنمۇ يازالمايمەن، تىجارەتچىلەر ئىچىدە يې-
زىپ بېقىپ قاملاشتۇرالمىغانلارمۇ خېلى بار. بۇنىڭغا
نېمە دېگۈلۈك؟

دەرۋەقە، يازغۇچىلارنىڭمۇ ئويلىغىنى، يېزىقچى-
لىقتا ئۆز ئۇسۇلى بار، ئۇلار مەن دېگەن ئەھۋاللارنى ئۆزى
كۆرگەن، بىۋاسىتە تەسىراتقا ئىگە بولغان بولسا، ھەل
قىلمىش، يېزىش يولىنى تاپاتتى. مېنىڭچە، «قويمىچى»نى
يازىدىغان يازغۇچى، مۇخبىر چوقۇم ئىقتىساد كۆزقا-
رىشى توغرىلانغان، سودا - تىجارەتنى بىلىدىغان ئادەم
بولۇش كېرەك. ئۇنداق يازغۇچى، مۇخبىرنى مەن تېخى

ئۇچراتمىدىم، گەپ مانا مۇشۇ يەردە. بىزنىڭ يازغۇ-
چى، مۇخبىرلىرىمىزنىڭ پۇل بىلەن راستىنلا خۇشى
يوقمىدۇ ياكى ئۆزىدە بولمىغاچقا، ھەسەت كۆچىدىن
شۇنداق تىللامدىغاندۇ؟ ئېيتىڭچە، بۇ ساپ دىللىقنىڭ
ئىپادىسىمۇ ياكى پۇلنى شۇنداق تەسۋىرلەشكە كۆنۈپ قال-
غانلىقنىڭ ئىپادىسىمۇ؟ پۇلسىز ياشىسا، ئەخلاقى گۈ-
زەل، ئالىيجاناب كىشى ھېسابلىنامدۇ؟ پۇلنى تىللاپ يې-
زىپ، تۇرمۇشتا نېمىگە ئېرىشمەكچى؟ بەلكىم، سىزمۇ پۇل
توغرۇلۇق ئاشۇلاردەك يازىدىغانسىز، ئادەتتە تىللىماي،
ئەھۋال قانداق بولسا شۇنى ئۇدۇللا يېزىپ قويسى-
مۇ بولىدىغۇ؟ تاللاش ھوقۇقى كىشىلەردە بولغىنى ياخ-
شى ئەمەسمۇ؟

ئەدىبىمىزلىك بولسىمۇ سوراپ باقاي، سىز پۇلى
بار مۇخبىرلاردىنمۇ ياكى ھېلىقىدەك روھىي غالىبىيەت-
چىلىكنى «بايلىقىم» دەپ قارايدىغان «سىياسىي» ئا-
دەملەردىنمۇ؟ بۇنى ئېنىق ئۇقمىساممۇ، پەرىمچە قە-
دىر ئەھۋال تۇرمۇش كەچۈرىدىغان مۇخبىرلاردەك كۆ-
رۈنىسىز. سىزنىڭچە، ھاياتتا، تۇرمۇشتا ئۆزىڭىزنىڭ
مۇشۇ ئەھۋالىنى كۆپايە قىلىدۇ دەپ ئويلامسىز ياكى
ياخشىلاش تەرەپدارى بولامسىز؟ مېنىڭچە، «شۈكرى»-
چىلىك قورۇسۇن، ئادەم — ئادەملىك سالاپىتىنى ناما-
يان قىلىش ئۈچۈن، گۈزەل ھاياتقا، راھەت-پارا-
غەتلىك تۇرمۇشقا ئېرىشىشى كېرەك. ئادەم تولا ھال-
لاردا قەدىر ئەھۋال تۇرمۇشقا ئېرىشكەندە، يەنە ئۆر-
لەشكە ئىنتىلمەس بولۇپ قالىدۇ. قەدىر ئەھۋال تۇر-
مۇش ئادەمنى پەقەت ئايرىم تەرەپلەردىن قانائەتلەن-

دۇردۇ، خالاس. زۆرۈر تېپىلغاندا بۇنداق تۇرمۇش ئادەمگە چوڭ مۇۋەپپەقىيەت ئاتا قىلالمايدۇ. مەيلى سىز بولۇڭ، مەيلى باشقىلار بولسۇن، قەدىر ئەھۋال تۇرمۇشقا ئېرىشكەندە «شۈكۈر»دىن يىراق بولۇپ، يەنە ئالغا ئىنتىلىشى، تېخىمۇ ياخشى تۇرمۇش شارائىتى يارىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشى كېرەك. بۇنى كەڭ مەنىلەشتۈرسەك، شارائىت يار بەرسە ئۆزىمىزدىن ئېشىپ، باشقىلارغا، كەلگۈسى ئەۋلادلارغا ياخشى تۇرمۇش شارائىتى يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن تىرىشىش كېرەك.

ھېلى سىزگە دەپ ئۆتتۈم، يازغۇچىلارنىڭ نامراتلىقنى چىللايدىغان، پۇلنى تىللايدىغان ئەسەرلىرى مېنى بىزار قىلىدۇ. بۇ دېگەن ئېلېكترون دەۋرى - دە!؟ يەنە رېئاللىققا، پاكىتقا كۆز يۇمساق، ئاقىۋەتتە ئۆزىمىز مەغلۇپ بولىمىز. ئاشۇنداق ئەسەرلەرنى ئوقۇسا ئادەمنىڭ يۈرىكى مۇجۇلمامدۇ؟ بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز نېمىشقا ئىقتىسادىي ساھەلەرگە يۈزلەنمەيدۇ؟ بۇ ھەرگىز ئۇلارمۇ تىجارەت قىلسۇن، پۇل تاپسۇن دېگەندىن دېرەك بەرمەيدۇ، ئىقتىسادتا، پۇل توغرىسىدىكى گەپلەرنى ئېغىزغا ئالغىلى بولمايدىغان ئاشۇ يىللاردىكى نامراتلىقنى مەدھىيىلەپ يازسۇن، ئەمدى «سىياسىي — جان» ئەمەس، بەلكى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جان تومۇر دېيىلىۋاتقان مانا شۇنداق كۈنلەردىمۇ نېمىشقا ئىرادىسىگە خىلاپھالدا پۇلدىن يىرگىنىدۇ؟ ئەجەبا، بىزنىڭ شامالغا، سىياسەتكە بېقىپ ئىش قىلىشقا ئۇستا ئەدىبلىرىمىزنا ئەمدى بۇ توغرىدا ئېغىز ئاچالماس بولۇپ كەتتىمۇ؟ كالپىندارلىق شې-

ئىرلاردا بولسىمۇ مەيلى ئىدىدىغۇ! ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مەركەز قىلىنغان شۇنچە يىللاردىن بۇيان، بۇ ھەقتە ئەسەر يازمىغانلار بەلكىم ئىلگىرى تىللىغان ئىقتىساد-سى ئەمدى ماختىسام ئۆزۈمنى يەرگە ئۇرغان بولى-مەن دەپ ئويلىسا كېرەك. ياق، نەدىكىنى! بۇنداق ئىش-قا كەلگەندە، بەزى شائىرلىرىمىز نومۇس دېگەننى ئۇن-تۇلۇپلا كېتىدۇ...

ئۆتكەندە قايسىدۇر بىر يەرلىك گېزىتنىڭ ئەدە-بىيات بېتىنى كۆرۈپ قالدىم، قارىسام «پۇل» ماۋزۇ-لۇق بىر غەزەل تۇرۇپتۇ، ئوقۇسام: «سېنى بالاغا سال-غانمۇ پۇل، جاپاغا سالغانمۇ پۇل، ھەي، نىجىس پۇل» دەپ غاجاپتۇ. قاتتىق كۈلۈپ كەتتىم، دېمەك، شائىر-لىرىمىزنىڭ، تەھرىرلىرىمىزنىڭ ئىدىيىسى تېخى ئا-زاد بولماپتۇ. جەمئىيەتنىڭ بىلىمدارلىرى قوبۇل قى-لالمىغان ئىقتىسادىي ئىسلاھاتنى باشقىلار قانچىلىك بىلەر. ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادىي ئىسلاھات ئۇزاققىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ دېگەننى بىكارچىلا ئېيتىلمىغان گەپ ئىكەن دەپ ئويلاپ قالدىم. مانا بۇ دەل مەسىلىنىڭ تۈگۈنى. ئىقتىسادنى يۈكسەلدۈرۈپ، نامراتلىقنى چۆ-رۈپ تاشلايمىز دەۋاتقانغا بىرقانچە يىل بولدى. ياز-غۇچىلىرىمىز بۇ ھەقتە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، يېزىقچى-لىق نىشانىنى ئىقتىسادىي ساھەلەرگە يۆزلەندۈرسە جا-يىدا ئىش قىلغان بولاتتى. نېمىشقا دېسىڭىز، كىشىلەر بۇ توغرىدا قايىل قىلارلىق چۈشەنچىگە موھتاج، ياز-غۇچىلار كىشىلەردە باي بولۇشنىڭ نەزەرىيە ئاساسىنى تۇرغۇزۇپ، ئىلھام بەرسە، نامراتلىق چىرماپ كەتكەن

ئاڭ قاتلىمىدا ئۆزگىرىش بولماسمىدى؟ باشقا مىل-
لەتلەرنىڭ يازغۇچىلىرى پۇل توغرىسىدا يازغىلى تۇر-
غىلى خېلى يىللار بولدى. پۇلنى چۆرىدىگەن ھالدا ئە-
سەر يازسىمۇ، ھېسسىياتىنى، مۇھەببەت - نەپرىتىنى،
ھەتتا شۇنداق نازۇك نەرسىلەرنىمۇ جانلىق، تەسىر-
لىك ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدىكەنغۇ؟ بۇنى سېلىش-
تۇرسام شارائىت كۆز ئالدىمغا كېلىپ ئۆزۈمگە ھاي بې-
رىمەن. بەلكىم نۇرغۇن يازغۇچىلىرىمىز گاڭگىراپ يۈ-
رۈۋاتقاندۇ، چۈنكى، ئىلگىرى ئىلغار پىكىرلىك بىر
تۈركۈم ئەدىبلىرىمىز شۇ تۈپەيلى مەڭگۈلۈك پۇشايمان-
غا قالغان، ئازابقا دۇچار بولغان، ھەتتا ھاياتىدىن
ئايرىلغان، بۇ ساۋاق كىشىلەرنى ھامان ئاگاھلاندۇ-
رۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھازىرقى ئەدىبلەردە
ئەينى زامانلاردىكى ئەدىبلەردىكىدەك جاسارەت، يۈرەك
يوق، ئەدىبكە خاس مەردانىلىق ئاز. ئۇنىڭ ھەممىسى
دىگۈدەك نامرات، نامراتلىق ئۇلارغا ئەنئەنە بولۇپ
كەتكەن، ئۇلار بۇخىل نامراتلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە
تارتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا جۈرئەت قىل-
مىغىنى بەكمۇ ئەجەبلىنەرلىك!

— بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلاپ، بەلكىم غەلىتە ئادەم-
كەنغۇ بۇ؟! دەپ قالغان بولۇشىڭىز مۇمكىن، - دېدى
ئۇ ئاخىرىدا، - تۈزلۈكۈمدىن بولسا كېرەك، كۆڭلۈم-
دىكىنى دېيىشكە كۆنۈپ قالغانمەن.

— ياق - ياق! نەدىكىنى! سىزگە چىن دىلىمدىن
رەھمەت ئېيتىمەن، گەپلىرىڭىز مېنى راستىنلا ھاياجان-
غا سالدى. ماڭا بىر ياخشى دەرس، چوڭقۇر بىلىم بەر-

دېگىنىز، — دېدىم مەن سۆيۈنگىنىمنى ئاشكارىلاپ.

راست، ئىقتىسادىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىۋاتقانغا شۇنچە يىللار بولدى. بىز ئىقتىساد توغرىسىدا قانچىلىك ئەسەرلەرنى يازدۇق؟ ئۆز ئەسەرلىرىمىز بىلەن قانچىلىك ئادەمنى يېتەكلىيەلىدۇق؟ مەن ئۆزۈمگە بۇ سوئاللارنى قويۇپ ئويلىنىپ قالدىم. نۇرغۇن نەرسىلەر خىيالىمدىن كەچتى، بايىقى گەپلەر چېچىلاڭغۇدەك تۇيۇلسىمۇ، تەھلىل يۈرگۈزگەندە ۋەزنى بار ئىدى. ئويلىسام ئىسلاھات يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئىجادىيەت سېپىدىكە بىر تۈركۈم ئىلغار پىكىرلىك ياش يازغۇچىلار قوشۇلۇپ، ئۇلار ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى تەلىپىنى قاندۇرغان بولسىمۇ، لېكىن، ئىقتىسادىي ساھە قانائەتلىنەرلىك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بىرەر پارچە يىرىك ئەسەر تېخى مەيدانغا كەلمەپتۇ، دېمەك، ئەدەبىياتىمىز دەۋر تەرەققىياتىنىڭ خېلىلا ئارقىسىدا ئىكەن!

ئەدىبلىرىمىزنىڭ پۇلى يوق

ئارىدىن ئىككى ھەپتە ئۆتكەندە، يەنە بىرسى ئۆيىگە چاقىردى، مېھمانلار قاتارىدا ھېلىقى كىشىمۇ بار ئىدى. ئۇ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ماڭا يېقىنلىشىپ، يەنە سۆزلەپ كەتتى:

— مېنى ئەجەب كاسكى ئادەمكەن دەپمۇ قالماڭ. ئاغزىم «پەرىشان»راق، بىر ئېچىلىپ كەتسە كۆڭلۈمدە بارىنى دەۋېرىمەن. بىر ھېسابتا بۇنداق مىجەزىمـ

نىڭ كىشىگە زىيىنى يوق. ئويلاپ بېقىڭ، بىلگىنىمـ
نى مەنمۇ دېمىسەم، باشقىلارمۇ دېمىسە، نۇرغۇن گەپـ
لەرنى ئۇقالماي قېلىشىمىز تۇرغان گەپ. نەتىجىدە،
ئۇ ئىشلارنى باشقىلارمۇ بىلمەي جاھاندىن گاڭۋاڭ،
نادان، ئەخمەق، بىچارە پېتىچە ئۆتۈپ كېتىـ
ۋېرىدۇ، بىز خەق تېخىمۇ شۇنداق. كۆپىنچە ھاللاردا
بىلگەن، ھېس قىلغانلىرىمىزنى سۆزلەپ قويماي ئىـ
چىمىزگە بېسىپ يۈرۈۋېرىشكە ئادەتـ
لىنىپ قالغان. مېنىڭچە، «ۋالاقتەكـ
كۈر» لۈكنىڭ پايدىسى بولغاندا، قالتىس ئالقىشقا
ئېرىشىدىغان گەپ. بىز خەقنىڭ ئاجايىپ بىر دۆتلىـ
كىمىز بار: بىزدىكى دىتسىزلىق، پەم - پاراسەتسىزـ
لىك ئاساسەن بىلگەننى دېمەسلىك، بىلمىگەننى بىـ
لىشكە تىرىشماسلىقتەك قاششاقلىقىمىزدىن كەلگەن.
شۇڭا، بىلگەننى سۆزلەيدىغان مەندەك مەدداھلارنىڭ
كۆپرەك بولغىنى ياخشى. «موللا بىلگەننى ئوقۇيدۇ،
قاغا كۆرگەننى چوقۇيدۇ» دېگەندەك مەن تىجارەتتوغـ
رىسىدىكى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇغاچقا، شۇلار توغـ
رىسىدا سۆزلەشكە بىر قەدەر ئۇستا. بۇ مېنىڭ ئۆزۈم
توغرىسىدىكى قارىشىم. لېكىن، يەنە بىر جەھەتتىن،
كىشىلەرنىڭ باھا بەرگىنى تۈزۈك. مەن ئەسلى مەدـ
داھ ئەمەس. بىزنىڭ ئىنتايىن ئىلمىي، ئاجايىپ
بىلىملىك «مەدداھ»لىرىمىز بار. ئۇلار باشقا بىرسى
ئەمەس، دەل سىزگە ئوخشاش زىيالىيلار؛ يازغۇچى -
شائىر، مۇخبىرلاردۇر. سىلەر جەمئىيەتنىڭ جارچى -
جاكارچىلىرى؛ بىزدەكلەرنىڭ تاققا - تۇققا سۆزلىرى

خۇددى يەل - ھاۋادەك بىر پەستىلا يوقىلىدۇ، ياكى شۇ بىر جايدىلا قالىدۇ. ئەمما، سىلەر ئويلىغانلىرىڭلارنى مەڭگۈلۈك قىلىپ يازسىلەر، تەرەپ - تەرەپكە تارقىتالايسىلەر، مىڭلاپ كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن بەھرىمەن قىلالايسىلەر، بۇ بەكمۇ كاتتا ئىش. ھاياتلىق دۇنياسى مەۋجۇتلا بولىدىكەن، ئىجادىي ئىزىڭلار ئەبەدىي كۆمۈلمەيدۇ.

لېكىن، مەن بايا ئېيتتىم، بۈگۈنكى كۈندە، سىلەرنىڭ نەزەرىڭلار زادى نەدە؟ بۇنى بىلىش قىيىن. ئەسلىدە يازغۇچىلار تۇرمۇشتىن ئايرىلمىسا، يازغانلىرى كىشىلەرگە ياقىدۇ.

مەن كۆپ كىتاب ئوقۇيدىغان ئادەم ئىدىم. مانا ھازىر بىزنىڭ يازغۇچى - شائىرلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇمايدىغان بولدۇم. بۇنىڭ سەۋەبى: ئۇلارنىڭ يازغانلىرىنىڭ كۆڭۈلگە ياقىدىغانلىرى ئازلىقى، رېئاللىقتىن چەتنەش ئەھۋالىنىڭ ئېغىرلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېڭىلىق يوق بولۇپ، يەنە ئوقۇسا، يەنە شۇ. بۇنداق كىتابلارنى ئوقۇغانىدىن نېمە پايدا؟ شۇڭا، كىشىلەر كىتاب ئوقۇپ ئاۋارە بولماي، تېلېۋىزور كۆرىدىغان بولدى. بۇ ھال يازغۇچى - شائىرلارغا چوڭ رىقابەت ئېلىپ كەلدى...

شۇنداق قارىسام، شائىرلىرىمىزنىڭ كۆپچىلىكى «ئۆلدۈم - كۆيتۈم» بىلەن «كۆيدۈم - پىشتىم» نى يازىدۇ، پۇلنى «رەزىل» ئەمەس دەيدىغانلىرى يوق دېيەرلىك، ئاڭلىسام، پۇل ئۈچۈن يازىدىغانلارمۇ بار ئىكەن. قىزىق يېرى، شائىرلار پۇلنى تىللاپ يازغان شېئىرىنى ئېلان قىلىپ پۇل تاپىدىكەن. بۇ خۇددى تاماكىنى

قاشلاش توغرىسىدا ماقالە يېزىپ، ئۇنىڭ قەلەم ھەق-
قىدىكە تاماكا ئېلىپ چەككەنگە ئوخشاش ئىش! كلاس-
سىك شائىرلارنىڭ پۇلنى تىلىلاپ ياكى ماختاپ ياز-
غان شېئىرلىرىنى ئۇچرىتىش بەكمۇ قىيىن. يازغۇچى-
لارنىڭ يازغانلىرىمۇ شائىرلارنىڭكىدەك كۆپچەھەتتىن
ئوخشاش بولۇپ، جاسارەتلىك ساقچى، ئادىل ئەمەل-
دار، ياخشى پەزىلەتلىك كىشى، نامراتلىق ۋەھاكازا-
لارنى ئاساسلىق ماختاش ئوبيېكتى قىلىشىۋالغان. تىل-
لايدىغانلىرى بولسا تۆۋەن دەرىجىلىك ئەمەلدارلار-
نىڭ قىسمەن چىرىكلىكى، ئائىلىۋى ماجىرالار، خۇشا-
مەتچىلىك، چىرىكلىكنىڭ چوڭلىرىغا تېگىش قولىدىن
كەلمەيدۇ. قىزىق يېرى نامرات، سىيرىقتال تۇرمۇش
كەچۈرۈشنى شەرەپ، ھەشەمەتلىك تۇرمۇشنى بولسا
ئايىنىغانلىق دەپ يازىدۇ. بۇ، نۆۋەتتە ئەنئەنىگە ئاي-
لىنىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەسلى مۇددىئا-
سى نامراتلىق — رېئاللىقنى مەڭگۈ كونترول قىلىدۇ،
ھەشەمەتلىك تۇرمۇش ھاياتنىڭ ساختا ماھىيىتى دې-
گەندىن ئىبارەت. بۇنداق قاراش ئادەمنىڭ غىدىقىنى
كەلتۈرمەمدۇ؟ لېكىن، مەن ئۇنداقلارغا توغرا مۇئا-
مىلە قىلىمەن. ئايرىم يازغۇچىلارنىڭ باي بولۇش،
پاراۋان تۇرمۇش مۇھىتى يارىتىش شەرەپلىك، نام-
راتلىق نومۇس دەيدىغان قاراش تەشەببۇس قىلىنى-
ۋاتقان ئەھۋالدىمۇ، ئۇنىڭغا شامالغا ئوخشاش ئۆت-
كۈنچى ھادىسە سۈپىتىدە قاراپ، ھېلىقىدەك «ئەسەر»
لەرنى يېزىشى، مېنىڭچە، بىز تېخى نامرات، يەنە بىر
مەزگىل نامراتلىقتا چىدىماي بولمايدۇ دېگەننى ئى-

چاپدىلەپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان بولۇشى مۇمكىن.
لېكىن، ئۇلار دەۋاتقان بۇ خىل ئىستەك، روھىي غالى-
بىيەتچىلىك تۇيغۇسى بىلەن بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇر-
مۇشقا مۇئامىلە قىلىشقا بولمايدۇ.
نامراتلىقنى رىۋاجلىق دەۋەرسەك، نامراتلىق ئۈس-
تىدىكى باشقا رىۋاجلىقنى كۆرمىسەك، جەمئىيەت تە-
رەققىياتى قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. بىزنىڭ
يازغۇچىلىرىمىز نېمىشقا مۇشۇنداق نۇقتىلارنى ئەس-
تايىدىل كۆزىتىپ، تەھلىل يۈرگۈزۈپ ماھىيەتنى
باشقىلارغا ئېچىپ بېرەلمەيدۇ، يەنە بىر جەھەتتىن
ئالغاندا، ئۇلار: ئەدەبىي ئەسەر تۇرمۇشتىن بىر بال-
داق ئۈستۈن تۇرىدۇ، دەيدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمىش-
قا نامراتلىق رىۋاجلىقنى تۇرمۇشتىن ئۈستۈن قىلىشقا
تىرىشىپ باقمايدۇ. بۇنداق دېگەنلىك ھەرگىزمۇ نام-
رات تۇرۇقلۇق، باي مەن دەپ تۇۋلا دېگەنلىك ئەمەس.
بەلكى، نامراتلارنى باي بولۇشقا يېتەكلەشتىن ئىبا-
رەت. مۇبادا ئەمەلىيەتنى ئېتىراپ قىلغۇمىز كەلسە،
ئەدىبلىرىمىز ئاساسەن نامرات بولۇپ، ئۇلارنىڭ
ھازىرقى قاتلىمى نامراتزىيالىيلاردىن تەركىب تاپ-
قان. تېگىدىن ئالغاندا، ئۇلارنىڭ نامراتلىقى قەلەم
قۇۋۋىتى جەھەتتىكى نامراتلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.
ئۇلار نامرات تۇرمۇشتىن بىزارمۇ - بىزار ئەمەسمۇ،
بىر نېمە دېمەك تەس، مېنىڭچە، ئۇلار بۇنداق تۇرمۇش-
قا كۆنۈپ قالغان.

ھەقىقەتتە، قەلەم ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلى-
رىنى نامايان قىلىپ بېرىشتىكى مۇھىم ۋاسىتە، ئۇلار-

غا بۇنىڭدەك ياخشى تاللاشمۇ يوق. ئۇلارنىڭ نامراتلىقتا ۋە نامۇۋاپىق ئىشلارغا قارىتا قوزغالغان غەزىپى بىر خىل دولقۇنسىمان روھىي غالىبىيەتچىلىكتىن ئىبارەت. ئۇلار شۇ مەقسەتتە قولىغا قەلەم ئالىدۇ-دە، يازغۇچى ياكى شائىر بولىدۇ. ئۇنداقلارنىڭ غۇرۇر-ۋىجدانى ئاجايىپ كۈچلۈك، روھىيىتى ئاجايىپ غەيۇر، سەلتەنەت بىلەن جەۋلان قىلىپ تۇرىدۇ. ئۆزىنىڭ نامرات تۇرمۇشى بىلەن ھەشەمەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلارنى ئۆز ئارا سېلىشتۇرۇپ، كۆپتۈرۈپ ئوبراز يارىتىدۇ. ئۇلار يازغان ئەسەرلەردىكى نامرات كىشى باياشات تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بىراۋغا قارىغاندا، روھىي دۇنيا جەھەتتە تولىمۇ ساپ. شۇڭا، ئۇ نامرات تۇرمۇشىغا مىڭ قەترە شۈكۈر قىلىدۇ ۋە بايلىقتا ھېرىس بولماي مەڭگۈ نامرات ياشاۋېرىشكە، زارلانماسلىققا ئىرادە باغلايدۇ. شۇڭا، نامراتلىق ئۇلارنى زادىلا «نابۇت» قىلالمايدۇ. ئۇلارنىڭ روھىي جەھەتتىن ئالغان تەربىيىسىمۇ ئاجايىپ يۈكسەك؛ مانا بۇلار بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز يازغان ئەسەرلەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى. شۇنىڭغا يارىشا، يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئالغان ئىدىيىۋى تەربىيىسى «مۇكەممەل» بولۇپ، ئۇلارنىڭ قولىدا نامراتلىق بىلەن نام قازانغان دۇنياۋى يازغۇچىلارنىڭ نامراتلىق سەرگۈزەشتىسى يېزىلغان تەرجىمىھاللار بار. بۇنداق كىتابلار «نامراتلىق سوتسىيالىزم، نامراتلىق شەرەپ» دېيىلىدىغان زامانلاردا دۇنيانىڭ جاي-جايلىرىدىن يىغىپ كېلىنگەن، كەڭ تەشۋىق قىلىنغان، ئاشۇ ياز-

غۇچىلارنىڭ كەچۈرمىشى بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزنىڭ قەلبىگە تاشقا مۆھۈر باسقانىدەك ئورناپ كەتكەن، شۇڭا، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا باياشات ماددىي تۇرمۇش، پۇل ئەڭ رەزىل ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار روھىي جەھەتتە ئاشۇ كىتابلارنىڭ بۇخىل ئىسكەنجىسىنى بۇزۇپ چىقالمىغان. بۇ ئەھۋالدا ئۇلار يەنە قانداق ياخشى ئوبرازلارنى يارىتالىسۇن! شۇڭا، كۆپچىلىك ئەدىبلىرىمىز ئۆزىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرغىنى يوق. ئۆزىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرالمىغان ئادەم قانداقمۇ باشقىلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرالايدۇ! يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئۇلارنىڭ بىر تۈركۈمى ئەسەر يازماس بولۇپ قالدى: بەزىلىرى ئېھتىمال نامراتلىقتىن سەسكەنگەندۇ، نامراتلىقنىڭ ماھىيىتىنى رېئاللىقتا تەڭ قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەندۇ؛ بەزىلەر ئەمەل تۇتقاندۇ؛ بەزىلەر تىجارەت يولىغا ماڭغاندۇ؛ يەنە بەزىلەر ئۆزىنى روھىي جەھەتتىن ئازاد قىلىپ، جىم تۇرۇۋالغاندۇ، چۈنكى، يازغۇچىلىق كەسپى بەك ئاۋارە ئىش بولۇپ، نۇرغۇن ئەقىل، زېھنىنى سەرپ قىلىشقا، ۋاقىت ئىچىدىن چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ. لېكىن، كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ ئىشلىگەن بىلەن كەچۈرىدىغان تۇرمۇش ھېلىقىدەك تۇرسا، يېزىقچىلىقتا كىممۇ قىزىقىدۇ دەيسىز، ئەمما بىزدە شۇخىل غۇرۇر، ئەقىدە بىلەن ياشاۋاتقان يازغۇچىلار يەنە ساناقسىز.

مۇخبىر بۇرادەر، سىزگە ئېيتسام، نامرات تىجارەتچى نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تىرىشىدۇ،

پايدىغا ئىنتىلىدۇ، ئەپسۇسكى، ئامرات يازغۇچى ئۆزىنىڭ ئامراتلىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئامراتلىقنى مەدھىيىلەيدۇ. ئۇلار ئىچىدە ئامراتلىقنى سۆكۈپ، ئامراتلىقتىن قۇتۇلۇشقا ئىنتىلىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز. بەلكىم، بۇ مۇشۇ بىر مەزگىللىك ئەھۋالدۇ؟ چۈنكى، يازغۇچى جەمئىيەتنىڭ سەركىسى، ئىنسان روھىنىڭ ئىنژېنېرى، ئۇلار ئۆز بۇرچىنى تونۇسا، يېقىن كەلگۈسىدە بۇ خىل ئەھۋال پۈتۈنلەي تۈگەيدۇ.

ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىر ئەپەندى بىزدىكى بۇ خىل غەيرىي ھالەتنى ئالدىن چۈشىنىپ يەتكەنلەردىن بىرى، ئۇنى يازغۇچىلار ئارىسىدىكى بايلارنىڭ سەركىسى، شۇنداقلا، ئىجادىيەت تۇلپارى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە نەزەر ئاغدۇرساق، تەسەۋۋۇرغا باي، جانلىق بولۇپ، ھەدېسە ئامراتلىق ئەمەس، بەلكى ئامراتلىق بىلەن بايلىق، بايلىق بىلەن روھىيەت، روھىيەت بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەككەپ، چوڭقۇر ھادىسىلەر ناھايىتى روشەن بىر تەرەپ قىلىنغان. ئادەملەر جەسۇر، بۈيۈك؛ تۇرمۇش ۋە ھايات گۈزەل قىلىپ تەسۋىرلەنگەن.

يۈسۈپ خاس ھاجىب، مەھمۇت قەشقىرىلەرنىڭ تارىخى ۋە تەرجىمىھاللىرىنى كۆرسەك، بۈجەھەتتە يەنە بەزى ئەھۋاللارنى ھېس قىلماي قالمايمىز. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى نېمە ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈندىمۇ دۇنيانى زىلزىلىگە سالالىدى؟ ئۇلارنىڭ زامانداشلىرىدىن نۇرغۇنلىرى ئەسەر يازغان بولسىمۇ، نېمىشقا بۈيۈك

بولالمىدى؟ ھالبۇكى، بۇ ئىككى زات ئەينى زامانىدى-
كى پادىشاھلارنىڭ ئەۋلادى ياكى ئوردا كىشىلىرىدىن
بولۇپ، پۇل-مال ئېھتىياجىدىن ئېشىپ - تېشىپ تۇ-
راتتى، ئۇلار ئاشۇنداق باياشات ھايات ئاساسىدا
ئالەمشۇمۇل ئەسەرلەرنى يېزىپ، ماددىي بايلىقنى
ئۆلمەس مەنىۋى بايلىق يارىتىشقا سەرپ قىلغان.

ماددىي بايلىق، تېگىدىن ئالغاندا، تۇرمۇش
پاراغىتىنىڭ ئانىسى. تۇرمۇش پاراغىتى بولسا،
خاتىرجەم ياشاشنىڭ مەنبەسى. خاتىرجەم تۇرمۇش
ئەدىبلەرنى ياخشى ئەسەرلەرنى يېزىشنىڭ سورۇنى
بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. خاتىرجەم تۇرمۇش شارائىتى
بولمىسا، بۈيۈك ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئىرا-
دىسى قۇرۇق گەپكە ئايلىنىپ قالىدۇ. نامرات تۇر-
مۇش شارائىتىدا نامراتلىقنى ماختايدىغان ئەسەر-
لەر مەيدانغا كېلىدۇكى، ئەلنىڭ رايىغا ياقىدىغان
ياخشى ئەسەرلەردىن سۆز ئېچىش قىيىن، دېمەك،
ئەدىبلەر كۆڭۈلدىكىدەك ماددىي شارائىتقا ئېرىشەل-
مىسە، روھىي جەھەتتىن ھەر قانچە كۆتۈرەڭگۈ بولغان
تەقدىردىمۇ ئەسەرلىرى غورىگەللىكتىن خالىي بولال-
مايدۇ.

ئەدىبلەر «يوق» نى «بار» غا ئۆزگەرتىشى كېرەك

تىجارەتچى تونۇشۇم بىلەن ئەنە شۇنداق قىز-
غىن پاراڭلاشتۇق، ئۇ، مۇلاھىزىگە ئامراق، گەپلىرى
ئىلمىي ئادەم ئىكەن، ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ھەققى-
دە كۆپ نەرسىلەرنى بىلمىسىمۇ، ئەمەلىي مەسىلى-

لەرنى خېلى ئاڭقىرالايدىكەن. مېھماندارچىلىق سورۇ-
نى تازا ئەۋجىگە چىققاندا، ئۇ، مېنى بىللە ئايلىنىپ
كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. مېنىڭ ئىچىملىك دېگەنلەر-
گە تاۋىم بولمىغاچقا، ھەقىقەتەن ئىچىم سىقىلىپ تۇ-
راتتى، ئۇنىڭ تەكلىپى ياغدەك ياقتى.

بىز پاراڭلاشقاچ ئۆيىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى باغ-
قا كىردۇق.

— مېنىڭ يازغۇچىلىرىمىزغا بەكلا ئىچىم ئاغ-
رىيدۇ، — دېدى ئۇ يەنە سۆزگە كىرىشىپ، — ئۇلارغا
مەدەت بەرگۈم، بەكلا ياردەم قىلغۇم بار. لېكىن، ئار-
مانغا چۈشلۇق دەرمان يوق.

بىر مىللەتتە ئەدىبلەر بولمىسا بولمايدۇ، ياز-
غۇچى-شائىر ۋە سەنئەتكارلىرىمىز مەدەنىيىتىمىزنىڭ
نامايان قىلغۇچىلىرى ئەمەسمۇ؟ ئەدىبلىرى، سەنئەت-
كارلىرى بولمىغان مىللەتنى مىللەت دېگىلىمۇ بول-
مايدۇ، ئۇلارسىز مەدەنىيەتتىن ئېغىز ئېچىش مۇمكىن
ئەمەس. مەدەنىيىتى يوق مىللەتتىن يازغۇچى، شائىر،
مۇخبىر، سەنئەتكار چىقمايدۇ، يازغۇچى، شائىرى يوق
مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلمايـ
دۇ، ئەدىب-سەنئەتكارلار ھەم مەدەنىيەتنى تار-
قاتقۇچى، ھەم مەدەنىيەتنى يەكۈنلەپ تەرەققىي قىلـ
دۇرغۇچىدۇر. ئۇلار بۇ ئارقىلىق خەلقنى يېتەكلەيدۇ ۋە
ئۆزى تەۋە مىللەتنى جاھانغا تونۇشتۇرىدۇ، شۇنداقلا
ئۆز ئىجادىيەتلىرىنى، مىللىي ئەدەبىيات-سەنئەت-
نىڭ جەۋھەرلىرىنى نەمۇنە قىلىپ قالدۇرىدۇ... ھال-
بۇكى، ھەممىدە ئىلغار، ئالغا ئىلگىرىلەش روھىغا

ئىگە ئاۋانگارتلاردىن بولۇشى، ھەرگىزمۇ ھە دېسەللا ھېلىقىدەك نامراتلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان ساختا تەشۋىقاتچىلاردىن بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. ئويلاپ بېقىڭ، مۇخبىر ئەپەندى، ئۆز قايغۇسى يېتىپ ئاشىدىغان نامرات ئادەمنىڭ نەزەر دائىرىسى قانچىلىك كەڭ بولۇشى مۇمكىن؟ يەنە بىر نۇقتىدا ئۇنداق ئادەم باشقىلارنىڭ غېمىنى قانچىلىك قىلالايدۇ؟ نامرات يازغۇچىمۇ ئۆز خەلقى، ۋەتىنى ئۈچۈن بۈيۈك خىزمەتلەرنى قىلالىشى ناتايىن! ئۆز ھالى بىلەن قالغان يازغۇچىدىن نېمە چىقىدۇ، كەسپىي ئاتالغۇ بويىچە ئېيتقاندا، كالېندارلىق — مەدھىيىگە لايىق «ئەسەر» چىقىدۇ. خالاس!

بۇ ھەرگىز ھەممىلا يازغۇچى-شائىرلارنى كەمەسىتكىنىم، ئۇلارنىمۇ تىجارەتچىلەردەك ھەممىدە پۇلنى ئەينەك قىلىدىغان كىشىلەردىن بولۇپ يېتىشسۇن دېگىنىم ئەمەس، بۇنى ھەم تەشەببۇس قىلمايمەن.

بىزدىكى يازغۇچى-شائىرلارنىڭ كۆپلىكى — خۇشال بولۇشقا تېگىشلىك ئىش! ئىجادىيەتمۇ شۇنىڭغا يارىشا كۆپ. ۋەھالەنكى، شۇنچە كۆپ ئەسەرلەر ئىچىدە، پۇل، ئىقتىسادى ھاللىق سەۋىيە يارىتىش ھەققىدە يېزىلغانلىرىدىن قانچىسى بار، ئىقتىسادىي تېمىنى ئاساس قىلغان ھېكايە، رومان، شېئىر، كىنو-تېلېۋىزىيە، سەھنە ئەسەرلىرىدىن بىر نەچچىنى دۇدۇقلىماستىن ئېيتىپ بېرەلەمسىز؟! ئالايلۇق، بىزدە «ئىزدىنىش»تەك رومانلار بولغان بىلەن، «يەھۇدىلارنىڭ پۇل تېپىش سىرى»غا ئوخشاش ئەسەرلەر يوق؛ «ئويغانغان

زىمىن» بولغان بىلەن «ھەرەم باغقا قايتىمىش» قا ئوخشاش ئەسەرلەر يوق؛ «جاسارەتلىك ساقچى»، «تۇتقۇن قىلىنغان قاچقۇن» بولغان بىلەن، «قېنى، ئەتە بولۇپ باقسۇن» يوق؛ «يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام» بولغان بىلەن «جاھاندارچىلىق سەنئىتى»① يوق... يازغۇچىلىرىمىز نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازدى، ئەمما، تۇرمۇشنى جانلىق ئېچىپ بېرەلمىدى ياكى ھېسسىياتنى، روھىيەتنى يورۇتالمىدى، يورۇتقانلىرى بار دېيىلسە، تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق. شۇڭا، بىزدىن يېقىن مەزگىل ئىچىدە دۇنيادا تەسىر قوزغىيالىغۇدەك بىرەر پارچە ياخشى ئەسەر مەيدانغا كەلمىدى. راستىنى دېسەم، بىزنىڭ ئەدەبىيات ساھەمىزدە يوق نەرسە كۆپ، يوقنىڭ بوشلۇقى ۋە يوقلۇق كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيانلار تېخىمۇ كۆپ. قايسى بىرسى دېگەندەك، بىزدە سىياسىيغا، ئىجتىمائىيغا ئائىت ئەسەرلەر كۆپ، ئىقتىسادقا، تەبىئىي پەنلەرگە ئائىت كىتابلار بەك ئاز، مانا بۇ بىزنىڭ تەرەققىياتىمىزدىكى بىر چوڭ يېتەرسىزلىك.

ئەمەلىيەت ئىسپاتلىدىكى، سىياسەت يېڭىلانسا، تۇرمۇشمۇ، جاھاننىڭ ئىشلىرىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا ئۆزگىرىدۇ، ئادەملەرمۇ دەۋر ئېقىمىغا بېقىپ ئۆزگەرمىسە، ماسلاشمىسا بولمايدۇ، بۇ تەرەققىي قىلىشنىڭ بىر يولى، ئەدەبىياتىمىز ۋە ئەدىبلىرىمىزمۇ يېڭىلانغان ھايات قاينىمىغا ماسلىشىشى كېرەك ئىدى. ئەمما، ئەدەبىياتىمىزدا، ئەدىبلىرىمىزنىڭ نەزەرىدە

① ئەسەر ناملىرى

ئىقتىسادىي ئىسلاھات كىشىلىك ھاياتقا بەخش ئەتكەن ئاجايىپ چوڭ ئۆزگىرىش، يۈكسىلىش ئۆز ئىپادىسىنى تاپالمىدى. تەلىيىمىزگە بۈگۈنگىدىن يېرىم ئەسىر ئىلگىرى كومپارتىيە «ھەممە ئىشقىلار بەس - بەستە سايراش، ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش» تىن ئىبارەت ئەدەبىيات - سەنئەت فاڭجېنىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىكەن. بولمىسا، بىزنىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىمىز بۈگۈنكى سەۋىيىگە يېتىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەدەبىياتقا ئوخشىماي قالار ئىكەن. بەلكىم، بۇ دېگەنلىرىم قىسمەنلىك، شۇنداقلا تار قاراشلىرىمدىن شەكىللەنگەن يۈزەكى ھاسىلات بولسا كېرەك دەپ قارايمەن. ئەتراپلىق قارىسام، بايىقى فاڭجېنىنىڭ مەنىسى بەك كەڭ، مەزمۇنى بەك چوڭقۇر، كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى ئەدىبلىرىمىزنىڭ بۇنداق ياخشى فاڭجېندىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنى بىلمىگەنلىكىدۇر.

مېنىڭچە، يەنە بىر جەھەتتىن، ئەدىبلىرىمىز بۈگۈنگىدىن پايدىلانمىدى ئەمەس، تار مەنىدە پايدىلاندى، ئۇنى كەڭ مەنىدىن چۈشىنىپ يېتەلمىدى، نۆۋەتتىكى ئىقتىسادىي ئىسلاھاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىدە قارىتا كىشىلەرنى «ئادىر ئەسەرلەر بىلەن ئىلھاملاندۇرۇش، توغرا ئىدىيە بىلەن يېتەكلەش» دېيىلگەن يېڭىچە قاراش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ ئاتالغۇنىڭ مەزمۇن دائىرىسى بەكمۇ كەڭ، ئۇنى تەتقىق قىلسا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالغىلى بولىدۇ. دېمەك ئەدىبلەرگە يول شۇنچە داغدام بولسىمۇ، لېكىن، ئۇلار-

نىڭ ساپاسى تۆۋەن بولغاچقا، يېڭى تېرمىنغا چوقۇ-
نىدۇ ـ يۇ، كونا رامكىدىن دادىل قول ئۈزەلمەيدۇ.
ئۇلاردا ئېھتىياتچانلىق، ئېغىر ھالدىكى بىر تەرەپ-
لىمە قاراش مەۋجۇت، چۈنكى، ئۇلارغا ھەر قانداق
ئىجتىمائىي ھەرىكەتتە بالدۇر نېسىۋە تېگىدۇ. مەسى-
لەن، نامراتلىق ئازابى دەمدۇق، تەنقىد، كۆرەش، تار-
تىپ چىقىرىش دەمدۇق، بۇلار ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ
بېشىغا، ئاندىن پۇلى بارلارنىڭ بېشىغا كېلىدۇ. شۇ
تۈپەيلى، ئۇلارنىڭ ساۋاقنى يەكۈنلەش ئېڭى يۇقىرى.
شۇڭا، يەنە شۇ خىل «ھايات» قايىنىمىغا كىرىپ قېلىش-
تىن ئېھتىيات قىلىدۇ. ئەمما، ئادەم سەۋەنلىك ۋە
خاتالىقتىن خالىي بولالمايدۇ، ئالدى بىلەن قىلىپ
بېقىش كېرەك، قىلماي تۇرۇپ قورقۇشنىڭ ئەھمىيىتى
يوق، خاتالىق، سەۋەنلىك كۆرۈلسە تۈزىتىشتىن قورق-
ماسلىق كېرەككۇ؟!

پۇلى يوق ئەدىبنىڭ ھالىغا ۋاي

مېنىڭچە، يازغۇچىلىرىمىز ئەمدى ئىككىلەنمەس-
لىكى كېرەك، سودىدىمۇ ئىككىلەنگەن ئادەم زىيان تار-
تىدۇ. نەتىجە يارىتىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ھەر ئىش-
قا جۈرئەت قىلىش، كۆيۈش - ئۆلۈشتىن قورقمايدى-
غان «يورۇقلۇق ئاشىقى — پەرۋانە» روھى بولۇشى كې-
رەك، باشقا كەلگەندە، باتۇر بولۇش دېگەن ئەنە شۇ.
يازغۇچىلاردىمۇ تىجارەتچىلەردەك تەۋەككۈلچىلىك رو-
ھى بولمىسا بولمايدۇ. پۇلنى كۆرسە «ئايلىنىپ ئې-
چىنى تارتىپ كېتىدىغان، ئەمەلىنىڭ شەپىسىنى ئاڭ-

لىسا قەلەمنى تاشلاپ قويىدىغان، ئازابقا دۇچ كەلسە ھەممىدىن كېچىپ تۈگىشىپ كېتىدىغان ئادەم ھەقىقىي مەنىدىكى يازغۇچى، ئەدىب بولالمايدۇ.

يازغۇچىلار ئىقتىسادىي ساھەلەرگە بۆسۈپ كىرىپ، ئۇنىڭ ئىچكى قاتلاملىرىنى، بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشى، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىشقا يېتەكلىشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، ئۇلار ئۆزىمۇ ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرگە ئاز-تولا قاتنىشىشى كېرەك. بۇنىڭ ئىجادىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىسى باركى، ھەرگىز زىيىنى يوق. ئەدىبلەر مەلۇم ئىقتىسادىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئېرىشكەن ئىقتىساد ئارقىلىق ئۆزىنى قامداشنى بىلىشى كېرەك. شۇ چاغدىلا، ئىقتىسادنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى، ئۈنۈمى، ئورنى، شۇنداقلا تۇرمۇشنى ياخشىلاش، ئىجادىيەتكە ئىلھام بېرىش، ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردىكى سالمىقىنى ھېس قىلىدۇ. ھەر قانداق مىللەتنىڭ يازغۇچىسى بولمىسا بولمايدۇ؛ ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، يازغۇچى بولمىسا بولمىغىنىدەك، يازغۇچىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىجادىيەت پائالىيىتى ئۈچۈنمۇ ئىقتىسادىي شەرت - شارائىت بولمىسا بولمايدۇ، بۈگۈنكى دۇنيادا تېخىمۇ شۇنداق؛ بالزاك قاتارلىقلارنىڭ دەۋرىگە ئوخشاش ياشاپ، شۇ دەۋردىكىدەك يېزىشقا بۈگۈن ئەسلا بولمايدۇ. يازغۇچى ھامان يۇقىرى ئاڭ يېتىلدۈرۈپ ئالدىغا قارىشى، كەل-

گۈسىنى كۆرۈشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا
پۈتكۈل جەمئىيەت ئۈچۈنمۇ ئىقتىساد بولمىسا بولمايـ
دىغانلىقىنى چوڭقۇر چۈشىنىشى كېرەك. «ئىنسان روـ
ھىنىڭ ئىنژېنېرى» ھېسابلانغان يازغۇچى خەلقنى يېـ
تەكلەيمەن دەيدىكەن، نۆۋەتتىكى بازار ئىگىلىكى شاـ
رائىتىدىمۇ ئالدى بىلەن ئۆزى باشلامچى بولۇشى،
ئىقتىسادىي جەھەتتىن قەد كۆتۈرۈپلا قالماي، روھىي
جەھەتتىنمۇ ئالىيجاناب ئورۇندا تۇرۇشى كېرەك، ئاـ
دىن ماددىي جەھەتتىن باي بولۇشنى قولغا كەلتۈرەـ
لەيدۇ. روھىي ئامىل ماددىي ئامىلدىن كۈچلۈك بولـ
سا، تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلۇپ، زىددىيەت كېلىپ چىقىدۇـ
دە، روھىيەتچىلىك ھەممىنى كونترول قىلغۇچى ئوـ
رۇنغا ئۆتۈۋالىدۇ. روھىيەتچىلىك ۋىجدان، غۇرۇرنى
دەستەك قىلىدۇ. ۋىجدان بىلەن غۇرۇرنى چەكتىن ھالـ
قىپ ماددىي نەرسىلەردىن ئۈستۈن قويۇش روھىيەتچىـ
لىكنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، رېئالىستلار ئۈچۈن ئالغانـ
دا بىمەنە بىر ئىش. ئۆتكەن زاماندىن ئەنئەنە سۈـ
پىتىدە قالغان غۇرۇر ـ ۋىجداننى دەستەك قىلىش خاـ
ھىشى نۆۋەتتە نۇرغۇن يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئادىمىيـ
لىك دەستۇرى بولۇۋاتىدۇ. لېكىن، ھەر قانداق ئىشـ
نىڭ چېكى بولغاندەك، غۇرۇر ـ ۋىجداننىڭمۇ جارى
قىلدۇرۇلىدىغان ئورنى بار. مەن بۇ يەردە غۇرۇر ـ
ۋىجداننى چۆرۈۋېتىشنى تەشەببۇس قىلغىنىم يوق، ئاـ
دەم غۇرۇر ـ ۋىجداندىن ئايرىلسا ھايۋاندىن پەرقى
قالمايدۇ. مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ئىقتىساد بىلەن
روھىيەت ئوتتۇرىسىدىكى دىئالېكتىك مۇناسىۋەت مەـ

سىلىسى بولۇپ، غۇرۇر - ۋىجدان تولا چاغلاردا ماد-
دىي ھايات پائالىيەتلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش
بىلەن بىر چاغدا، ماددىي مەئىشەتنىمۇ چەتكە قاقال-
مايدۇ. نۇرغۇن كىشىلەر بۇنىڭغا سەل قارايدۇ ياكى
تەھلىل يۈرگۈزمەي سەلبىي تەرىپىگىلا ئېسىلىۋالىدۇ.
روھىيەتنىڭ ماددىي ئامىللار بىلەن بولغان ئىچكى
باغلىنىشىنى، رېئال ماھىيىتىنى تەتقىق قىلمايدۇ.
نۇرغۇن دەلىللەرنى كەلتۈرۈشكە بولىدۇكى، غۇرۇر -
ۋىجدان ماددىي نەرسىلەرگە ئاماشتۇرغىلى بولىد-
غان نەرسە بولمىسىمۇ، ماددىي نەرسىلەرگە قار-
تىلغان مۇئامىلىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئور-
نى چەتكە قېقىلىدىكەن، ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ماھىيى-
تىنى نامايان قىلىشتىن مەھرۇم بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە
رېئاللىق كىشىنىڭ غۇرۇر - ۋىجدانىغا مۇناسىۋەت-
لىك مەقسەتلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا پۇرسەت يارىتىپ
بېرىشى ناتايىن. تولىمۇ «سول» نۇقتىدىن چىقىپ،
غۇرۇر- ۋىجدانغا خىلاپ كېلىدىغان ئىشنى قىلماس-
لىقتا چاھىللىق بىلەن (بىر تەرەپلىمە ھالدا) «چىڭ
تۇرغان» دا نامرات ياشاشتىن باشقا يول يوق. نام-
رات تۇرمۇش يازغۇچىغا ياخشى ئىجادىيەت پۇرسىتى
يارىتىپ بەرمەيدۇ.

ئاڭلىسام، ھازىر ئەدىبلەر يازغان كىتابلارنى
نەشىر قىلدۇرۇشقا توغرا كەلسە، ئۆزلىرى سېتىشى كېرەك
ئىكەن. بۇ يازغۇچىلارنىڭ بېشىغا چۈشكەن چوڭ قايغۇ
بولسىمۇ، لېكىن ئۇنچىۋالا قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوق.
بازار ئىگىلىكى يولغا قويۇلغانىكەن، ھامان شۇنداق

بولىدۇ. ئاپتورلارنىڭ كىتابلىرىنى ھۆكۈمەت پۇل چىقىرىپ بېسىپ بېرىدىغان ئىش بارا-بارا تۈگەيدۇ. بۇنداق قىلىشنىڭ بەلگىلىك زىيانلىق تەرىپى بار بولۇپ، كىتابلار سېتىلماي بېسىلىپ قېلىش ھادىسىسى كېلىپ چىقىدۇ. ئىجادىيەتتە يۈكسىلىش بولمايدۇ. ئەدىب-يازغۇچىلار يازغان كىتابلىرىغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلسە ياخشى يازىدىغان، خېرىدارلىق ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان بولىدۇ. نەتىجىدە، كىتابلار كۆمۈلۈپ قالماي نەشر قىلىنىدۇ، كىشىلەر ئېھتىياجلىق كىتابلارنى تاللاپ سېتىۋېلىشقا سازاۋەر بولالايدۇ. كەلگۈسىدە نەشرىياتلار شىركەتلىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، يەنىلا خەلقنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ؛ خەلق ياقتۇرمايدىغان نەشرىيات ۋەيران بولىدۇ. ھالبۇكى، يازغۇچىلىرىمىزدىكى ھېلىقىدەك قاراشنىڭ راستىنلا ئاساسى يوق. ئۇلارنىڭ بۇنداق ئەندىشىلىرى پەقەت ۋاقىتلىق مەسىلە بولۇپ، ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى بىلمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان. تېگى-تەكتىدىن ئالغاندا، مەدەنىيەت ئۆزلۈكىدىن پەيدا بولمايدۇ ھەم تەرەققىي قىلمايدۇ، ئۇنىڭ تەرەققىياتى ئىقتىسادقا باغلانماي مۇمكىن ئەمەس. ئۇ پۈتكۈل تەرەققىياتىدا ئىقتىساد ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ بىۋاسىتە تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مەدەنىيەتنىڭ يۈكسىلىشى ئۈچۈن جەزمەن ئىقتىساد بولۇشى كېرەك. ئالايلۇق، مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ ئاساسى مەنىۋى پائالىيەتكە تۈگەللەن-

سىمۇ ، ئۇ يەنىلا ماددىيۋاسىتىدىن ئايرىلمايدۇ . ماددىيۋاسىتە بولسا ئىقتىساد ئارقىلىق يارىلىدۇ . ئۇستىقۇرۇلمىغا تەۋە بولغان مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئىقتىسادقا يۆلەنمىگەندە ، ھەممىسى قۇرۇق گەپ بولۇپ قالىدۇ . مەدەنىيەت ئەسلىھەلىرى خىل ، جانلىق ، پايدىلىنىشچانلىقى يۇقىرى بولغاندىلا ، مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى ئۈنۈملۈك بولىدۇ . يارامىلىق ئەسلىھەلەر بولسا يەنىلا ئىقتىسادتىن كېلىدۇ . پەن-تېخنىكا تەرەققىي قىلغان بۈگۈنكى دۇنيادا بۇنداق ئەسلىھەلەر خىللانغان بولسىمۇ ، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش ، ئىشلىتىش ئىقتىساد بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان. ئۇ ھەرگىزمۇ ئۆزلۈكىدىن ھەرىكەتلىنىپ قىممەت يارىتالمايدۇ . نەشىر قىلىنغان كىتابلارنى يازغۇچىلار ئۆزى سېتىش مەسىلىسىدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مەنىۋى مەھسۇلات — بۇيۇملارمۇ بازارغا يۈزلەنگەن بۈگۈنكى كۈندە يازغۇچىلار ئىقتىساد بولمىسا ، ئېسىل كىتابلارنى يازغىلى ۋە نەشىر قىلدۇرغىلى ، زامانىۋى مەدەنىيەتنى يارىتقىلى بولمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىشى كېرەك. دېمەكچى بولغىنىمىز، پۇلى يوق ئەدىبنىڭ ھالىغا ۋاي دەيدىغان كۈنگە قېلىشتىن ساقلىنايلى دېگەندىن ئىبارەت .

ئەدىبلەر غۇرۇر - ۋىجدانىنى تېخىمۇ ياشارتىشى كېرەك

سۆھبەتتە دىشىم شۇنچە كۆپ سۆزلەپمۇ دەيدىغانلىرى تۈگەيدىغاندەك قىلمايتتى . مەنمۇ قىلچە زېرىكىش ھېس قىلماي قىزىقىپ ئاڭلىدىم . ئۇ، ئۆز قاراش-

لىرىغا مەندىن ئاندا ـ ساندا « تەستىق » ئالغاندىن
باشقا ، ماڭا ئېغىز ئېچىش پۇرسىتى بەرمىدى .
— ئۆزۈمنىڭ يازغۇچى ـ شائىر بولۇپ قالمى ـ
غىنىمغا كۆپ ئۆكۈنىمەن ، ـ دەپ گېپىنى داۋام قىل ـ
دى ئۇ ، ـ تاپقان ئاز ـ تولا پۇلۇم بىلەن نامرات
كۈن كەچۈرۈۋاتقان كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش
ئېھتىياجىنى قامداپ ، روھىنى ئۇرغىتىپ ، قەددىنى
كۆتۈرۈشكە تۈرتكە بولالىشىم ناتايىن . مەن مىليو ـ
نېر بولغان تەقدىردىمۇ بۇنچە كۆپ ئادەملەرنى نام ـ
راتلىق تۇمانلىرى ئارىسىدىن قۇتۇلدۇرۇپ ، باي
بولۇش ئىستىكى بىلەن قاناتلاندۇرالمايمەن ، ئەل ـ
ۋەتتە . يازغۇچى بولغان بولسام ، بىر قانچە پارچە
ئەسەر يېزىپ سانسىزلىغان قەلبلەرگە يېڭى روھ، يېڭى
ئۈمىد بېغىشلاپ ، باي بولۇش ، پۇل تېپىشقا مەپتۇن
قىلىۋېتەر ئىدىم ، تەشۋىقات بەك كۈچلۈك قورال ،
روھىيەتكە چوقۇنىدىغان خەلق ئۈچۈن ئەڭ ئۈنۈملۈك
دورا دېسەك ئارتۇق كەتمەيدۇ . مېنىڭچە ، نادان ۋە
نامرات خەلقىمىزگە ئالدى بىلەن روھىيەت ئۈستۈن ـ
لۈكى ئاتا قىلىش ، ئاندىن ماددىي ئۈستۈنلۈكنى ئۇ ـ
نىڭ ئۈستىگە دەسسىتىپ ، ئۇلارنى روھىيەت غەپلىتى ـ
دىن قۇتۇلدۇرۇش كېرەك . بۇنىڭدا ، ئەدەبىياتنىڭ
تەشۋىقاتلىق رولىدىن پايدىلانسا تېز ئۈنۈمگە ئېرىش ـ
كىلى بولىدۇ . بىزنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆز خەلقىنى ھە ـ
قىقىي چۈشەنگەن ئالاھىدە ئىقتىدارلىق يازغۇچىلارلا
چىقالايدۇ .
ھۆكۈمەت « پۇل تېپىش ، باي بولۇش يوللۇق »

سىياسىتىنى چىقارغاندىن كېيىن ، دەرھال ھەرىكەت-
لىنىپ پۇرسەتنى قولدىن بەرمىگەنلەر تازا پۇل تاپ-
تى ، بېيىدى . ئەمما ، يازغۇچىلارچۇ ؟ ئۇلار گەپنى
قاملاشتۇرۇشقا ئۇستا بولغىنى بىلەن ، پۇل تاپالمى-
دىلا ئەمەس ، ئىجادىيەتتە يېڭىچە بىر يولىمۇ تۇتال-
مىدى ؛ ئىسلاھات ھەققىدە ئۇنى - بۇنى يازغان بول-
سىمۇ ، مۇكەممەل تىپ يارىتالمىغاچقا ، ئوقۇرمەن-
لەرگە ياقمىدى . ئالايلۇق ، پارا ئېلىش ، چىرىكلى-
شىش ، ئەخلاقسىزلىق ، ھالال ئەمگەك بىلەن باي بو-
لۇش ، پۇل تېپىش ، بۇزۇپ - چېچىش دېگەندەك تې-
مىلار شۇنداق ئاددىي ، شۇنداق ئۈزۈك ھالدا ئەكس
ئەتتۈرۈلدى . ئوبراز يارىتىشتا قىسمەنلىك ئاساس
قىلىنىپ ، خەلق بىزار بولغان قىلمىشلارنىڭ بىر
قىسمى ئىسلاھات جەريانىدا ساقلانغىنى بولمايدىغان
خاتالىق دېيىلسە ، يەنە بىر قىسمى پەردازلىنىپ
مۇۋەپپەقىيەت قاتارىغا چىقىرىلدى . مۇنداقچە ئېيت-
قاندا بەزى يازغۇچى - سەنئەتكارلار ، پۇل يامان نەر-
سە ، ئۇ ھەممىنى خاراب قىلىدۇ ، ھەممىنى چىرىكلەش-
تۈرۈپ ، پاتقاققا تىقىدۇ دېگەننى تەشۋىق قىلدى .
پۇل زادى قانداق ئەسكى ؟ پۇلنىڭ ، ئىقتىسادنىڭ
ماھىيىتى نېمە ؟ دېگەندەك ئاچقۇچلۇق مەسىلىلەر
خاتا چۈشەنچە ، خاتا ئۇقۇم بويىچە قېلىۋەردى . ئەس-
لىدە ئۇنىڭ يۈزەكى تەرىپىگە ئەمەس ، ماھىيىتىگە
قاراش كېرەك ئىدى . يازغۇچىلار رەزىل ئادەملەرنى
تەسۋىرلەپ يازغان ئەسەرلىرىدە پېرسوناژلارنى پۇل
ئارقىلىق رەزىللىك قىلغاندەك كۆرسەتتى ، ئەمەلى-

يەتتە ، پۇل ۋاسىتىچى بولغان ، ئەمما سەۋەبكار بول-
غان ئەمەس . يازغۇچىلار نېمىشقا بۇنى توغرا تونۇپ
يەتمەيدۇ . ماقۇل ، ئۇلار شۇنداق يازدى ، لېكىن ئۇ-
نىڭدىن كىم تەسىرلەندى ، كىم قانچىلىك تەربىيە
ئالدى ؟ سۈرۈشتۈرگەندە يازغۇچى شۇ بىر پارچە ئە-
سىرى بىلەن كۆڭلىدىكىنى ئاشكارىلاپ قورساق كۆپۈ-
كىنى چىقىرىۋالغان بولدى ، خالاس .

هازىرقى ۋاقىتتا ، ئادەمنىڭ كۈلكىسىنى قىستاي-
دىغان يەنە بىر ئىش بار . ئۇ بولسىمۇ ، نۇرغۇن كى-
شىلەرنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنى غەيرىي
هالدا ئىستېمال قىلىشىدۇر . تاماشىبىنلارنىڭ بەزى-
لىرى تېلېۋىزورلاردىن ھېلىقىدەك سەھنە ئەسەرلىرىنى
كۆرگەندە ، « ئەجەب مېنى يېزىپتۇ - ھە ؟ » دەپ ،
ھەم رەنجىش ، ھەم پەخىرلىنىش ھېسسىياتىدا بولى-
دۇ . يەنى ، مەن ئاشۇ ئىشلارنى قىلمىغان بولسام
تېلېۋىزورغا قانداق چىقاتتى ، تېلېۋىزورغا چىققان
ئىشلارنىڭ ھەممىسى ياخشى ئىش ، ئەسكى ئىشنى
تېلېۋىزوردا كۆرسەتمەيدۇ دەپ ، قورسىقىنى سىيلاپ
ئولتۇرۇپ كۆڭۈل ئاچىدىغانلار بار . يەنە بەزىلەر تې-
خى شۇ ئەسەردىكى دېتاللاردىن ئەكس تەسىر ئېلىپ ،
باشقىلار قىلغان ئىشلارنى بىزمۇ قىلساق بولىدىكەن ،
دېيىشتى ياكى ئۇنى تېخىمۇ بېيىتىپ ، غەيرىي نورمال
ئىشلارنى تېخىمۇ يۈرەكلىك قىلىدىغان بولۇپ كەتتى .
مۇخبىر بۇرادەر ، سىز بۇنى يالغان دېيەلەمسىز ؟

ئەدىبلىرىمىز پۇلغا ، ئىقتىسادقا توغرا مۇئا-
مىلە قىلغان بولسا ، مۇشۇنداق تار ، ئۇزە ھالىدىكى

يېزىقچىلىق قايىنىمىغا كىرىپ قالمىغان ، پۇلنى قان-
داق تېپىش ، قانداق ئىشلىتىش ھەققىدە ئىزدىنىپ
قىممىتى بار ئەسەرلەرنى يازغان بولاتتى .

دۇنيا ئەدەبىياتىغا نەزەر سالساق ، تەرەققىي
تاپقان ئەل يازغۇچىلىرى ئىقتىسادىي تېمىدا يازغان
ئەسەرلەر ئاز ئەمەس . لېكىن ، بىزنىڭ تەرجىمانلى-
رىمىز نامراتلىق ياخشى ، پۇل ئەسكى، ۋىجدان « ئۇ-
لۇغ » ، غۇرۇر « بۈيۈك » دەيدىغان نامرات ئەللەر-
نىڭ ، نامرات يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە
قىلىپ تونۇشتۇرۇشقا ئامراق . مېنىڭچە بۇنىڭدا
ئوبيېكتىپ سەۋەبمۇ يوق ئەمەس . ئاساسلىقى،
نەشرىياتلىرىمىز ، ئاخبارات تارماقلىرىمىز پۇلنى
تەشۋىق قىلىشتىن بەك قورقىدۇ ، ئۇنى ئۆلگۈدەك يا-
مان كۆرىدۇ ، ئۇلارنىڭ نەزەرىدە پۇل بەك مەينەت ،
ۋابادىنمۇ قورقۇنچلۇق . چۈنكى ، ئۇلارنى ئۇزاق زا-
مانلاردىن بۇيان ، پارتىيە ، ھۆكۈمەت تارماقلىرى
بېقىپ ، پۈتكۈل زىيانلىرىنى تولدۇرۇپ ، « ئەركە با-
لام» قىلىشىۋەتكەن . بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەدېسە يۆلە-
نىۋېلىپ ، ئىقتىسادنىڭ ھېچقانداق زەربىسىگە ئۇچ-
رىمىغان. شۇڭا ، ئىقتىساد توغرىسىدا يېزىلغان ياخ-
شى ئەسەرلەر ئۇلارغا چىرىتكۈچ مىكروب بولۇپ تۇيۇ-
لىدۇ . تەرجىمە قىلىنغان ئىقتىسادىي تېمىدىكى ئە-
سەرلەرمۇ نەشرىياتلاردا بىر چەتكە تاشلاپ قويۇلىدۇ .
تەرجىمانلار بۇنى بىلگەچكە ئارتۇقچە زورۇققاندىن
كۆرە ، ئۇلارغا ياقىدىغان ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلى-
دۇ . بەزى تەھرىر بۆلۈملىرى تېخى ئىقتىساد ، پەن-

تېخنىكا ھەققىدىكى تېرمىنلارنى ئۇقمايدۇ، شۇنىڭ
بىلەن ئاشۇ خىل ئەسەرلەرگە ئورۇن بەرمەيدۇ، غەي-
رىلىك ھېس قىلىدۇ. ئاخبارات - نەشرىيات ئورۇن-
لىرىنىڭ تەشۋىقاتىدىن ھەممە نەرسە چىقىپ تۇرىدۇ-
يۇ، لېكىن، ئۇلار ئۆزلىرى ئەمەل قىلىپ كېتەلمەي-
دۇ. ئادەتتە، ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن دائىم «پۇل يوق»
دېگەن ۋايساشلارنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. دېمەك، پۇل
ئۇلارنىڭ ئىشلارنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلىشىغا يېتىشمى-
گەن. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ پۇل ھەققىدىكى چۈشەن-
چىسى بەك تۆۋەن ھەم يېتەرسىز.

يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئىجتىمائىي ساھە ھەققى-
دىكى ئەسەرلىرى ئىچىدە مۇنەۋۋەرلىرىمۇ خېلى سال-
ماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇ خىل ئەسەرلەرنى غۇرۇر - ۋىج-
داننىڭ مەھسۇلى دېيىشكە بولىدۇ. ھالبۇكى، نۆ-
ۋەتتە دەۋر ئۇلاردىن ۋىجدان - غۇرۇرنى تېخىمۇ ياشارتىش-
نى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ھەرگىز «كونا» ۋىجدان - غۇرۇ-
رىنى يوقات دېگەنلىك ئەمەس. بەلكى، ھازىرقى
شارائىتتىكى ھاياتقا ماس كېلىدىغان، خاسلىققا ئى-
گە يەنە بىر خىل غۇرۇر - ۋىجداننى ياشارتىپ مۇستەھ-
كەملەشنى تەشەببۇس قىلغانلىقتۇر. شۇ چاغدىلا ئۇلار
ئىقتىسادىي تېما ھەققىدە ياخشى ئەسەرلەرنى يازالايدى-
غان، تىپىك ئوبرازلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتا-
لايدىغان بولىدۇ.

پۇل ۋە ئىقتىسادنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرى كۆپ،
ئۇنى توپلاش، ئىشلىتىش، تەتقىق قىلىش كېرەك.
پۇلنى يالغۇز ياۋروپالىقلار ئىجاد قىلغان ئەمەس،

ئۇنى پۈتكۈل ئىنسانىيەت بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە تەرەققىي قىلدۇرغان ، ئۇنىڭ سىررىنى ياۋروپالىقلارلا ئەمەس، ئاسىيالىقلار، جۈملىدىن ئۇيغۇرلارمۇ ناھايىتى ئوبدان بىلىدۇ ، شۇنداقلا خەلقىمىز پۇل تېپىش ۋە خەجلەشكە ئىنتايىن ماھىر . ئۇلار پۇلدىن پايدىلىنىپ گۈزەل ھايات ، پاراۋان تۇرمۇش يارىتالايدۇ.

تىجارەتكە كىرىشكەندىن بۇيانقى تەجرىبىلىرىمگە ئاساسلانغاندا ، پۇل تېپىشنىڭ يولى كۆپ ، چارە - ئامالى خىلمۇ خىل . مۇبادا سىز پۇل ھەققىدە ئەسەر يازماقچى بولسىڭىز ، ئىككىلىنىپ قالماڭ ، ئىككىلىنىپ قالغان چاغلاردا « يەھۇدىيلارنىڭ پۇل تېپىش سىرى » دېگەن كىتابىتىكى مۇنۇ جۈملىلەرنى ئەسكە ئېلىڭ :

« ‹بازارلاردا ئىقتىسادشۇناسلىق› ، ‹ ئىقتىسادىي سودا ئۇسۇلى › دېگەندەك كىتابلار پەيدا بولغان بولسىمۇ ، لېكىن ، ئەجەبلىنەرلىك يېرى شۇكى ، بىزنىڭ قايسى ئۇسۇل بىلەن پۇل تېپىشىمىزغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان كىتابلاردىن بىرسىمۇ يوق . ‹ مۇنداق قىلسا چوقۇم پۇل تاپقىلى بولىدۇ › دېگەندەك ئىبارىلەر يېزىلغان كىتابلار تېخىمۇ يوق . نېمە ئۈچۈن؟ بۇ نەرسىلەرنىڭ ئاپتورلىرى ساپلا پۇل تېپىشنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان ھۆكۈمالار . ئۇلار يىل بويى نامرات تۇرمۇش كەچۈرۈپ ئادەتلەنگەچكە يازغان كىتابلىرىمۇ ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ قانداق قىلىپ پۇل تېپىشىمىزغا يېتەكچىلىك قىلالمايدۇ . »

1994 - ، 1995 - يىللىرى يېزىلدى ، 1997 - يىلى 10 - ئايدا قەشقەردە تۈزىتىلدى .

مەسئۇل كوررېكتور: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر قەشقەرى
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: قۇربانجان روزى

سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى بىلىملىرى ھەققىدە
关于社会主义市场经济的知识论述(二)
(2- قىسىم، پۇل تېپىش ھەققىدە يېگىچە بايان)

*

«قەشقەر گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى.
(قەشقەر شەھىرى مەدەنىيەت يولى 19 - نومۇر، پوچتا نومۇرى: 844000)
خەت سانى: 35 مىڭ، 1/32، باسما تاۋىقى: 2.875
تىراژى: 2000
1997 - يىل 10 - ئايدا بېسىلدى
ش . ئۇ. ئا. ر رۇخسەت قىلىش كىنىشكە نومۇرى (1997 - يىل) 0342

تەننەرخى: 4.20 يۈەن